Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو شعر

عروضي نظام

OWNED BY 0300 9792115

نقيب الله سالک
ککي بنو

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم اللّٰه الرحمٰن الرحیم

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم ------------------------ د پښتوشعر عروضي نظام

لیکوال ------------------------------ نقیب الله سالک

اشاعت -------------------------------- اګست ، ۲۰۱۴

شمېر ---------------------------- پنځهٔ سوه (۵۰۰)

کمپوزر ----------------------------- نقیب الله سالک

نظر ثاني --------------------------- فرهاد محمدغالب ترین

ټایټل ----------------------------- زاهد امین زاهد

بیعه --------------------------- دوه سوه (۲۰۰) روپۍ

چاپخانه ------------------------ دانش خپرندویه ټولنه،پېښور

OWNED BY 0300 9792115

د موندلو درکونه :

حمزه بک ډپو چوک بازار بنو،

صمدیه کتب خانه،غله منډي چوک بنو،

یونیورستي بک ایجنسي خیبر بازار پېښور،

پښتو اکېډمي بک شاپ پېښور یونیوستي

ابواحمد حافظ رحمت الله کتبخانه وکمپوزنګ سنټرملتان ککي بنو

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقوق د ليکوال پۀ حق کښې محفوظ دي

ليکوال

نوم -- نقيب الله

قلمي نوم -- سالک

د استوګنې ځاي ------------------------------ ککي بنو

تعليم ---------------- ايم - ايس - سي (اقتصاديات) ،

بي - ايډ

پيشه -- ملازمت

موبائل ---------------------------------- 03009792115

ايميل ---------------- salekhashimi@gmail.com

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

تړون

د ارواښاد میاشرف

او د

ښاغلي درویش دراني

په نومونو

چا چې د پښتو شعري خزانې نه د

خپلو عروضو اثاثه

را برڅېره کړه۔

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننه

د محترم سلیم قرار صیب د ګټورو ادبي مشورو ډېر شکر ګذار یم -

د ښاغلي فرهاد محمد غالب ترین صیب ډېره ډېره مننه کوم چاچې د خپلومنصبي فریضو او کورني ضرورتونوسره په دې نیولي وخت کښې زما دې کتاب "د پښتو شعر عروضي نظام" نظر ثاني کولو ته پوره پوره وخت ور بخښلو او زهٔ یې په خپلو قدر منو مشورو باندې ولمانځلم او د نظرثاني نه علاوه یې په دې کتاب خپل تاثرات قلمبند هم کړل او زما د کتاب ښائست یې یو په دوه کړو- د ګران رشید جوهر صیب د ادبي خدماتو او د قدر شناسي هم ډېره مننه کوم چا چې د مسودې د لیدلو په وخت په ملا ټپولې یم او په دې کړلېچنې لارې کښې یې د لارې هوارولو په لړ کښې راسره نهٔ هېرېدونکې هڅې کړې دې-

OWNED BY 0300 9792115

کوموملګرو چې زما کتاب ته موجوده صورت ورکولو کښې په یوې یا په بلې طریقې زما مرستې کړې دي هغه مې په خپلې حافظې کښې خوندي کړې دي خو دلته یې د نومونو ذکر کافي ګڼم: دمسازشاهین ، ډاکټر وهاب روان ، راست عمل ظهیر، روح نیاز سیفي ، اصف ککي، فرید پیرخیلي، ابو احمد حافظ رحمت الله ککي ، فراز پیرزاده ، ظفر پیرخېلي ،سیف الله شاه سیفل ، پروفېسر جاوېد احساس ، پروفېسر عمرقیاز قائل،پروفېسر ډاکټر حافظ شمس الدین ، اقبال حسرت، عبدالسلام بېتاب عادلوي،عبدالسلام تابش،روئدارعلي شاه روئدار، شاهد خان شاهد ، ارشد منډاړ ، رشید جوهر ، عبدالرحمان شاه ساګر ، دلکشور محصور ، غازي سیا ل ، منیب راحل ، زاهد امین زاهد ، سلیم قرار ، عمر دراز مروت، پروفېسر (ریټائرډ) حمید الله جان ، ډاکټر حارث حمید،انجنیئر محمد نعمان خان ، انجنیئر جنېد خان او محب الله خان -

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرس

مشکل سرخط (فرهاد محمد غالب ترين) ---------------------- ۱۲
خپلې خبرې-- ۲۰
اول باب : علم عروض او پښتو ته راتګ -------------- ۲۵
د عروضو پېژندنه (تعريف) او تاريخ ------------------------------ ۲۵
پښتو ته د عروضو راتګ -- ۳۰
دويم باب : د علم عروض اصطلاحات --------------- ۴۵
سپلاب (څپه) -- ۴۵
څج (فشار) -- ۵۲
رکن (غونډ) -- ۵۷
مصرعه -- ۶۱
وزن --- ۶۴
بحر --- ۶۹
دريم باب : تقطيع او د تقطيع قاعدې ------------------ ۷۲
تقطيع -- ۷۲
د تقطيع قاعدې -- ۷۳
څلورم باب : د پښتو شاعرۍ دوديز بحرونه ------------ ۸۵

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوړد رکني بحرونه -- ۸۵
لومړے اوړد رکني بحر ----------------------------------- ۸۶
لومړے ښاخ --- ۸۶
دویم ښاخ --- ۸۸
دریم ښاخ --- ۹۰
څلورم ښاخ --- ۹۲
دویم اوړد رکني بحر -- ۹۵
لومړے ښاخ --- ۹۵
دویم ښاخ --- ۹۷
دریم ښاخ --- ۹۹
څلورم ښاخ --- ۱۰۲
دریم اوړد رکني بحر -- ۱۰۶
لومړے ښاخ --- ۱۰۷
دویم ښاخ --- ۱۰۹
دریم ښاخ --- ۱۱۱
څلورم ښاخ --- ۱۱۳
څلورم اوړد رکني بحر -- ۱۱۵
لومړے ښاخ --- ۱۱۵

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

دو یم ښاخ -- ۱۱۷
دریم ښاخ -- ۱۲۰
څلورم ښاخ -- ۱۲۴
پنځم اوږد رکني بحر ------------------------------------ ۱۲۷
لومړے ښاخ -- ۱۲۸
دو یم ښاخ -- ۱۳۰
دریم ښاخ -- ۱۳۲
څلورم ښاخ -- ۱۳۴
پنځم ښاخ -- ۱۳۶
لنډ رکني بحرونه ------------------------------------ ۱۳۹
لومړے لنډ رکني بحر ------------------------------------ ۱۳۹
لومړے ښاخ -- ۱۴۰
دویم ښاخ -- ۱۴۲
دریم ښاخ -- ۱۴۳
دو یم لنډ رکني بحر ------------------------------------ ۱۴۴
لومړے ښاخ -- ۱۴۵
دو یم ښاخ -- ۱۴۶
دریم ښاخ -- ۱۴۸

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم لنډ رکني بحر ---------------------------------- ۱۴۹

لومړے ښاخ ---------------------------------- ۱۵۰

دويم ښاخ ---------------------------------- ۱۵۲

دريم ښاخ ---------------------------------- ۱۵۴

اخذ ليک (کتابيات) ---------------------------------- ۱۵۶

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشکل سرخط

هره علمي ليکنه ګرانه وي، خشکه وي؛ څنګه چې يې ليکل وخت غواړي، کړاو غواړي او د ډېر محنت او شواخون نه پس ليکلې کېږي ، دغه شان يې لوستل هم ګران وي - سوچ او فکر پرې کول غواړي - چرته چې پرې بنده پوهه نۀ شي ، پېراګراف دوباره لوستل غواړي - د دې پۀ مقابل کښې د داستان ، قيصې يا ناول ليکل که هر څو ګران دي خو لوستل يې ډېر اسان دي ، ليکل يې هم ډېر سرخوږے نۀ غواړي او لوستل خو يې لۀ هر څۀ نه اسان دي- هم دغه وجه ده چې علمي ليکونه کول هم کم دي او د علمي ليکنو لوستل هم د لږو او شاذو خلقو کار دے او بيا پۀ تېره پۀ پښتو کښې خو که يو اړخ ته علمي ليکنې کمې دي، بلکه د نثر ليکنه پکښې لا هم کمه ده نو بل اړخ ته يې لوستونکي هم ډېر زيات کم دي - پۀ پښتو ادب کښې زياته برخه د منظومو اثارو ده او د پښتو منظومات واقعي چې پۀ هر لحاظ د معيار او مقدار لۀ رويه غني حيثيت لري -

محترم نقيب الله سالکؔ صاحب پۀ هغه عالمانو فاضلانو او پوهانو کښې دے چې د علمِ عروض غوندې پۀ يو مشکل او تر څۀ حده پورې "متروک" سرخط يې ډېر غوره ، مدلل او پۀ زړۀ پورې ليک کړے دے او بيا پۀ پښتو شاعرۍ کښې يې د عروضو مختصر تاريخ بيان کړے دے - مختصر ورته ځکه وايم چې پۀ پښتو شاعرۍ کښې عروضي شاعري ډېره کمه ده نو تذکره به يې ضرور

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

کمه وي - "میاشرف " وړو لیکوال دے چې پۀ پښتو کښې یې پۀ عروضو کتاب دے - چې یو غوره کوشش وو ، خو د میاشرف نه پس بل چا پۀ دغه لار تګ ونۀ کړو ' وجه یې څرګنده ده چې یو خو دغه لار "پلِ صراط" وو او بل پښتانۀ لۀ هر اړخه پۀ مشکلاتو کښې ګېر وو- او علمي کارونه امن، خوشحالي او سوکالي غواړي چې پښتون قام ترې لۀ بده مرغه پۀ هره زمانه کښې محروم دے -

زمونږ محترم لیکوال د نورو ژبو د عروضو د حوالې ورکولو سره سره اهم کار داکړے دے چې مثالونه یې د پښتو ادب نه ورکړي دي او د عربي عروضو نظام سره یې د پښتود تطبیق د پاره ځان ډېر زیات کړو دے ځکه چې د هرې ژبې خۀ خوبۍ او خامۍ وي - رښتیا خبره خو دا ده چې پۀ حقیقت کښې د یوې ژبې نه بلې ژبې ته ترجمه هم پۀ اصلي معنو کښې نۀ شي کېدې ځکه چې د هرې ژبې پۀ شا د دغه ژبې د ویونکو یو تهذیب او کلتور دے او د تهذیب او کلتور سره تعلق لرونکي اصطلاحات وي نو د یو تهذیبي او کلتوري اصطلاحي نظام ترجمه چېرې هم ممکنه نۀ ده - نو عرض مې دا دے چې د عروض علم د عربۍ ژبې دننه زیږون موند دےاو د عربۍ ژبې پۀ مناسبت سره یې ارتقاء کړې ده نو هغه د پښتو سره پۀ تطبیق کولو کښې ډېر مشکلات لري ځکه چې د دواړو ژبو تر منځه ډېر توپیر دےخو نقیب الله سالک هم پۀ دغه مشکل قابو موند دےچې دا د لیکوال پۀ دغه علم د قدرت یو ځلنده مثال دے اود

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو د ادب او ژبې د مطالعې یې څرګند دلیل دے۔

مصنف د عربی عروضو نه علاوه د ځینې نورو ژبو د عروضو هم ذکر کړے دے۔نو رښتیا خبره دا ده چې پهٔ ټولو مشرقي ژبو کښې د شاعرۍ د پاره څهٔ قواعد او ضوابط موجود وو او هغوي د خپلې شاعرۍ منضبط کولو دپاره ځینې اصول ټاکلي وو۔ جابرعلي سید د انګریزي عروض خامی او خوبی پهٔ تفصیل سره بیان کړي دي هغه وایي چې د انګریزي عروضو(metre) د وزن بنیاد پهٔ دوه څیزونو دے ؛ یود لفظونو اجزاء او د دوي خفي یا بلند (اوچتېدل) یعني (quality syllables) ، دا د وزن مقدم شرط دے او دویم د دوي شمېره (quantity). جابرعلي سید یې بیا تفصیل بیان کړے دےاو د انګریزي عروض یو خصوصیت یې دا هم بیان کړے دے چې د زیاتو الفاظو پهٔ وزن کښې د راوستو دپاره هغه پهٔ یو کره توګه نهٔ شي ادا کولی او اخېري حروف یې پهٔ تادي (جلدۍ) ادا کول او مخکښې تلل لازمي وي beasts , fields وغېره د دغه قبیلې الفاظ دي ۔ او دا یې هم لیکلي دي چې پهٔ انګریزي عروض کښې د تقطیع عمل هم ډېر اوږدوا لری ۔ مونږه خو ارکان پهٔ عمودي کرښو کښې تقسیموو او دغه کافي ګڼو لیکن پهٔ انګرېزۍ کښې د کرښو (لکیرو) نه علاوه د هر جز دپاسه د هغې د نوعیت څرګندولو دپاره علامت – ، ^ هم لګول وي چې شمېره یې د لسو او اتو نه کمه نهٔ وي۔

د هندي عروضي نظام پهٔ باره کښې ډېر کم معلومات دي۔

OWNED BY 0300-9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

وجه يې دا ده چې دغه لور ته زمونږ عالمانو هيڅ توجه نۀ ده کړې -او هندي علوم د البيروني نه علاوه چا د پام وړ نۀ دي ګڼلي- البته عظمت الله خان پۀ دغه لړ کښې کار کړے دے - د هغه وينا مطابق هندي عروض چې "پنګل" نامه لري، پۀ هغې کښې هم د انګريزي پۀ شان خفي جز يعني "ماترا" پۀ يو حرف مبني وي، پۀ "دوهه" کښې ټول اتۀ څلويښت ماترا وي پۀ هره مصرعه کښې څلېريشت څلېريشت (۲۴،۲۴) او پۀ "سرسي" بحر کښې اوويشت (۲۷) ماترا وي چې کافي طوالت لري- د بحرالفصاحت مصنف نجم الغني د دريو ژبوعربي، فارسي او هندي د مشترکه بحرونو يادونه کړې ده- چوپايي بحر د سريع مشابه دے، تربهنګه د متدارک سره او بهجنګ پرياټ د متقارب هم وزن بحر دے

OWNED BY 0300 9792115

زۀ پۀ اخيره کښې پۀ عروض باندې ځينې عمومي خبرې د جابرعلي سيد د دائره معارف اسلاميه څخه را نقل کوم چې ځينې وضاحتونه دي او زما پۀ خيال ضروري هم دي-

۱ - د الحريري او ابنِ خلکان دا قياس د هغوي ذاتي مفروضه ده چې ګني خليل د عروضي اوزانو پۀ تشکيل کښې د ټټک د اواز نه اثر واخيستو- د اوازونو چې څۀ اندروني صوتي او عروضي نظام نۀ وي ، د هغې نه د خليل د مستفيد کېدو امر ډېر لرے وا لري وجه يې دا ده چې عروضي نظام د متحرکو او ساکنو حروفو يو سخت ګيره سلسله ده چې د زياتو رعاياتِ زماني د وصف

(c) ketabton.com: The Digital Library

لرلود خپل ساخت سختوالي لۀ وجې سرغړونه نۀ شي کولې، بلکه نور هم سختېږي او پېچيده کېږي- حقيقت خو دا دے چې د وضع کونکي پۀ وړاندې د ف –ع– ل ماده وه چې وړاندې د صرفي اوزانو انحصاروو ،خليل پکښې دغه تصرف وکړو چې د صرفي اوزانو مفيد حرکات او سکنات يې ازاد او عمومي کړل دغه شان صوتي اوزان خالصاً معنوي اوزان شول هرکله چې عروضي اوزان خالصاً د اهنګ نمونې (rhythmic patterns) وګرځېدې -

۲ - د حمزه اصفهاني دا دعوىٰ صرف د حسد وجه معلومېږي چې خليل علم النغم پۀ علم العروض بدل کۀ او پۀ ظاهره يې د يوۀ نوي علم بنياد کېښودۀ ، دا سراسر بې دليله خبره ده ، پۀ دې وجه چې علم النغم کښې ايقاع بنيادي جوهر وي چې هغه د شعري اوزانو د ساخت نه زيات مبسوط او مختلف النوع وي - خليل که څېرې پۀ علم النغم کښې ماهر هم وو نو هم يې د مذهبي وجوهاتو پۀ بناء پۀ خپل وضع کړي شوي علم کښې لۀ دغه شرع کښې ممنوع علم نه استفاده نۀ شوه کولې -

۳ - د بحرونو د استخراج پۀ لړ کښې د متدارک مؤجد ابوالحسن اخفش الاوسط (م – ۲۲۱ هج) ذکر نۀ شي کو د اخفش پۀ نزد د خليل مجوزه فواصل معتبر بالذات اصول نۀ دي ځکه چې فاصله صغرىٰ چې پکښې درې متحرک او يو ساکن راځي پۀ اصل کښې د يو سبب ثقيل او د يو سبب خفيف نه مختلف نۀ دي ؛ مثلاً لفظ "ضربت" چې د خليل پۀ نزد

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

فاصله صغریٰ دے پۀ اصل کښې د سبب ثقیل "ضر" او سبب خفیف "بت" مجموعه ده - د نجم الغني پۀ وینا د اخفش مذهب ایراني عروضیانو غوره کړۀ او فاصله یې غیر ضروري اصول وګرځوله -

۴ - د بحر معنیٰ د سمندر ده، څنګه چې سمندر ته څو دریابونه ور غورزیږي او ورسره یو ځاي کیږي دغه شان پۀ بحر کښې هم څو وزنونه شامل وي -

۵ - د علل اصطلاح لۀ یوې لوېې مودې نه د زحاف پۀ اصطلاح کښې ضم شوې ده-

۶ - دا خبره منلې شوې او څرګنده ده چې پۀ عربي ، انګریزي او یوناني عروض کښې بنیادي فرق د نبره (ictus) دے د شمیر څو مثالونه داسې تر لاسه کیږي او هغه هم (جبریه) چرته چې ځینې عروضي اصول یا ارکان د انګریزي الفاظ سره اهنګ یو کوي ،د مثال پۀ توګه که چیرې مونږ د عربي لفظ "لکَ" (سبب ثقیل) د انګریزۍ د "city" یا "pity" (تېروکاي رکن) برابر وګڼو چې پۀ څرګنده صحیح ښکاري خو بیا هم زمونږه سماعت به دا ګواهي ورکوي چې د " city " یا"pity" لهجه د "لکَ" نه پورته واقع کیږي دغه شان د انګریزي لفظ "piteous" لهجه د عربي لفظ "ضربت" نه زیاته اوچته ده -

۷ - د یوناني ژبې پۀ عروضي نظام یوروپي عروضي نظام اډاڼه دے پکښې د نبره وجود مشتبه دے خو دا اشتباه یو څو

(c) ketabton.com: The Digital Library

عروضي ماهرينو ته شوې ده ګڼي په عامه توګه يوناني عروض لهجه دار (accentual) منلي شوي دي چې short يې unaccented او long يې accented منلي شي ليکن په دغه اصولو کښې لچک هم شته اګرچه د انګرېزۍ شاعر کولرج (Coleridge) يې په اصولي توګه short، unaccented او long يې accented منې -

۸ - د عربۍ شعر د بحورو او اهنګ سراغ د صحرايي اوښې د تګ سره تطبيق کول ، چې ځينې مستشرقينو لکه هارټ مان چې کوم کوشش کړے دے ، هغه د قياس نۀ لرې خبره ده او د عروضي حرکاتو سره نۀ خوري -

ځينې نورې هم ډېرې خبرې شته ، خو د محترم سالک صاحب په عروض شوے دا کتاب د ډېرو سوالونو په خپله جواب دے- دوي چرته خو ډېر تفصيل بيان کړے دےاو چرته يې د ډېر اختصار نه کار ا دے - خو دا موضوع ډېره پېچيده ،ګرانه او سرخوږې موضوع ده او د سالک صاحب نه چې څۀ توقع کېدې شوه په ډېره احسنه طريقه او په عام فهم انداز کښې يې د دغه موضوع احاطه کړې ده - په عربۍ او فارسۍ او تر څۀ حده پورې په اردو کښې په دې موضوع ډېر کار شوے دے او په دغه ژبو کښې په دغه موضوع ډېر څۀ تر لاسه کېدے شي خو زما په خپل خيال په پښتو کښې د مياشرف نه پس د درويش دراني صاحب او د نقيب الله سالک صاحب کتابونه زمونږ خو پوره کو نۀ شي، خو تر څۀ حده

(c) ketabton.com: The Digital Library

د صاحب سالکؔ د توکه خاصه په او شي کو لاربنودنه زمونږه عروضو علم د کافي مطالعې نه پس د هغوي نه په دې لړ کښې د ډېر څهٔ امید لرو شو-

الله دې وکړي چې د سالکؔ صاحب دا کوشش د پښتو ژبې، پښتون قام او د واړه پښتونخوا پهٔ ښهٔ ورشي ،او الله دې وکړي چې سالکؔ صاحب زمونږ د ژبې د علمي موضوعاتو د کمي پهٔ لور پام وکړے شي او دا ژبه پهٔ علمي موضوعاتو غني کولو کښې خپلې هڅې جاري وساتي - الله دې د دوي عمر ، علم او د علم خدمت جذبه تانده او ژوندۍ وساتي - امین - والسلام

OWNED BY 0300 9792115

فرهاد محمد غالب ترين خوبشکي
صدر مرکزي پښتو ادبي جرګه ، ضلع نوښار
۱۲ مارچ ۲۰۱۴ ء

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلې خبرې

د نن نه څو کاله مخکښې مې د فېس بک پهٔ وال باندې يو غزل ورکړے وو- پهٔ هغې غزل باندې د ملګرو تبصرې راشروع شوې- علي زمان وزير هم زما د فېس بک ملګرے وو- د دهٔ تعلق د ډومېل سيمې سره وو او استوګنه يې پهٔ کراچۍ کښې کوله- د پي ائ اې ملازم وو او د شاعرۍ ذوق يې هم ځوان وو- علي زمان وزير چې خپله تبصره زما پهٔ غزل راپوست کړه نو پهٔ هغې کښې يې داسې ليکلي وو ؛

"لکه انار د ننه خون خون يم
پهٔ مسکا خلهٔ مې ژاړل ډېر کم دي

وروره ! تاسو د دې شعر دو يمې مصرعې ته فکر وکړئ ماته يې پهٔ بحر کښې څهٔ ستونځه ښکاري نو ځکه يې رواني هم اغيزمنه شوېده"-

ما د څهٔ فکر نه پس پهٔ دې مصرعه کښې داسې بدلون وکړو :
هم که پهٔ خلهٔ مې ژاړل ډېر کم دي

او دا مصرعه مې پهٔ فېس بک کښې دويم ځل پوست کړه- علي زمان وزير بيا پهٔ خپله تبصره کښې وليکل چې اوس يې رواني سمه شوه- نو ما ترېنه تپوس وکړو چې "دا څهٔ راز دے؟ پهٔ دواړو صورتونو کښې د سېلابونو شمېر هم يو شان دے"- نو دهٔ پهٔ جواب

OWNED BY 0300-9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

کښې ولیکل چې هسې د تجربې پۀ بنیاد را ته ستونځه ښکاره شوه نور تاسو ښۀ پوهېږئ -

د دې خبرې نه پس زما پۀ زړۀ کښې د تجسس او تلاش ، د څېړنې او شننې ا زغي مات شول- چې څۀ منطقي عوامل ا و ساینسي دلایل دلته هم کار فرما دي چې د یوۀ شمېر سېلابونو پۀ دوو مصرعو کښې ، صرف د ټکو پۀ بدلون سره بحر اغیزمن کېږي- تلاش او شننې مې شروع کړې - ملګرو ، شاعرانو ، استاذانو ، ژبپوهانو او کتبخانو سره مې اړیکې تینګې کړې او د علم عروض باقاعده مطالعه مې هم شروع کړه - پۀ دې دوران کښې به مې د مطالعې نه قاعدې رااېستلې او پۀ شعرونو بۀ مې عملي کولې - پۀ دغې کار کښې به سوالونه هم پیدا کېدل هغه سوالونه به مې د ادب (اردو، پښتواو د عربی) استاذانو ته لېږل - او دوي به دخپلې پوهې او د تجربې پۀ بنیاد جوابونه رالېږل-

اردو ، عربي او انګرېزي ژبې د ادب کلهم ضرورتونه پوره کوي - خو ماته پۀ لیکلي شوي صورت کښې د پښتو عروضو ایله څو کتابونه پۀ لاس راغلل- د پښتو د عروضو پۀ لړ کښې اروابناد میاشرف ، ښاغلي درویش دراني او مجاور احمد زیار داسې انکشافات کړي دي چې د پښتو ژبه یې د دنیا نورو ترقیافته ژبو سره سیاله کړه او د دوي دا کارنامې به همېشه دپاره ژوندۍ وي -او زما پۀ خیال کښې دوي لومړي پوهان دي چا چې د پښتو شعري خزانې نه د خپلو عروضو اثاثه را برڅېره کړه - ځۀ دې وجهې که مونږ دا دواړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبپوهان د پښتو "د عروضو اِمامان" وبولو نو څۀ مبالغه به نۀ وي- د دوي تصنيفات د پښتو د عروضو هراړخيزه او تفصيلي ضرورتونه پوره کوي - نن د د غو تصنيفاتو پۀ برکت د پښتو شعرهغه کمي پوره شوه کوم ته چې شاعرانو او پوهانووخت پۀ وخت ګوتې نيولې وې يعني د "يوۀ باقاعده عروضي نظام نشت والي ته"-

خو دا هم يو حقيقت دے چې څۀ خو د عروضو علم انتهايي مشکل دے او څۀ مونږ شاعران هم تن اساني خوښوو- هم لۀ دې وجهې دغې علم ته لکه څومره چې پکار ده هغومره توجه نۀ ده ورکړې شوې- چې چا سره هم د عروضو پۀ باب زما خبرې شوې دي نو چا به ورته مشکل کار ووے ، چابه ورته غير ضروري پۀ دې وجه ووے چې زمونږ ضرورتونه د موسيقۍ د طرزونو نه پوره کېږي ، چا به دا ووے چې د پښتو شاعرئ عروضي نۀ ده- پۀ دغو ورځو شپو کښې ماته د خپلې منزل لاره هواره شوې وه ، خوڅۀ راسره د عروضو مواد زياتېدل او څۀ مې دا احساس هم ملګرے وو چې دا مواد د وخت تېرېدلو سره را نه ضايع نۀ شي اوخوندي يې وساتم - چونکه پۀ پښتو ادب کښې د نثر برخه (پۀ خاصه توګه د عروضو برخه) ډېره کمه ده نو د موادو د خوندي ساتلو د پاره مې دې اړخ ته پام شو چې دا هر څۀ پۀ ترتيب سره سم او داسې صورت کښې وليکم چې نوي کهول ته د عروضو علم يو پردے او بيګانه ونۀ ښکاري بلکه دا علم دوي ته د يوۀ خپل او د ضروري علم پۀ توګه

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

پېش کړے شي، په داسې حال کښې چې په پښتو ادب کښې د نثر په میدان کښې کار هم کم شوېدے او بیا په علمي موضوعاتو باندې د لیکلو خو ډېر ضرورت هم دے۔

یوه ورځ مې د اداره تخلیقات په یوه تقریب کښې جاوېد احساس صیب سره دا خبره کوله چې بنو د نثر په تخلیق کښې ډېر کمزورے دے زۀ غواړم چې په عروضو څۀ لیک وړاندې کړم نو جاوېد احساس صېب راته ووے چې ډېره ښه او اړینه خبره ده خو د اسانولو کوشش یې هم وکړه۔

دا څو محرکات وو چې د دې کتاب په لیکلو مې پېل وکړو۔ په دې کتاب کښې مې د عروضو انتهایي ضروري توکونو (تاریخ، راټک، اصطلاحات، تقطیع او بحرونه) د راټولولو کوشش کړېدے، ورسره مې د تقطیع هغه قاعدې هم راټولې کړې کومې چې د پښتو ویونو (ټکو) او ځانګړې لهجې سره اړخ لګولې شو۔ د دې کار په موده کښې مې د لنډولو (اختصار) او د اسانولو لارې هم په پام کښې ساتلې وې۔

یاده دې وي چې د عربی عروضو د رکنونو خپل نومونه دي او د بحرونو خپل، خو چونکه په پښتو ژبه کښې د دې علم عمر ډېر کم دے نو ځکه د پښتو په رکنونو یا بحرونو هغه قسم نومونه نۀ دي کېښولي شوي۔ د اسانۍ د پاره درویش دراني صېب چې په شروع کښې په رکنونو او بحرونو کوم نومونه ایښي دي نو ما هم هغه نومونه

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

کارولي دي او پکار ده چې د درویش دراني صېب نومونه دې همېشه دپاره په پښتو عروضو کښې ژوندي وساتل شي۔

اوس دا کاوش ستاسو په مخکښې دے۔ نور د ستاسو لوستونکو کار دے چې ستاسو د ضرورت په معیار څومره پوره پرېووځي - الله تعالٰی دې زما دا کوشش د پښتو ادب په کته ورولي۔ امین۔

په درنښت

نقیب الله سالک

OWNED BY 0300 9792115

ککي بنو

۵ جنوري ۲۰۱۴ء

(c) ketabton.com: The Digital Library

اول باب : علمِ عروض او پښتو ته راتګ

د عروضو پېژندنه (تعریف) او تاریخ

عروض هغه علم دے چې د دۀ پۀ مرسته د نظم او د نثر پۀ مینځ کښې توپیر کېږي۔

د علم عروض باني عبدالرحمٰن خلیل بن احمد بصري دے څوک چې پۀ سلمه (۱۰۰) صدئ هجرئ کښې پۀ بصره کښې زېږېدلے وو او پۀ یوسل او اویا (۱۷۰) صدئ هجرئ یا اووۀ سوه یو نوي (۷۹۱) صدئ عیسوئ کښې وفات شو۔ دے چونکه پۀ مکه مکرمه کښې وفات شوے وو نو ځکه پۀ خلیل بن احمد مکي هم یادېدلو۔ دے د شروع نه پۀ شاعرئ او موسیقئ زیات مئین وو۔

OWNED BY 0300 9792115

د علم عروض د شروع پۀ حقله څو روایتونه دي :

یو ځل خلیل پۀ مکه مکرمه کښې پۀ دهوبي ګهاټ تېرېدلو چې د جامو د ټکولو اواز یې واورېدلو۔ خلیل د اورېدو سره سم اووئیل چې " والله یظهر من هٰذا شيءٌ" معنا دا چې قسم دے لۀ دې نه به څۀ راوځي۔ پۀ دې ځاي کښې دۀ ته د علم عروض بنیاد پۀ لاس ورغلو۔

خلیل پۀ بازار کښې تېرېدلو چې دۀ د څټک مسلسل اوازونه واورېدل۔ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

موسيقى د مينې لۀ کبله د دۀ د خلې نه ووتل چې " والله يظهر من هٰذ ا شيء" معنا دا چې قسم دے لۀ دې نه به څۀ راوځي -

د دې علم دپاره د "عروض" نوم

خوښولو اسباب :

خليل ته د مکی مکرمی پۀ ژوند کښې د دې علم الهام شوے وو ا و د مکې مکرمې يو نوم "عروض" هم وو نو ځکه يې دې علم ته عروض اووے-

د عروض ټکے د معروض نه و دے چې تلې ته وايي -اوس د دې علم پۀ مرسته د شعر کره او کوټه پېژندنه کېږي نو ځکه يې ورته عروض اووے-

پۀ عربۍ و ييپانګه (لغت) کښې د عروض معنا داسې ده "هغه پلنه لاره چې د دوو غرونو تر مينځ وي"پۀ داسې لاره خلق د يوۀ کلي نه بل کلي ته ځي معنا يې دا شوه چې دوه کلي بېلوي- نو عروض هم داسې علم دے چې د موزون ا و غېر موزون کلام پېژندګلو راکوي -

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

او داسې نور-----

علامه صفدي وايي چې خليل يوناني ژبه هم زده وه - په دغه وخت کښې په يوناني ژبه کښې د عروضو شروع شوې وه - يوناني ژبه کښې هم بحرونه مقرر وو- دبحرغونډونو(رکنونو)ته يې "ايلي" او "ارجل" يعني لاس ا و پښې ويئل او دا د اسپې (څناورو) اندامونه دي- خليل د خپلو عروضو په توکونو د څناورو نومونه کېښودل او په رکنونو کښې بدلونونو ته يې د څناورو د رنځونو نومونه ورکړل - خواجه نصيرالدين طوسي هم د دې خبرې کړېدے - د حرکات او سکنات له مخې ټکي په درو برخو کښې وويشل شول- سبب (رسۍ)، وتد (مېخ) او فاصله (مټه يا ستنې) - پخوا به عرب په خېمو کښې اوسېدل او رسۍ،مېخ ا و مټه يا ستنې د خېمې د اودرولو توکي دي نو ځکه يې د ټکو ځېلونو (قسمونو) ته دا نومونه ورکړل -

OWNED BY 0300 9792115

سبب د دوو حرکتونو يا دوه حرفيزه ټکي دي ، وتد د درو حرکتونو يا درې حرفيزه ټکي دي او فاصله د څلورو يا پنځو حرکتونو ټکي دي - په شروع کښې د عربۍ پنځلس بحرونه را مخته شول بيا وروستو دغه شمېر پنځۀ دېرش (۳۵) ته ورسېدواو کېدے شي چې نن يې څۀ بل شمېر وي -

په يو سل او اويا (۱۷۰) صدۍ هجرۍ کښې يوه ورځ د زوي د تجارت د پاره خليل د څۀ تلې په لټون کښې په بازار کښې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګرزېدلو چې سر يې د ستنې سره وجنګېدلو او وفات شو-

د خليل نه پس نظامي عروضي (وفات ۱۰۹۲ عيسوی)

چې د ثمرقند اوسېدو وو ، دې علم ته زياته ترقي ورکړه- د عروضو د ا يجاد نه مخکښې د عربو شاعری د وزن پۀ بنسټ وه خو وزن ته د يوۀ باقاعده علم مقام حاصل شوے نۀ وو- د قاسم بن سلام بغدادي د وېنا پۀ رڼا کښې د عربی ژبې ورو شاعر د نوحؑ زوي د سام پۀ ا ولاد کښې يعرب بن قحطان وو (د نوحؑ څلور زامن وو- سام ، حام ، يافث او کنعان- د سام پۀ ا ولاد کښې عرب دي ، دحام پۀ اولاد کښې عجم او د يافث پۀ ا ولاد کښې ياجوج و ماجوج راځي، او کنعان پۀ طوفان کښې مړ شو)او پۀ فارسی کښې ورومبۍ شاعر بهرام ګور وو-

OWNED BY 0300 9792115

د هندوانو پخوا کتاب "رګ وېد" ټول پۀ وزن کښې دے خوپکښې اوولس (۱۷)وزنونه کارولي شوي دي- البته مثنوي "سحر البيان" ټول پۀ يوۀ بحر کښې وو- د دې نه دا خبره څرګندېږي چې د عروضو د ايجاد پۀ وخت پۀ هندی کښې د خپلې ژبې وزنونه ا و بحرونه موجود وو-

د وروستنی شننې او څېړنې نه دا خبره هم څرګنده شوې ده چې د کلام الله د ډېر ايتونه او د نبي کريم ﷺ ځينې حديثونه هم پۀ پۀ وزن کښې دي لکه "بسم الله الرحمٰن الرحيم" پۀ سريع بحر کښې دے ، "لن تنالو البر حتٰی تنفقوا" پۀ رمل کښې ، سورة الکهف پۀ

(c) ketabton.com: The Digital Library

طویل کښې ، سورة الدهر پۀ منسرخ کښې ، سورة سبا پۀ رمل کښې ، سورة مؤمن پۀ مضارع کښې ، سورة الانفال پۀ بسیط کښې او سورة توبه پۀ وافر بحر کښې دے۔ چونکه عربو د فصاحت ا و بلاغت کمال لرلو نو الله تعالیٰ هم فصیح او بلیغ کلام نازل کړلو چې پۀ دوي باندې حجت شي ا و د نۀ پوهېدلو بهانه یې نۀ شي پاتې۔ د عقیدې لۀ رویه قران پاک د الله تعالیٰ کلام دے۔نو د غو ذکر شوو ایتونو ته، نۀ خو د عقیدې لۀ رویه شعر ویل کېږي ا و نۀ د شعر د تعریف لۀ رویه ۔

د خلیل عروض د عربۍ ژبې د نزاکت پۀ چاپېریال کښې راڅرګندلي وو۔ د فارسۍ شاعرانو ، د عربۍ کلهم عروض خپل کړل ۔ د اردو شاعرانو د فارسۍ د شاعرانو پۀ ګام باندې ګام کېښودو۔ یاده دې وي چې پۀ دغه وخت کښې پۀ هندۍ کښې دا علم موجود وو چې نوم یې "پنګل" وو خو دا دومره مشکل وو چې د اردو د پاره د کارونې جوګه نۀ وو۔ د عربۍ ځینې بحرونه خو د اردو شاعرانو خپل کړل خو ځینې بحرونه د اردو د پاره ښه او ښکلې نۀ شول ولې چې د دواړو ژبو پۀ مزاج کښې ډېر توپیر وو۔ نو ځکه د اردو پۀ عروضو کښې فقط دومره ترقي وشوه څومره یې چې د عربۍ نه بحرونه را واخیستل ۔نو ځکه دا و شو چې څۀ خو د عروضو علم ګران دے خو څۀ د اردو شاعرانو توجه هم نۀ ده ورکړې۔

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو ته د عروضو راتګ

د روښا نیانو هڅې

پهٔ پښتو کښې پهٔ دېواني (لیکلي) صورت کښې چې مونږ ته کومه اثاثه رسېدلې ده هغه د روښانیانو د زمانې نه راشروع شوې ده - روښانیان د کلاسیکي شاعرئ بنیاد دے دوي پښتو ادب ته ډېر دېوانونه ور وبخښل- د پښتو پهٔ غېږ کښې د عروضو د ځایولو هڅې هم د روښانیانو نه راپېل کېږي - پهٔ هغه وخت کښې د عربئ ا و فارسئ ژبو د علمي اثاثو سره د پښتو ادب هم اشنا شو نو د پښتو ادب هم ترېنه ګټه پورته کول پېل کړل - پهٔ دې لړ کښې د پښتو شاعرانو او پوهانو د نورو ادبي اثاثو سره سره د عربئ پهٔ عروضو هم نظر پرېوت - د پښتو ژبه لهٔ عربئ ژبې نه پهٔ ډېر څهٔ کښې لرې وه ؛ لکه دا چې د عربئ ټکي د ساکن حرف نه نهٔ شروع کېږي خو د پښښتو ټکي د ساکن توري نه هم شروع کېږي ، یا لکه دا چې د عربئ پهٔ یوهٔ ټکي کښې دوه ساکن حرفونه پهٔ یوهٔ ځاي نهٔ شي را تللې خو پهٔ پښتو کښې داسې ټکي ډېر دي ، یا لکه دا چې د پښتو پهٔ ډېرو ټکو کښې منطقي او عادي خج د ټکي پهٔ اخیري حرف یا د اخیر حرف نه مخکښې راځي خو پهٔ عربئ کښې داسې نهٔ ده - نو د عربئ عروض پهٔ پښتو کښې ځاي نهٔ شول خو بیا هم پښتانهٔ شاعران پهٔ شاعرئ کښې د عروضو د اهمیت او ضرورت نه خبر شول ا و فکر به یې کولو چې څنګه نورې ژبې عروض لري پکار ده چې پښتو یې هم ولري - دوي

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

به هم دغه د عربی عروض اړول را اړول چې ښکه ترې کار واخلي - پهٔ دغو شاعرانو کښې یو دولت لوانړے هم وو څوک چې د پلار لهٔ طرفه حسن خېل لوانړے او د مور لهٔ طرفه وردګ وو- د دهٔ وطن جلال اباد یا رشید اباد وو- د پیداوښت درسته نېټه یې نهٔ ده معلومه خو د کلام نه یې دا معلومېږي چې تر یو زر او پنځوس (۱۰۵۰) هجری پورې ژوندے وو - دولت لوانړے د پیر روښان عقیدت مند ا و د میرزا خان ا نصاري شاګرد ا و مرید وو - د دهٔ پهٔ دیوان کښې څو داسې غزل هم شته چې پهٔ عربی عروضو باندې برابر وو - دا پهٔ پښتو کښې وړومبې عروضي تجربه وه - د دهٔ نهٔ علاوه مرزا خان انصاري او ارزاني هم د عربی عروضو د راخپلولو هڅې کړې دي لکه د ارزاني دا بېلګه (نمونه) :

OWNED BY 0300 9792115

د یوهٔ وحدت لهٔ اصله
دکثرت شول ډېر فروع

یا لکه د میرزا خان انصاري دا بېلګه :

پهٔ وحدت لهٔ هره جوده بېګانه یم
پهٔ کثرت کښې د میرزا پهٔ خلهٔ ویېږم

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال خان خټک

(۱۰۲۲ - ۱۱۰۰ هجري)

بیا پهٔ کلاسیکي شاعرانو کښې خوشال خان خټک وو چا چې پهٔ پښتو شاعرۍ کښې د ځانګړي عروضي نظام ضرورت ته پام شوے وو- د خوشال خان پهٔ کلیات کښې چې د کومو عروضي اصطلاحاتو ذکر شوېدے دے هغه د پښتو د یوهٔ نامعلومه عروضي نظام اصطلاحات دي -

پهٔ عروضو د ټینګکار پهٔ ترڅ کښې خوشال خان میرزا خان ستا دے ،لکه چې وایي :

لهٔ چا نه پهٔ پښتو کښې ما میزان لید نهٔ دے

میرزا پهٔ دا زبان کښې ویئل کړي دي تللي

خوشال خان بیا وایي :

پښتو ژبه ده مشکله د دې بحر موندهٔ نهٔ شي

هم ما لره یو څو بحره پهٔ ډېر مښود راغلي

پهٔ دې شعر کښې د دهٔ مراد هم دغه شپیز- خجیز نظام دے او ورسره ورسره د بحرونو د جوړښت لپاره څلور قسمه رکنونو(د لومړي خجن سپلاب رکن، د دویم خجن سپلاب رکن ، د دریم خجن سپلاب رکن او د څلورم خجن سپلاب رکن) ته یې اشاره کړېده - خوشال خان پهٔ اګاهانه توګه پهٔ خپلو بېلا بېلو شعري څېلونو (قسمونو) کښې کله پهٔ لومړي خجن سپلاب ، کله پهٔ دویم خجن

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

سېلاب ، کله پهٔ دریم خجن سېلاب او کله پهٔ څلورم خجن سېلاب کښې مصرعې لیکلې دي - د باندیني شعر اوله مصرعه یې پهٔ د ریم خجن سېلاب سره او دویمه مصرعه یې پهٔ دویم خجن سېلاب سره لیکلې ده -

خوشال خان د عروضو نه بغېر شاعري هډو شاعري نهٔ بولي لکه چې وایي :

چې چا دے شعر کړے بې میزانه، بې عروضه
دا هیڅ شاعری نهٔ ده یو څو سپي دي ټمبلي

کاظم خان شېدا

OWNED BY 0300 9792115

(؟۱۱۳۵ - ؟۱۱۹۳ هجري)

د عربي عروضو سره د پښتو سمون نهٔ خوړلو ته ځینې شاعران د پښتو نااهلي او بې نظمي وایي - دا خبره د پښتو یو لوي استاد او نازک خیاله شاعر کاظم خان شېدا کړې ده - دے وایي :

د پښتو ژبه تمامه
ده بې نظمه بې نظامه
لهٔ اوزانه مختلفه
لهٔ میزانه منحرفه
پهٔ میزان باندې س چې راشي
هر کلام تهِ و بالا شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

حواله چې پۀ تقطيع شي
ګهې طعن ګهې تشنيع شي
اراسته پۀ قانون نۀ شۀ
کالموزون شۀ موزون نۀ شۀ

(ديوانِ کاظم خان شيدا)

کاظم خان شيدا که پښتو ژبه "بې نظمه او بې نظامه" بولي هم ځو بيا يې لکه د نورو ځينې شاعرانو داسې هم نۀ دي کړي چې پۀ عربي عروضو کښې يې د پښتو شعر پۀ زور د ځايولو هڅه کړې وي - کاظم خان شيدا خپله شاعري د پښتو مزاج سره سمه د پښتو پۀ نامعلومه عروضي چوکاټ کښې د ننه کړې ده - د دۀ پۀ شعر کښې د "کالموزون" نه دا څرګنديږي چې د پښتو شاعري اګر که موزونه نۀ ده خو "د موزون پۀ شانې" ده د دې نه مونږ ته دا نتيجه هم پۀ لاس راځي چې هغه د پښتو د يوۀ نامعلومه عروضي نظام ادراک هم لرلو -

OWNED BY 0300 9792115

د دۀ شاعرا نه مقام د دۀ د وخت نه واخله تر ننه پورې هر چا د‌ے - دۀ د ژوند زيانه برخه د هندوستان پۀ رامپور کښې تيره کړې وه - ځکه يې د ژوند ډېر حالات معلوم نۀ دي - کاظم خان شيدا د ميجر راورټي د تحقيق پۀ رڼا کښې د خوشال خان کړو کيږي -

(c) ketabton.com: The Digital Library

میا شرف

(۱۱۶۰ -۱۱۸۶ لېږدیز)

پښتو ژبه د عروضو سره اشناکولو په لړ کښې د میاشرف کارنامه هم د ستاینې وړ ده - هغهٔ د احمد شاه بابا په زمانه کښې (۱۱۶۰ -۱۱۸۶ لېږدیز)ژوند کولو کومه چې د پښتنو یوه ازاده ا و خپلواکه زمانه وه - میاشرف لیکوال او شاعر وو- دهٔ د ازاد نظم په صورت کښې په عربی عروضو په پښتو ژبه کښې یو وړه کتاب "د پښتو عروض" ولیکلو - په دې وجه د پښتو ژبې علمي پنګه په زیاتولو کښې دا یو مهم کام وو- دغه عروض به پرمخ تللي وے خو لهٔ بده مرغه د پښتنو سیاسي او معاشرتي حالات سازګار پاتې نهٔ شول - میاشرف څهٔ کار په پښتو عروضو باندې کړے وو - ډېره شاعری یې د پښتو په وزنونو برابره کړې ده لکه دا شعر یې په دویم خج کښې پېل کړے دے :

بیلتون نصیب زما دے ،قدرت د کردګار دے

بندي په بند د هند یم ،مولد مې ننګرهار دے

د عروضو رساله یې استاد رښتین د "میاشرف عروض" په نامه ۱۳۳۸ لمریز کال د پښتو ټولنې لهٔ خوا چاپ او خپره کړې ده - وایي چې تر میاشرف وروستو د عیسي هوتک خېل مکمل دیوان عروضي بڼه لري کوم چې دوه زره بیتونه لري -

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

سمندر خان سمندر

(۱۹۰۱ -۱۹۸۹ عیسوي)

پهٔ هندوستان د قبضې نه پس انګرېزانو دلته مکتبونه پرانستل - د انګرېز نیت چې هر څهٔ وو- خو د دغو مکتبونو نه بیدار مغز پښتانهٔ پوهان هم راووتل چا چې د خپلواکۍ او د ژبې د ودې دپاره بیا سمې هڅې شروع کړې - د دغې پېر (دور) پهٔ اخیري وخت کښې سمندر خان سمندر د پښتو شاعرۍ عروضي کولو د پاره ملا وتړله - پهٔ دغه وخت کښې د پښتو علم و ادب سرچینه د عربۍ یا فارسۍ پهٔ ځاي انګرېزۍ ژبه وګرځېدله - انګرېزي ژبې خپل عروضي نظام لرلو او پښتنو ګټه ترې اخستې شوه خو سمندر خان د انګرېزۍ ادب نه نابلد وو، دهٔ هم هغه د عربۍ عروضو زړه لاره ونیوله -

سمندر خان به پوهانو ته ویئل چې یا خو د پښتو شعر ته خپل څهٔ نظام جوړکړئ او یا د ما ملګري شئ چې عربۍ عروضو ته خپله شاعرۍ وسپارو خو چا د دهٔ پهٔ خبره غوږ ونهٔ ګرولو- بس خپله شاعرۍ به یې پهٔ عربۍ عروضو کښې کوله - د سمندر خان دغه شعري مجموعه "د خوږه شپېلۍ" پهٔ نوم چاپ شوه - د بېلګې پهٔ توګه د دهٔ څو شعرونه:

تماشا شوم چې مې کړه ستا تماشا
زما اوس کاندي کل دنیا تماشا

(c) ketabton.com: The Digital Library

زما اشنا پۀ تندر سور را

سمندر جاوېدان شوم اور را

منم چې ژوند خو خوږ دے خو بې لۀ یاره تلخ شي

پۀ سر دې اې سمندره د زهرو کوټ دے تېر یې کا

سمندر خان پۀ خوږه شپېلۍ کښې پۀ یو شمېر بحرونو کښې نظمونه ویئلي دي - سمند ر خان پۀ خوږه شپېلۍ کښې لیکي چې پۀ پښتو کښې د هیڅ یوۀ تېر شوي او ژوندي شاعر د کلام تول د قانون پۀ تله برابر نۀ دے خو د سمندر خان دا نظر صحیح نۀ ښکاري ولې چې د دۀ نه مخکښې پۀ تول برابر نظمونه ویئلي شوي دي لکه د عبدالعلي اخونزاده کاکړ (۱۲۹۹ - ۱۳۶۵ هجري) نظمونه لۀ هغوي نه دوه سوه کاله مخکښې ، دمیا شرف شاعر (۱۱۲۰-۱۱۸۶ هجري) او لۀ هغې نه مخکښې دولت لوانړے چې ژوند یې تر ۱۰۸۵ هجري پورې یقیني دے-دولت پخپله وایي چې :

OWNED BY 0300 9792115

دا وزن دےصحیح پرې وکړه نظر

فاعلا تن مفا علن فعلن

کېدے شي چې سمندر خان دا پور نظر پۀ تحقیقي تاریخي بنیاد نۀ وي پېش کړے نو که داسې وي بیا د دۀ د نظر نۀ د عروضو انتهایي او شدید ضرورت ته لېواله کېدل ښکاري -

تر اوسه پورې پۀ لاندیني عربي بحرونو کښې لیکلي شوي نظمونه موندلي شوي دي :

(c) ketabton.com: The Digital Library

هجز ، لکه د عبدالعلی

کاکړ مصرعه :

عجب راځي لهٔ دې دهره پهٔ هر ساعت ستم پر ما

رمل ، لکه د میا شرف

مصرعه:

اې چې بلبل د عطا تل پهٔ چمن ستاکه چغار

مضارع ، لکه د عبدالعلی

کاکړ دا مصرعه:

یار درومي او زهٔ نهٔ مرم هر ګوره بې

وفا یم

OWNED BY 0300-9792115

خفیف ، لکه د دولت

لواڼي دا مصرعه:

دا جهان دے پهٔ مثل بهار

رجز ، لکه د عبدالقادر دا

مصرعه:

مهر زما د خپل صنم مه شه زما لهٔ

عمره کم

مدید ، لکه د رحمان بابا رح دا

مصرعه :

سرزما سامان زما ، زار شه تر جانان زما

(c) ketabton.com: The Digital Library

علامه رشاد

لۀ دې سره سره چې څۀ ناڅۀ يې د عروضو پۀ چوکاټ کښې د پښتو شعر د څپيز او خجيز سېستم لړه يا ډېره منښته کړې ده خو بيا هم د تدريس ، ليکنې او څېړنې لۀ لارې پۀ خپل زاړۀ او "انتيک" سيستم باندې ټينګ او ترينګ پا شوے دے او د ژوند تر پايه يې د هغۀ سخته دفاع کړې ده - پۀ اوږد مهالي استادي بهير کښې يې لۀ دولت لواڼي او مياشرف ، خواجه محمد بنګش ، عبدالعلي اخونزاده نه واخله تر بهايي جان او سمندر خان پورې هغه زړې عروضي نمونې به يې بيا بيا رامخته کولې - پۀ دې لړ کښې يې د نيم اولسي شاعر بهايي جان (۱۳۱۳ - ۱۳۵۱ ق) همـاغه "جزئيات" را اخيستي دي چې پۀ عربي عروضو کښې دي او "کليات" يې چې د پښتو تول و تال لري دومره پامور نۀ دي بللي - رشاد فرهنګي ټولنې د دۀ اثار چاپ کړي دي -

(c) ketabton.com: The Digital Library

درویش دراني

د سمندر خان سمندر خوږه شپېلۍ چې کله درویش دراني وکتله نو دے اول ځل خبر شو چې د عروضو پهٔ نوم یو هم د شعر پهٔ دنیا کښې شته خو د دې سره سره یې نظر هم دا وو چې ښنګه نورې ژبې عروض لري نو پکار ده چې پښتو یې هم ولري او د عربۍ عروض خپلول نهٔ دي پکار - درېش دراني د عروضو یوه خاکه جوړه کړه چې د حبیب الله رفیع سره یې هم خبرې وریاندې وشوې - حبیب الله رفیع د خاکې لیکلو راې ورکړه -

پهٔ کال ۱۹۸۹ عیسوي کښې یې د کراچي مجلې "پلوشه" ته دا خاکه د مضمون شکل کښې ولیکله خو پهٔ دې وخت کښې سمندر خان وفات شوے وو نو ځکه وریاندې څهٔ بحث ونهٔ شو- وروستو یې د عروضو هغه خاکه پهٔ یوهٔ مکمل کتاب کښې بدله کړه - دا کتاب پهٔ کال ۲۰۰۷ عیسوي کښې د " پښتو عروض " پهٔ نوم چاپ شو -

OWNED BY 0300 9792115

لکه ښنګه چې مخکښې ویئلي شوي دي چې خلیل بن احمد د عربۍ عروضو ځینې نومونه د ځناورو د اندامونو پهٔ نومونو کېښودل او پهٔ رکنونو کښې بدلونونو ته یې د ځناورو د رنځونو نومونه ورکړل ، خو پښتو کښې داسې نومونه نهٔ دي ایښوي شوي ، دا ځکه چې پهٔ پښتو ادب کښې د خپلو عروضو عمر ډېر کم دے - پهٔ دې لړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کښې درویش درانې داسې څېړنې وکړې چې یو خو یې د شعري پنګې نه خپل عروض رابرڅېره کړل ، رکنونه یې پهٔ ګوته کړل ، موندل شوو بحرونو ته یې قالبونه جوړکړل او بیا د نومونو ورکولو پهٔ لړکښې یې عددي کلیات پهٔ کار راوستل- د دې نومونو غټه ګټه دا ده چې دا نومونه پهٔ اسانه د شاعر حافظې ته داسې ننوځي چې بیا هډو هېرېږي هم نه-

د درویش درانې د بیان طریقه ډېره سلیسه او اسانه ده- زما پهٔ نظرکښې ، د عروضو د ښودلو پهٔ ترڅ کښې ښاغلي درویش درانې چې د تدریس کومه طریقه پهٔ دې ذکر شوي کتاب کښې پهٔ کار اچولې ده هغه "د اسان نه د مشکل پهٔ لور" ده-

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

مجاور احمد زیار

ډاکټر مجاور احمد زیار نهٔ صرف دا چې لکه د خوشال خان ، کاظم خان شیدا او درویش دراني ، د پښتو په ځانګړي عروضي نظام باندې ټینګار کړیدے بلکه ورسره یې دغه نظام را برخېره کړے هم دے - ډاکټر مجاور احمد زیار هم د خپلې پوهې ، تجربې او د څېړنې په بنسټ د دې اند (فکر) څښتن دے چې د عربي عروض (میټرک سېستم) د پښتو شعر سره اړخ نهٔ شي لګو بلکه څپیز (سېلابي) او خجیز دے- موخه (مقصد) یې دا دے چې د پښتو شعر سېلابو تونیک دے -

OWNED BY 0300 9792115

پروفېسر دانیال مکنزي د لندن په پوهنتون کښې د پښتو پوهاند دے چا سره چې مجاور احمد زیار د پښتو شعر په حقله په وېلس کښې ډېر کټه ور بحث هم کړے وو ، هغهٔ د پښتو شعر څپیز دے او په عملي توګه یې د ډېرو دېواني او اولسي شعرونو په سکښت یا تقطیع (scansion) کښې څپیز – خجیز نظام نه کار ا دے د مصرعې دننه یې ویې خج (د ټکي خج) هم په ګوته کړے دے او د څپې (سېلاب) اوږدوا او لنډوا یې په پښتو شعر کښې بې نقشه دے-

نجیب منلي خوک چې فرانس میشتي پښتو ادبپوه ،لیکوال او څېړنکار دے ، د کال ۱۹۸۷ عیسوي په پنځلسم اکتوبر

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې مجاور احمد زيار ته د پښتو شعر په حقله يو اوږد ليک راليږلی وو - د هغه اوږده ليک نه د دغه دريز هم ښکاره کيږي - دے وايي چې د شپاړسمې پېړۍ په پای کښې د پير روښان (۱۵۲۴ - ۱۵۷۹ ز) سياسي او مذهبي پاڅون د پښتو ژبې د فعاليت يوه پېلامه (ابتدا)وه - په دې وخت کښې د پښتنو سيمه د دوو پارسي ژبو تر مينځ ويشلې شوې وه - لوېديځ ته د پارس صفوي امپراتوري وه او ختيځ ته د هند د مغلو قدرت وو - په دې چاپېريال کښې پښتنو شاعرانو او ليکوالانو په پراخه پيمانه له پارسي څخه هم د لغاتو په برخه کښې ،هم د مفاهيمو په برخه کښې پراخې اخيستنې وکړې -کله کله يې د پښتو ژبې ګرامري جوړښت هم د پارسي په ډول برابر کړے دے- د دغو اخيستنو په ترځ کښې شاعرانو د پښتو شعر اصلي او د معمول بڼې پرېښودې او د پارسي او عربي عروضو د خپلولو هڅې يې کولې خو په دې کار کښې څهٔ ډېر برياليي نهٔ شول -

د دوي پهٔ فکر کښې د پښتو شعر بنسټيز واحد مصرعه ده ، او مصرعه غونډونه (رکنونه) لري ، بيا هر رکن څلور څپې (سېلابونه) لري ، پهٔ دغو څلورو څپو کښې خامخا يوه څپه خجنه وي -

د دوي پهٔ نظر کښې يوه مصرعه کمې نا کمه يوه خجيزه کړۍ لري او زياتې نا زياتې څلور خجيزې کړۍ - د څپو د شمېر لهٔ مخې وړه مصرعه څلور څپې او اوږده مصرعه شپاړس څپې وي -

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځينې اوسنيو او ځينې پخوانيو شاعرانو تر دې اوږدې مصرعې هم جوړې کړې دي خو دا ډول شعرونه د ګوتو په شمار دي او خاصه توجه نۀ غواړي -

د پښتو شعر په حقله د مجاور احمد زيار ، دانيال مکنزي او نجيب منلي فکرونه په بنيادي غټو اصولو کښې يوشانوا لري اګرکه په ځينې فروعي ځايونو کښې يې نظر جدا جدا دے-

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم باب : د علمِ عروض اصطلاحات

سېلاب (څپه)

انګرېزي کښې ورته (syllable) ، عربي کښې هجاء او پهٔ پښتو کښې څپه وايي -

تعریف : پهٔ یوه ژبه کښې د یوهٔ یا زیا تو غږېزو ټکو هغه ټولګه یا ټوټه ده چې

لهٔ یوهٔ خپلواك یا واوېل

(a,e,i,o,u) ،

یا لهٔ یوهٔ واوېل او یوهٔ یا څو

بېواکو یا کنسونینټس (b,d,g,h,f,j,k,l…) ،

یا لهٔ یوهٔ واوېل او یوهٔ

نیمواك یا سیمي واوېل (w,y) ، او

یا لهٔ یوهٔ واوېل ، یوهٔ سیمی

واوېل او یوهٔ یا څو کنسونینټونو

څخه جوړه شوې وي او پهٔ یوهٔ ځاي پهٔ یوهٔ وخت پهٔ یوهٔ وار سا ا یستلو یا د خلې خوځولو نه راوځي - یو خپلواك (واوېل) یواځې هم ځان ته څپه جوړو شي- د دغو خبرو مطلب دا شو چې خپلواك د نورو ډلو پهٔ ملګرتیا لنډې او اوږدې څپې جوړوي - یو بېواك یا نیمواك د خپلواك د ملګرتیا نه بغېر ځان ته څپه نهٔ شي جوړو او نهٔ دواړه پهٔ ګډه جوړو شي - هر غبرګغږ

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

(diphthong) هم ځپه شي - یاده دې وي چې د واوېل او سیمي واوېل مجموعې ته دفتهانګ یا غبرګغږ وایي لکه e,y -

اوس به د باندیني تعریف په رڼا کښې ، د پښتو په تناظر کښې سېلاب ته وګورو - په پښتو کښې دوه قسمه حرفونه دي ، یوه قسم ته د علت حرفونه وایي لکه و،ا،ي، ه ا و بل قسم ته صحیح حرفونه وایي لکه د علت حرفونو نه ما سوا حرفونه - په پښتو کښې څلور حرکتونه هم دي لکه زوَر ، زېر ، پېش او زور یا نیم زوَر - په صحیح حرفونو کښې پخپله هیڅ سا نهٔ وي ، دا حرکتونه دي چې ځان ته د راکش کولو نه پس په صحیح حرفونو کښې سا اچوي -

سیلاب یا ځپه داسې ټکي یا د ټکي برخې ته وایي چې د اواز په حرکت سره ادا کېږي یا به داسې ووایو چې د وینا په مهال یو ځل خلهٔ خوځول یو سېلاب یا ځپه جوړوي - لکه "غر" ټکے دوه حرفونه لري او په لومړي حرف "غ" باندې د زوَر حرکت دے د یوهٔ حرکت په وجه "غر" ټکے- یو سېلاب دے-

د علت حرفونو سره هم صحیح حرفونو ته حرکت حاصلېږي لکه په "مور" کښې "و" د پېش کار ورکوي ، په "ښاد" کښې "ا" د زوَر کار ورکوي ، په "ډېر" کښې "ې" د زېر کار ورکوي ، په "ده" کښې "ه" د زوَر کار ورکوي ، او په "ورهٔ" کښې "هٔ" د زورکې (نیم زوَر) کار ورکوي - په یوهٔ سېلاب کښې حرفونه یو یا زیات کېدے شي خو حرکت پکښې یو وي -

په پښتو کښې د ډېرو ټکو ابتدا په سکون سره هم کېږي نو

OWNED BY 0300 0792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ساکن توري پهٔ وروستيني حرکت پورې تړل کېږي او ځان له سپلاب نهٔ شي جوړولې ولې چې ساکن د حرکت نه محروم وي او سپلاب د حرکت نه جوړېږي هم دغه شان که يو ساکن د ټکي پهٔ مينځ کښې راشي يا د ټکي پهٔ اخير کښې ، نو دا ساکن به خامخا د ګاونډ پهٔ حرکت پورې ښخېږي -

څو بېلګې :

يو سپلابيز ټکی لکه غرهٔ ،

وژن ، کښې ، مې ، به ، لهٔ ، ته ، ښکار او داسې نور

دوه سپلابيز ټکی لکه قصه ،

OWNED BY 0300 9792115

واوره ، کلکه ، پوزه ، غرې ، غوړي او داسې نور

درې سپلابيز ټکی لکه

واورينه ، اولسي ، پاکستان ، کرکيله ، بريالي او داسې نور

څلور سپلابيز ټکی لکه

برياليتوب ، کتابونه ، دريابونه ، غړ پوهنه او داسې نور

پهٔ يوهٔ سپلاب کښې د حرفونو شمېر :

يو حرکت او يو حرف : چې يوهٔ حرکت سره يو حرف

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملګرے وي او هغه لۀ خپله ځايه راخوځوي

لکه "ځي" د يوۀ سېلاب ټکے دے چې پکښې

د "ځ" سره د "ي" حرکت را دےيا لکه چې ، مې ،

دا ، ما او داسې نور-

پۀ دې ډله کښې د يوۀ بل جوړښت ټکي هم راځي لکه بدن، سحر ، ژړل ، او داسې نور - دا ټکي دوه سېلابيز دي خو پۀ دغو درو واړوکښې لومړے سېلاب د يوۀ حرف دے-

يو حرکت او دوه حرفونه : دلته يو حرکت د يوۀ حرف لۀ خوځولو پس يو بل حرف هم د هغۀ سره وتړي نو دا هم يو سېلاب جوړوي يعني د يوۀ حرکت پۀ ملګرۍ کښې لۀ دوو حرفونو هم يو سېلاب جوړيږي لکه سَر ، لَس ، ا وښ ، شين او داسې نور

-

يو حرکت او درې حرفونه : پۀ دې سېلاب کښې يو حرکت درې حرفونه د ځان سره خوځوي لکه ګرد ، شپون ، وران او داسې نور-

يو حرکت او څلور حرفونه :پۀ دې ډول سېلاب کښې يو حرکت د ځان سره څلور حرفونه راخوځوي لکه شرنګ ، وروست ، خوند ، ژوند او داسې نور-

يو حرکت او پنځۀ حرفونه : پۀ داسې سېلاب کښې يو حرکت پنځۀ حرفونه سره وتړي لکه شخوند - دا د يوۀ سېلاب ټکے دے پۀ دې ټکي کښې پۀ دريم حرف باندې د زوَر حرکت دے

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور پکښې ټول حرفونه ساکن دي -

حرکت د مقناطیس په توګه

:

کله چې یو حرکت خپل ځان ته ، له یو خوا او بل خوا ،
لکه د مقناطیس حرفونه راکش کړي نو دا یوه غنچه (cluster)
جوړه کړي - کله د مخ له طرفه او کله د شا له طرفه حرفونه په یوه
حرکت پورې ښخ شي نو دغسې غنچې په اتۀ ډوله دي - په دې لړ
کښې دحرکت د پاره "V" او د حرف د پاره "C" نخښه کاروو :

۱-	ځو	cv	۲-	ورا	ccv
۳-	ځم	cvc	۴ -	خپل	ccvc
۵ -	ګرد	cvcc	۶ -	شرنګ	ccvcc
۷-	شخوَل	cccvc	۸-	شخوند	cccvcc

OWNED BY 0300-9792115

د سېلاب قسمونه

(د خج یا فشار له مخې)

د وینا په وخت کښې ټول سېلابونه په یوه ډول نۀ ادا کېږي ،
په ځینې سېلابونو باندې زور یا فشار راځي او په ځینې باندې نۀ
راځي - د سېلابونو تر مینځ دغه فرق په ساده وینا کښې هم ارزښت
لري او په منظومه وینا کښې هم - په دې لړ کښې د سېلاب لاندینې
دوه قسمونه دي :

(c) ketabton.com: The Digital Library

خجن سپلاب : د وینا پۀ وخت چې
پۀ کوم سپلاب باندې زور یا فشار راځي هغۀ ته خجن
یا دروند سپلاب وايي -
سپک سپلاب : د وینا پۀ وخت چې
پۀ کوم سپلاب باندې زور یا فشار نۀ راځي هغۀ ته
سپک سپلاب وايي -

لنډ او اوږد سپلاب

لنډ سپلاب : لنډ سپلاب هغه سپلاب دے چې هر ځای او هر وخت د یوۀ سپلاب پۀ توګه کارو شي - د اوږدۀ سپلاب نه علاوه نوره ټول سپلابونه لنډ وي -

OWNED BY 0300 9792115

اوږد سپلاب :پۀ یوه مصرعه کښې د خجنو سپلابونو پۀ قطار کښې هغه اخیرنې خجن سپلاب ته وايي چې د دوو یا درو سپلابونو ځاې ونیسي ، او بحر ته هیڅ نقصان هم نۀ ورکوي-

د پښتو پۀ زیاتره بحرونو کښې دا ګنجایش شته دے چې د مصرعې اخیرني یو یا دوه سپلابونه یې کم کړي شي دلته دا اخیر دروند سپلاب ، چې ورته اوږد سپلاب هم وايي ، د دوو یا درو سپلابونو ځاي ونیسي - خلاصه یې دا ده چې د اوږدۀ سپلاب پۀ مصرعه کښې د هماغۀ بحر لۀ بلې مصرعې څخه یو یا دوه سپلابونه کم راځي - دغه اوږد سپلاب د پخوانیو او اوسنیو ډېرو شاعرانو پۀ شاعرۍ کښې شتون لري لکه د رحمان بابا رح د غزل دا دوه بیتونه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

با دشاهي لري هر يو غلام د ستا

د خاصانو په ځاي ناست وي عام د ستا

زه رحمان دعا سلام په هغه وايم

هر چې ما لره راوړي سلام د ستا

دا بيتونه د دولس سېلابيز بحر د غزل نه اخيستي شوي دي ، مطلع يې يولس سېلابه ده بيا هره قافيه داره مصرعه هم يولس سېلابه ده خو هره بې قافيه مصرعه يې دولس سېلابه ده او وزن يې هم درست دے، معنا يې دا شوه چې د مطلع او د هرې قافيه دارې مصرعې د پاي په رکن کښې د اوږد سېلاب په توګه "ستا"را دے -

OWNED BY 0300-9792115

د عربۍ او پښتو په سېلاب کښې فرق

د عربۍ عروضو اکايي کلمه ده بيا د کلمې درې قسمونه (سبب ، وتد او فاصله) دي اوس د تيکنالوجي په جديد دور کښې د قومونو ا و د ملکونو تر مينځ فاصلې کمې شوې دي - د دې نزدېکت له وجهې اوس عربۍ ته هم د سېلاب تصور په ورکړد بد لو دے- د عربۍ سېلاب په دوه ډوله دے يو هغه دے چې يو حرکت يو حرف راخوځوي او بل هغه دے چې يو حرکت يو ورو ساکن حرف هم ځان ته راکګه کړي او خوځوي يې - د مثا ل په توګه "سَفَر" به واخلو - دا دوه سېلابه ټکے دے په لومړي سېلاب "س" باندې زوَر دے او په دويم سېلاب "فَر" کښې دوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

حرفونه دي يو متحرك او بل ساكن - پۀ عربی عروضو کښې پۀ سېلاب کښې د حرفونو شمېر ارزښت لري - د دې خبرې مطلب دا شو چې پۀ عربی عروضو کښې د سېلاب شومره وا یا کمیت (quantity) ارزښت لري - خو پۀ پښتو کښې د سېلاب کمیت نه ، بلکه کیفیت یا څرنګوا (quality) ارزښت لري-

پۀ پښتو کښې "سفر" او "سرور" پۀ وزن کښې برابر دوه ټکي دي ، خو چې کله یې د عربی عروضو تلې ته واچوونو بیا یې پۀ وزن کښې فرق راشي، ولې چې د "سفر" لومړے سېلاب لۀ یوۀ حرف جوړ دے خو د "سرور" لومړے سېلاب لۀ دوو حرفونو جوړ دے اګر که د دواړو دویم سېلاب لۀ دوو دوو حرفونو جوړ دے - پۀ پښتو کښې دا نۀ شي چې پۀ سېلاب کښې حرفونه شو دي بلکه دا کتل کېږي چې سېلاب خجن دے او که سپک -

خج (فشار)

دې ته پۀ فارسی کښې فشار ، عربی کښې خج ، پښتو کښې دروند وا یا زور ا و پۀ انګرېزی کښې (stress/accent) وایي-

د عروضو پۀ اصطلاح کښې خج پۀ یوۀ ټاکلي شوي ځاي باندې د غږ سختوالي ، شدت ا و هسکوالي ته وایي یا به داسې داسې ووایو چې خج هغه کار یا عمل ته وایي چې د ژبنی یوونو (واحدونو) پۀ لړ کښې یو ټکے د سا ا یستنې لۀ فشار سره پۀ زیات زور

(c) ketabton.com: The Digital Library

او شد ت وویئل شي او دغسې یوهٔ غږ یا څپې ته تر نورو ګاونډیانو زیاته ټینګتیا او لوړتیا وروبخښي او هم لهٔ دې وجهې د ټکي معنا ا و پهٔ ترخ کښې شعري وزن اغېزمنوي - پهٔ پښتو څپیز - خجیز سېستم کښې خج د څپې نه هم زیات او لومړے بنسټیز ټاکنده نقش لري -

خج د ژبنی جوړښتونو یا چاپېریال لهٔ مخې پهٔ څلور ډوله دے؛

۱ - څپیز خج : دغه خج پهٔ څپه کښې دننه پهٔ حرکت(واوېل) باندې راځي ځکه چې حرکت (واوېل)جوت ویئل کېږي او د بېواک(consonants) یا د صحیح حرفونو ویئل او اوربدل هم پهٔ خپل سر اخلي لکه پهٔ "سپین"کښې "ي" باندې څپیز خج دے-

OWNED BY 0300 9792115

۲ - ویی خج (کلمی یا د ټکی خج) :چی د یوې کلمی یا ټکي دننه یوه څپه ، دیوهٔ واوېل (حرکت) او د سا د فشار پهٔ مرسته تر نورو څپو ټینګه او زورداره وویله شي لکه د "ورغوي" ټکے درې سېلابه (ور-غ+زور -وي) دے ، پهٔ دې ټکي کښې د مینځ څپه ویي خج تا د کلمې خج لري ، پهٔ "کټمل" (کټ - مل) کښې دویمه څپه چې مانیزه هم ده ، ویي خج لري - که پهٔ یوه څپه کښې خج پهٔ خپل ټاکلي ځاي رانهٔ شي نو معنا یې ونجېږي (بدله شي) او کېدے شي چې د یوهٔ بل ټکي سره یې ادلون بدلون راشي

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه "غوټه" پۀ لومړي خج سره ګڼله ، ګره او پۀ دويم خج
سره غو په ، غوطه معنا خپلوي -

ياده دې وي چې پۀ دوديز ليک (املاء) کښې د خج لپاره کومه نخښه (symbol) نۀ شته ، صرف د ټاکلې څپې پۀ ټاکلي ځاي (حرکت يا واوېل) باندې فتحه يا ضمه (ُ) اچول کېږي -

۳ - غونډ خج (د عبارت خج) : چې پۀ يوۀ عبارت کښې يو توک يا ټکے پۀ زور سره وويئل شي لکه پۀ "سپين کالي" کښې "سپين" ، يا پۀ "د جونو ښوونځي" کښې "د جونو" ټکي خجن راځي او بيا د ويي خج پۀ لړ کښې د"جونو" لۀ دوارو څپو (جو-نو) لومړۍ څپه خجنه ده - دلته لۀ غونډ يا عبارت څخه مراد صرف نحوي غونډ يا عبارت دے-

۴ - غونډ له يا غونډ له ييز خج :چې ديوې غونډ لې (جملې) دننه يو ټکے تر نورو پۀ زيات زور، لوړوالي او فشار سره وويئل شي او پۀ دې توګه د جملې بېلابېل معنوي قسمونه مېنځ ته راشي لکه بيانيه ، سواليه ، امريه -
- -

يو مثال : يوه درې سېلابيزه جمله اخلو او وار پۀ وار د خج ځاي بدلوو او ورسره يې پۀ معنا هم غور کوو :

- زۀ چاي څښم

OWNED BY 0300-9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

- زهٔ **چاي** څښم
- زهٔ چاي **څښم**

پهٔ اولې جملې کښې خج پهٔ " **زهٔ** " باندې دے چې د دې سوال جواب دے چې "څوک چاي څښي ؟ "

پهٔ دويمې جملې کښې خج پهٔ "**چاي**" باندې دے چې د دې سوال جواب دے چې "تهٔ څهٔ څښې ؟ "

پهٔ دريمې جملې کښې خج پهٔ " **څښم** " باندې دے چې د دې منع پهٔ جواب کښې اصرار دے چې "تهٔ چاي مه څښه" -

OWNED BY 0300 9792115

پهٔ ټکو (کلمو) کښې د ويې خج (کلمي خج) ځايونه :

د پښتو پهٔ ځينو ټکو کښې پهٔ

لومړي سېلاب خج راځي لکه شخړه،خواښې ، پېغله - - -

پهٔ ځينو ټکو کښې پهٔ دويم

سېلاب خج راځي لکه سپوږمۍ ، ورارهٔ ، تربور - - -

پهٔ ځينو ټکو کښې پهٔ دريم

سېلاب خج راځي لکه الوتنه ، الوتکه ، جنګ ځپلي - - -

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ځينو ټکو کښی په څلورم

سېلاب خج راځي لکه ټولنپوهنه ، اتلولي ،

ټولنيزوالي ---

په ځينو ټکو کښی په پنځم

سېلاب خج راځي -

په ځينو کښی په شپږم

سېلاب خج راځي -

او په ځينو ټکو کښی د پاي

په سېلاب خج راځي لکه پکتيا ، پسرلي ،

پېښور ---

OWNED BY 0300 9792115

په پښتو کښې د نورو ټکو په مقابل کښې د پايخج ټکي ډېر زيات دي - د پښتو خجپوهنې (accentology) لۀ مخې خج هيڅ کله لۀ څلورمې څپې وروستو نۀ راځي - داسې ټکي چې د هغو د څپو شمېر پنځۀ يا زيات وي ، لکه اهورا مزدا ا و نيکاراکووا ، په پښتو شاعرۍ کښې نۀ شي راتلې - د ا ر (اصل) لۀ مخې د پښتو عادي او منطقي خج په وروستنۍ څپې راځي -

ثانوي خج

خج په يوۀ ټکي کښې په خپل ځاي پروت وي خو که دې ټکي ته يو يا زيات حرفونه ورزيات کړل شي نو خج هم ورسره بل

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځاې ته بدل شي لکه "سترګه" دوه سېلابيز ټکے دے چې خج يې پۀ لومړي سېلاب دے - اوس که دا ټکے "سترګوَر" شي نو خج لۀ لومړي سېلاب نه دريم سېلاب ته لاړ شي - پۀ "سترګوَر" ټکي کښې اصلي خج پۀ دريم سېلاب دے او لومړي سېلاب باندې ثانوي خج دے- دا ثانوي خج هيڅ کشاله نۀ پيدا کوي ولې چې هغه صرف اصلي خج دے پۀ کوم باندې چې بحر ولاړ وي -

رکن (غونډ)

OWNED BY 0300 9792115

دې ته پۀ پښتو کښې غونډ ، عربۍ کښې رکن ا و انګرېزۍ کښې (foot) وايي -

پېژند (تعريف) : د سېلابونو هغې مجموعې ته غونډ يا رکن وايي چې يو سېلاب پکښې لازمي خجن وي او نور سېلابونه يې سپک وي - د رکن پۀ خجن سېلاب باندې بحر ولاړ وي - د يوۀ خاص رکن د تکرار څخه د يوۀ خاص بحر مصرعه جوړېږي او د بل رکن د تکرار نه د بل بحر مصرعه جوړېږي -

پۀ پښتو شاعرۍ کښې دوه قسمه رکنونه کارولي شوي دي :

يو قسم هغه رکن دے چې څلور سېلابونه لري او مونږ ورته اوږد رکن وايو- پۀ اوږدۀ رکن کښې درې سېلابونه سپک وي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو سېلاب لازمي خجن يا دروند وي - پۀ پښتو شاعرۍ کښې زيات استعمال د اوږدۀ رکن شوے دے-اوږدۀ رکنونه پۀ شمېر کښې څلور دي ، او اوږد رکني بحرونه جوړوي - دا څلور واړه اوږدۀ رکنونه يو تر بله فقط دومره فرق لري چې لازمي خجن سېلاب پکښې خپل ځاي يا خانه بدله کړي-

بل قسم هغه رکن دے چې درې سېلابونه لري او مونږ ورته لنډ رکن وايو- پۀ لنډ رکن کښې دوه سېلابونه سپک وي او يو سېلاب لازمي دروند وي - پۀ پښتو شاعرۍ کښې د لنډ رکن ډېر کم استعمال شوے دے- لنډ رکنونه پۀ شمېر کښې درې دي ، اولنډ رکني بحرونه جوړوي - دا درې واړه لنډ رکنونه هم يو تر بله دومره فرق لري چې لازمي خجن سېلاب پکښې ځاي يا خانه بدله کړي-

OWNED BY 0300 9792115

اوږدۀ رکنونه (غونډونه)

ياده دې وي چې د نومونو ورکولو پۀ لړ کښې د خجن سېلاب ځاي يا خانې ته کتلي شوي دي - لاندينې قالبونو کښې د سپک سېلاب دپاره صرف هندسې (اعداد) ا و د خجن سېلاب دپاره د عدد د پاسه ( ) نخښه کاروو ؛

ا-لومړے اوږد رکن |اُ ۲ ۳ ۴| : ځکه ورته لومړے اوږد رکن وايي چې لومړے سېلاب يې خجن دے،او نور يې سپک دي -

۲ - دويم اوږد رکن |ا ۲ ۳ ۴ | : ځکه ورته دويم اوږد رکن وايي چې دويم سېلاب يې خجن دے ، او نور يې سپک دي -

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ - دریم اوږد رکن |۱ ۲ ۳ ۴| : ځکه ورته دریم اوږد رکن وایي چې دریم سپلاب یې خجن دے ، او نور یې سپک دي -

۴ - څلورم اوږد رکن |۱ ۲ ۳ ۴| : ځکه ورته څلورم اوږد رکن وایي چې څلورم سپلاب یې خجن دے، او نور یې سپک دي -

لنډ رکنونه (غونډونه)

رکنونو ته د نومونو ورکولو څۀ لږ کښې لومړي دې ته کتل شي چې رکن اوږد دے او که لنډ ، بیا دې ته کتل شي چې د دې رکن څویم سپلاب خجن دے؟نو دلته به پېل د لومړي لنډ رکن نه کوو -

OWNED BY 0300 9792115

۱ - لومړے لنډ رکن |۱ ۲ ۳| : ځکه ورته لومړے لنډ رکن وایي چې لومړے سپلاب یې خجن دے او نور یې سپک دي- (تر نزدې ماضي پورې دې ته خالي رکن ویئل کېدل)

۲ - دویم لنډ رکن |۱ ۲ ۳| : ځکه ورته دویم لنډ رکن وایي چې دویم سپلاب یې خجن دے او نور یې سپک دي -

۳ - دریم لنډ رکن|۱ ۲ ۳| : ځکه ورته دریم لنډ رکن وایي چې دریم سپلاب یې خجن دے او نور یې سپک دي -

د رکنونو د پېژندګلو نه وروستو اوس مونږ ته ښکاره شوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې سپلاب هغه بنیادي اکایي یا یوون (unit) دے چې د رکن ټکړه ترینه جوړېږي ، رکن هغه ضروري ټکړه ده چې د مصرعې یوه تخته ترینه جوړېږي ، او مصرعه هغه تخته ده چې د بیت یا شعر دروازه ترینه جوړېږي - د لازمي خجن سپلاب په حقله به دا ووایو چې ځنګه مېخونه په ضروري او خاصو ځایونو ولګول شي، دومره به دروازه محکمه او ښکلې وي، هم دغه شان خجن سپلا ب هم دے چې په خپل ټاکلي شوي ځاي کښې راشي نو د مصرعې بحر به درست وي -

پوره رکن او نیمګړے رکن

OWNED BY 0300 9792115

د دریم اوږدهٔ رکن (۱ ۲ ۳ ۴) خاصه دا ده چې په مصرعه کښې څو ځله هم تکرار کېږي په پوره شکل تکرار کېږي او باقي نوره رکنونه د مصرعې په سر ا و مینځ کښې پوره راځي خو په اخیر کښې په نیمګړي شکل راځي نو د اخیري رکن نه کله یو سپلاب ، کله دوه او کله درې سپلابونه وغورځېږي- د کوم رکن نه چې د اخیر یو سپلاب وغورځي د هغهٔ نیمګړے شکل د درو سپلابونو پا شي هم دغه شان د کوم رکن چې درې سپلابونه وغورځي د هغهٔ نیمګړے شکل د یوهٔ سپلاب پا شي د دریم اوږدهٔ رکن نه علاوه نوره رکنونه (لومړے اوږد رکن ، دویم اوږد رکن او څلورم اوږد رکن) د خپل سالم شکل په تکرار مصرعه نهٔ شي پوره کولې ، او خامخا نیمګړي رکن ته اړتیا لري -

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو رکن زیات نا زیات څلور ځله او کم نا کم یو ځل تکرار کېږي -

مصرعه (verse)

د رکن د تکرار څخه مصرعه جوړېږي - د دود له مخې د اولسي او ادبي قافیه وال شعر کوشني ترین (لهٔ ټولو وړه) یوون یا واحد مصرعه بلل شوې ده - دوې همکچې (همتولې) مصرعې یو شعر یا بیت جوړوي - یوهٔ بشپړ شعر ته "فرد" وایي - مصرعه د یوهٔ شعري ځېل (دوبیزې ، څلوریزې ، چاربیبې ، غزل ، قصیدې - - -) رغنده توک (جزء) ګرځي - د ننګر هارځینې اولسي شاعران بیت ته کړۍ او مصرعې ته نیمه کړۍ وایي -

پهٔ اروپایي ژبو کښې د مصرعې او بیت توپیر (فرق) نهٔ شته او کوشني ترین موزون یوون یې هماغه لیکه ده چې پهٔ انګرېزۍ کښې ورته (line verse) یا پهٔ لنډه توګه (verse) وا یي او د زمونږ یوهٔ بیت یا شعر ته "جوړه لیکې" (verse couplet)وایي چې لا تیني سرچینه یې (versus)ده - د شعر ویي (توکي) پهٔ عربۍ او اریا نې دواړو ژبو کښې شتون لري-

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مصرعې (دودیزه) کچه یا اوږد وا

یو اوږد رکن څلور سپلابونه لري او کم نا کم یو ځل او زیات نا زیات څلور ځله تکرار کیدے شي نو په دې تناظر کښې د پښتو لۀ ټولو وړه یا لنډه مصرعه څلور سپلابه او لۀ ټولو اوږده مصرعه شل سپلابه ده-

ښه به وي چې د مصرعې کچې په حقله د مجاور احمد زیار د نظر نه هم ځان خبر وسا شي - د کچې لۀ مخې د پښتو دیواني شعر لنډ ترینه مصرعه اووۀ څپیزه او اوږده ترینه یې شپاړس څپیزه ده حالانکه نن صبا په نوي غزل کښې تر دوو څپیزو ، او په اوسني ازاد شعر کښې هره ټوټه د ار لۀ مخې تر یوۀ غونډ (څلور څپیز رکن) کوشني کېدے شي او په ځینې ځایونو کښې تر یوې څپیزې هم ټوټې موندلې کیدې شي او اوږدوا یې هم تر ۲۸ څپیزې ټوټې ازما شوے دے-نورزیا تې اوږدوا یې ځکه خوند نۀ کوي چې پخپله شاعر او بل هر لوستو یا سندر غاړے یې نور په یوه سا او بې د وقفې د لوستلو توان نۀ لري - حالانکه په ازاد (ناپښېلیز ، بې قافیه) شعر کښې تر ۵۲ څپیزې ټوټې هم موندېږي لکه نصرالله حافظ او

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

صدیق پسرلي تر دودیز(شپاړس ځپیز) برید وراړو دے او تر شل ځپیزې او یا هم پورته بېلګې یې ازمایلې دي - پهٔ ازاد قالب کښې اسماعیل یون خپلي مصرعې تر دېرش ځپیزې غځولې دي -

ماته پښپله د غازي سیال صېب یو داسې غزل پهٔ کوتو را دے چې د هرې یوې مصرعې لنډوا یې د یوهٔ سېلاب دے - خو د شاعر د پاره دومره وړې (یو سېلابیزې) مصرعې ته څهٔ پیغام وردننه کول ، مقصد یت او شعریت شاملول که نا ممکن نهٔ وي نو مشکل خو خامخا دي - هم دغه شان مې د اوږدوالي پهٔ لړ کښې د عبدالروف زاهد ، د ادریس خان ادریس او د ممتاز اورکزي تر شل ځپیزې اوږدې مصرعې هم موندلې دي - دا مصرعې د لسو څپو غبرګې مصرعې وې (د لسو څپو نه پس پکښې وقفه وه) نود داسې شل څپیزو پهٔ یوه سا ویئل او لوستل هم اسان وي او مقصدیت هم لرلې شي -

OWNED BY 0300-9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

وزن

وزن تللو ته وايي - پۀ اصطلاح کښې د دوو کلمو (ټکو) حرکات او سکنات برابرولو ته وزن وايي ، پۀ نوره ټکو کښې به داسې ووايو چې د علمِ عروض مقرر شوو بحرونو څخه د يوۀ بحر پۀ تله د يوۀ شعر تللو ته وزن وايي -کوم شعر چې پۀ دې تله صحيح او برابر پرېوځي نو هغه موزون وي که نۀ وي نو غېر موزون -

د فن پۀ ژورو کښې لۀ ښخېدو مخکښې ' مونږ داسې و شو چې وزن د ټکو داسې ترتيب دے چې پۀ کوم سره يوه جمله پۀ اورېدلو کښې خوږه او پۀ ويئلو کښې روا نه وي دا خوږلت او رواني اهنګ پيدا کوي او د اهنګ رشته د احساس سره ده - پۀ ټکو کښې پۀ مکمله توګه د احساس ادا کول که ناممکن نۀ وي نو ګران ضرور دي - د وزن احساس د هر هغه سړي پۀ مزاج کښې پروت وي څوک چې د موسيقۍ ذوق لري-

OWNED BY 0300 9792115

د عامې مشاهدې خبره ده چې د خوږۀ اواز يا د ساز اورېدو سره د سړي لاس ، پښې يا ګوتې ؛ د اواز يا ساز د زېر و بم سره لاشعوري حرکت شروع کړي - که داسې اورېدونکي ته نظر وشي نو سړے به محسوس کړي چې د اورېدونکي د لاس پښو پۀ زېر و بم کښې يو خاص ترتيب او خاصه وقفه وي - که سړے لږ نور پۀ ژور نظر ورته وګوري نو يو بل حقيقت هم ښکاره کېږي هغه دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د موزون نظم یا غزل هرې مصرعې سره د لاس پښې د زېر و بم شمېر هم برابر وي د ګوتو یا د لاس پښې د زېر و بم په دې وقفه کښې د وزن راز پټ دے -

د زېر و بم د دې کیفیت صحیح اندازه لګول مشکل هم دي خو که د دې دپاره پنسل او کاغذ واخیستل شي او د لاس پښې زېر و بم په دې کاغذ باندې د کرښو په صورت کښې ریکارډ کړے شي ، بیا به معلومه شي چې لاس یا پښې یا ګوتو څو ځله باندې حرکت وکړو - د کرښو راکاږلو عمل چې څومره لاشعوري وي دومره به زیات صحیح وي - دلته دا احتیاط پکار دے چې د لاس پښې یا ګوتو په حرکت کښې ، او د اواز په زېر و بم کښې یکسانیت او رواني وي، که نۀ وي نو د موزون کلام پېژندګلو به و نۀ شي - د مصرعې د اوچتولو سره به د پنسل باندې لاندې کول داسې یو شانوا لري لکه څنګه چې د مصرعې د زېر و بم سره د طبله نواز لاسونه هم اهنګ وي -

OWNED BY 0300-9792115

اوس د باندیني بحث وضاحت په یوۀ عملي مثال سره کوو-

د مصرعې د اواز د زېر و بم سره د هم اهنګو ګوتو یو ځل " اوچتولو" سره یو ځل په پنسل "باندې کرښه " ، او بیا د هم اهنګو ګوتو د یو ځل "لاندې کولو" سره په پنسل "لاندې کرښه" راکاږو-

اوس د ارواښاد منتظر بېټني یو غزل زمزمه کوو او ورسره به کرښې هم راکاږو :

(c) ketabton.com: The Digital Library

/\/\/\/\/\/\/\/

مرګ اومحبوب پۀ رابللو چاته کله راځي

/\/\/\/\/\/\/\/

چې يې پۀ زړۀ سمه شي،وخت راشي نوخپله راځي

/\/\/\/\/\/\/\/

د چاپلو ،دچامنګول پرې لګېدلې ده نن

/\/\/\/\/\/\/\/

داسې نادره خوشبويي چې لۀ هر ګله راځي

/\/\/\/\/\/\/\/

زما د امن مينو! تاته ځۀ نه جوړه کړم

/\/\/\/\/\/\/\/

بوي د ګوګړو لۀ هر ګل او لۀ سنبله راځي

/\/\/\/\/\/\/\/

ما پۀ خپل سر د ښېړ نيکۀ ګلشن کښې ښۀ وير وکړو

/\/\/\/\/\/\/\/

الله خبر چې ورته بيا داسې بلبله راځي

/\/\/\/\/\/\/\/

ا به هم وخت وي منتظر ته چې د يار لۀ لوري

/\/\/\/\/\/\/\/

دا " کرې" راشي چې "ورځم"که دے پخپله راځي

OWNED BY 0300 9792115

د دې غزل نۀ مو ځو شعرونه زمزمه کړل او د هرې مصرعې د زېر و بم سره د ګوتو لاندې باندې حرکت مو پۀ کرښو کښې راوکاږلو نو د دې غزل هرې مصرعې ته مخامخ [۱۵]کرښې راغلې - ياده دې وي چې د کرښو راکاږلو عمل ته مو فکر نۀ وو -

دا عمل لاشعوري پکار وي - اورېدونکي يا د ويونکي د لاس پنسل به پۀ کاغذ ساکن ولاړ وي، څنګه چې مصرعه شروع کېږي نو د کرښو راکاږلو عمل به هم ورسره شروع کېږي د اورېدونکي يا د ويونکي مکمله توجه به د مصرعې اهنګ لوري ته وي ، وروستو د دې عمل د صحت امکان کېدے شي -

اوس دا موجوده غزل د شروع نه تر اخيره پورې چې مونږ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویئلو نو ټول فکر مو د اواز زیر و بم لوري ته وو او د کرښو شمیر ته مو هیڅ فکر نهٔ وو ، د مصرعې د زیر و بم سره د کرښو راکاږلو عمل کښې روانې هم وه ، پهٔ دې عمل کښې هیڅ مشکل پیدا نهٔ شو - کله چې غزل مکمل شو نو ورسره د کرښو راکاږلو عمل هم مکمل شو - هرې مصرعې ته مخا مخ ، د ګوتو د زیر و بم دپاره د کرښو شمیر[۱۵] وو نو اوس بیا مونږ ویئلې شو چې دا غزل پهٔ وزن برابر دے-[۱۵،]

اوس که سړے لږ نور فکر وکړي نو د هرې مصرعې کرښې د سیلابونو د شمیر سره هم برابرې دي ، هره مصرعه پنځلس (۱۵) سیلابه ده او د هرې مصرعې کرښې هم پنځلس (۱۵) دي - ځکه دا غزل پهٔ وزن برابر دے -

OWNED BY 0300 9792115

ټول نظمونه یا غزلې پهٔ اوږدوالي کښې یو برابر نهٔ وي د ځینې غزل یا نظم مصرعې وړې وي یعنې سیلابونه یې کم وي او ځینې مصرعې اوږدې وي یعنې سیلابونه پکښې ډیر وي - د کمو سیلابونو مصرعې ته مخامخ د زیر و بم د کرښو شمیر هم کم وي او د ډیرو سیلابونو مصرعې ته مخامخ د زیر و بم د کرښو شمیر هم زیات وي، خو دا قاعده ضروري ده چې د غزل یا د نظم هرې مصرعې ته مخامخ د زیر و بم د کرښو شمیر مستقل یو (constant) وي ورنه وزن به مات تصور کیږي -

د یوې مصرعې د شننې (تجزیې) پهٔ وخت که د قلم پهٔ رفتار کښې څهٔ بې قاعدګي راغله او د کرښو راکاږل پهٔ یوهٔ شان نهٔ وو

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو دا زیرِ تجزیه مصرعه پۀ وزن کښې نۀ ده - د تجربه کارو شاعرانو کلام پۀ وزن کښې وي نو د دوي پۀ کلام دا مشق ښۀ ښـکلے کېږي - که یو کس د موزون غزل هرې مصرعې ته مخامخ د کرښو یو مستقل (constant) تعداد راکاږي نو دا پۀ دې فن کښې د مهارت نخښه ده - د وزن د معلوملو دا ذکر شوې طریقه د پښتو پۀ اوږدو رکني بحرونو کښې زیاته کامیابه ده-

بحر

سپکو او خجنو سېلابونو ته یو خاص او ټاکلے شوے ترتیب ورکولو ته بحر وایي - دغه دوه ډوله سېلابونه (سپک او خجن) چې پۀ یوۀ خاص او ټاکلي شوي ترتیب پۀ یوه مصرعه کښې

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

راشي نو يو خاص ډول اهنګ (rhythm) يا بحر ترې جوړ شي -که چرته دا ټا شوے ترتيب پۀ يوۀ بل ټاکلي شوي ترتيب بدل شي نو بحر هم ورسره بدليږي -که چرته د دغو دوه ډوله سېلابونو يو ټا شوے ترتيب يوې داسې جملې ته وردننه شي چې د سېلابونو شمېر يې د مصرعې هومره وي ، نو پۀ دغې جملې کښې بحر راشي او جمله پۀ مصرعې باندې بدله شي -

پۀ هره ژبه کښې د يوۀ خاص شمېر بحرونو ګنجائش وي- دا خبره د هغې ژبې د شاعرۍ نه پۀ طبعي توګه څرګنديږي- داسې نۀ ده چې لومړي خلقو دا بحرونه معلوم کړي دي - پۀ پښتو کښې پۀ طبعي توګه چې د څومره بحرونو ګنجائش وو هغه د زمونږ پۀ شفاهي او اولسي شاعرۍ کښې ټول راڅرګند شوي دي- دا شفاهي او اولسي شاعرۍ چې چاکړېده هغوي نۀ بحر پېژندلو او نۀ اهنګ-

د پوهانو لۀ څېړنو څخه دا نتيجه اخذ کړې شوې ده ، چې پۀ پښتو شاعرۍ کښې د رکن د قسمونو او د رکن د تکرار لۀ مخې دوه قسمه بحرونه کارولي شوي دي بيا دا دوه قسمه بحرونه بېل بېل ښاخونه هم لري ؛

اوږد رکني بحرونه

لومړے اوږد رکني بحر (څلور ښاخونه لري)

دويم اوږد رکني بحر (څلور ښاخونه لري)

دريم اوږد رکني بحر (څلور ښاخونه لري)

څلورم اوږد رکني بحر (څلور ښاخونه لري)

OWNED BY 0300-9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم اوږد رکني بحر (پنځۀ ښاخونه لري)

لنډ رکني بحرونه

لومړے لنډ رکني بحر (درې ښاخونه لري)

دويم لنډ رکني بحر (درې ښاخونه لري)

دريم لنډ رکني بحر (درې ښاخونه لري)

تر دې وخته پۀ پښتوشعر کښې پۀ دې حساب دېرش (۳۰)

بحرونه کارولي شوي دي - د دغو ټولو بحرونو پېژندګلو او تفصيل پۀ

څلورم باب کښې را روان دے -

د وزنونو شمېره

(د مجاور احمد زيار د څېړنو پۀ رڼا کښې)

OWNED BY 0300-9792115

د سېلابونو د شمېر (څپيز څومره والي يا هجايي کميت)

لۀ مخې د پښتو شعر مصرعه لۀ پنځۀ څپيزې تر شپاړس څپيزې

رسي نو د دې سره دولس وزنونه لاس ته راځي (۷،۶،۵،۸،۹،۱۰،۱۱،

۱۲،۱۳،۱۴،۱۵، ۱۶ سېلابيزې مصرعې) - اوس رکنونه څلور قسمه

دي که ۱۲ وزنونو ته پۀ ۴ رکنونو کښې ضرب ورکړو نو اتۀ

څلوېښت (۴۸) وزنونه پيدا کېږي بيا د غبرګې مصرعې د شمېر ۲

سره د وزنونو شمېر ۴۸ ضرب کړو نو دوه ګنا يا شپږ نوي (۹۶) وزنونه

پيدا کېږي - پايخجي قافيه وا ل شعر سره پرې بله ا تۀ څلوېښت (۴۸)

شمېره ورزياتېږي نو دا شمېره به يوسل او څلور څلوېښت (۱۴۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

جوړه شي او چې د ازاد شعر مصرعه ییز رنګا رنګي (لهٔ یوې څپیزې تر دوه پنځوس څپیزې) ورسره پهٔ پام کښې ونیسو یعني یو سل او څلورڅلوېښت (۱۴۴) ته دوه پنځوس (۵۲) ور جمع کړو نو یوسل او شپږ نوي(۱۹۶) وزنونه لاس ته راځي -

پهٔ دې باندینۍ تجزیه کښې ، زما پهٔ خیال' وزن د بحرسره هم معني ګڼلے شوے دے اوس که د دغو ۱۹۶ بحرونو څخه مونږ صرف هغه بحرونه راوباسو چې (پخوانیو او اوسنیو شاعرانو کښې)د کومو بحرونو د استعمال عام رواج را دے نو بیا مونږ ته پهٔ لاس صرف هم هغه بحرونه ا و د دوي شمېر ۳۰راځي پهٔ کومو چې را روانو پاڼو (څلورم باب) کښې مناسب بحث شوے دے -

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم باب : تقطيع او د تقطيع قاعدې

تقطيع

په انګرېزۍ کښې دې اصطلاح دپاره د (scansion) ټکے کارو شي - د تقطيع لغوي معنا ده قطع کول ، ټکړې کول او پرې کول - په انګرېزۍ کښې د Scansion مراد دا دے چې په يوه مصرعه کښې د خج په لحاظ " ټاکلي شوے ترتيب" څنګه دے او سېلابونه پکښې څومره دي ؟ د " ټاکلي شوي ترتيب " نه مراد د خجنو او سپکو سېلابونو يو خاص او مقرر داسې ترتيب دے چې په يوه مصرعه کښې د ننه ددې ترتيب د بدلولو اجازت نۀ وي -

OWNED BY 0300 9792115

د تقطيع تعريف : د علمِ عروض په اصطلاح کښې تقطيع دې ته وايي چې ټکي د بحر رکنونه ته مخامخ داسې راوړل شي چې د ساکن مخ ته ساکن ټکي او د متحرك مخ ته متحرك ټکي راشي او بيا د شعر ټکي د بحر په رکنونو کښې صحيح راشي -

د پښتو شاعرۍ په تناظر کښې به د تقطيع تعريف داسې کوو چې د شعر ټکي د بحر رکنونو ته مخامخ داسې راوړل شي چې د لازمي خجن سېلاب ځاې ته مخامخ خجن سېلاب راشي او د سپکو سېلابونو ځاې ته مخامخ سپك سېلابونه -

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تقطیع قاعدې

۱ – د پښتو عروضو وړه آکایي سېلاب ده ، سېلاب رکنونه جوړوي ، رکنونه مصرعه جوړوي او دوې مصرعې یو شعر جوړوي-

۲ – پهٔ پښتو کښې څلور حرکتونه (زوَر ، زېر ، پېش او زور یا نیم زوَر) دي ا و هر یو حرکت یو سېلاب جوړوي -

OWNED BY 0300 9792115

۳ – پهٔ پښتو کښی څلور د علت حرفونه (و،ا،ي،ه) دي - پهٔ خپلو ځایونو کښې "و" د پېش حرکت ، "ا" د زوَر ، "ي" د زېر حرکت او "ه" د زوَر حرکت ورکوي لکه د "مور " ټکي "و" یا د صبا ټکي "ا" یا د "دېر" ټکي "ې" یا د "هغه" ټکي دویمه "ه"-

۴ – " ۀ " د زورکی حرکت ورکوي او یو سېلاب جوړوي - یا به داسې ووایو چې "ۀ" د ځان نه مخکښې حرف ته د زورکي حرکت ورکړي او خپله خاموشه یا ګونګه شي -

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵ –ساکن ټکے سېلاب نهٔ شی

جوړو -

۶ – زور ځان لهٔ سېلاب

رغوي لکه "زما" ، رڼا ، او څنګه- پهٔ دې درو

واړو ټکو کښې لومړے سېلاب زورکي جوړ

کړے دے-

۷ – ساکن ټکے د ځان نهٔ

مخکښې (ماقبل) حرکت سره د ګډون نه پس

سېلاب جوړوي لکه "لَر" ، "بَر" او "غَر" ټکو

کښې "ر"-

OWNED BY 0300 9792115

۸ –کله د يوهٔ متحرك حرف

نه مخکښې هم ساکن او وروستو هم ساکن

حرفونه وي نو دا ساکن حرفونه پهٔ مينځيني

حرکت پورې ښخ شي او يو سېلاب جوړ کړي

لکه "ورځ" کښې "ر" باندې د زوَر حرکت دے

خو "و" او "ځ" پکښې ساکن دي-

۹ –کله د يوهٔ متحرك ټکی

نه شاته دوه يا درې ساکن حرفونه راشي لکه

دوست ، خوست - دلته "س" او "ت" د پېش

حرکت پورې ونخښلي او يو سېلاب جوړ کړي -

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۰ - صرف د سېلابونو

شمېر د وزن دپاره کافي نهٔ دے بلکه دا کتل شي چې پهٔ مصرعه کښې خجن سېلاب بې ځايه شوے خو نهٔ دے-

۱۱ - پهٔ پښتو کښې دوه قسمه رکنونه کارول کېږي ، پهٔ يوۀ قسم رکن کښې ځلور سېلابونه وي چې اوږد رکن ورته وايي اوپهٔ دويم قسم رکن کښې درې سېلابونه وي چې لنډ رکن ورته وايي-

۱۲- د اوږدۀ رکن تکرار اوږد رکني بحرونه جوړوي او د لنډ رکن تکرار لنډ رکني بحرونه جوړوي -

OWNED BY 0300 9792115

۱۳ - پهٔ هر رکن کښې يو سېلاب لازمي خجن وي پهٔ کوم چې د مصرعې بحر ولاړ وي او نور پکښې سپک سېلابونه وي - د اوږدۀ رکن (ځلور سېلابيز) خج يا پهٔ لومړي سېلاب ، يا پهٔ دويم ، ياپهٔ دريم ، او يا پهٔ ځلورم سېلاب راځي او لهٔ ځلورم سېلاب وروستو نهٔ شي را - د لنډ رکن (درې سېلابيز)خج يا پهٔ لومړي يا پهٔ دويم او يا پهٔ دريم سېلاب راځي - د

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډ رکن خج لۀ دریم سېلاب وروستو نۀ شي
را -

۱۴- د دوو سېلابونو رکن هم
پۀ پښتو شاعرۍ کښې نۀ شته -

۱۵ - اوږد رکن (څلور څپیز)
کم نا کم یو ځل ا و زیات نا زیات څلور ځله
تکرار کېږي ما سېوا د پنځم اوږد رکني بحر د
پنځم ښاخ نه ، چې پۀ هغۀ کښې پوره رکن هم
څلور ځله او نیمګړے رکن هم څلور ځله تکرار
کېږي -

OWNED BY 0300 9792115

۱۶ - لنډ رکن کم نا کم دوه
ځله او زیات نه زیات څلور ځله تکرار کېدے
شي -

۱۷ - د رکنونو پۀ قطار کښې
د لازمي خجن سېلاب ځاي ته مخامخ د شعر
خجن سېلاب راځي او د رکن سپک سېلاب
ځاي ته مخامخ د مصرعې سپک سېلاب راځي
-

۱۸ - که د رکن خجن
سېلاب ځاي ته مخامخ د مصرعې سپک

(c) ketabton.com: The Digital Library

سېلاب راشي نو بحر ماتېږي اوکه د رکن سپک سېلاب ځاي ته مخامخ د مصرعې خجن سېلاب راشي نو هيڅ فرق نۀ غورځوي-

۱۹ - خج پۀ خپل ځاي

ټينګ ولاړ وي او يون نۀ کوي خو اهنګ پۀ مصرعه کښې ښکته ،پورته يا هوار يون کوي -

۲۰ - هغه يوسېلابيز ټکی چې پۀ يواځې ځان هيڅ معنا نۀ ورکوي بلکه د بل ټکي سره د ګډون نه پس معنا ورکوي ، تل د سپک سېلاب پۀ توګه کارول شي لکه چې ، مې ، د ، کښې ، نه ، يې، دې ، مو او داسې نور -

۲۱ - هغه يو سېلابيز ټکی چې پۀ يواځې ځان معنا ورکو شي ، خجن هم کېدې شي او سپک هم ؛ لکه شپه ، څۀ ، زۀ ، ښۀ ، ورځ او داسې نور -

۲۲ - د لومړي |۱ ۲ ۳ ۴| اوږدۀ رکن ، دويم |۱ ۲ ۳ ۴| اوږدۀ رکن او د څلورم |۱ ۲ ۳ ۴| اوږدۀ رکن د تکرار نه چې کوم بحرونه جوړېږي هغه پۀ

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخیر کښې درې سېلابیز نیمګړے رکن غواړي -

۲۳ - د دریم اوږدهٔ رکن | ۱ ۲ ۳ ۴

| د تکرار نه چې کوم بحرونه جوړېږي هغه پهٔ اخیر کښې نیمګړے رکن نهٔ غواړي -

۲۴ - د څلورم اوږدهٔ رکن | ۱ ۲ ۳

|۴ د تکرار نه پنځم اوږد رکنې بحر هم جوړېږي خو فرق پکښې دومره دے چې دا بحر پهٔ اخیر کښې د یوهٔ سېلاب نیمګړے رکن غواړي -

OWNED BY 0300 9792115

۲۵ - د دویم لنډ رکن | ۱ُ ۲ ۳ | د تکرار نه چې کوم بحرونه جوړېږي هغه نیمګړے رکن نهٔ غواړي -

۲۶ - د لومړي لنډ رکن | ۱ُ ۲ ۳ |

او د دریم لنډ رکن | ۱ ۲ ۳| د تکرار نه چې کوم بحرونه جوړېږي هغه پهٔ اخیر کښې د یوهٔ سېلاب نیمګړے رکن غواړي -

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۷ - د پښتو په ډېرو ټکو کښې
عادي او منطقي خج په اخیرني
سېلاب راځي - چې کوم ټکي پنځۀ یا
زیات سېلابونه لري ، لکه "اهورا
مزدا" او یا "نکارا ګووا "، په دغو ټکو
کښې خج په پنځم سېلاب دے ، نو
داسې ټکي په پښتو شعر کښې نۀ شي
راتلې ، ولې چې د اوږدۀ رکن خج تر
څلورم سېلاب وروستو نۀ شي را -

۲۸ - لۀ درو سېلابونو کم لاندې
باندې وا دومره غټ تاوان نۀ لري
لکه څومره چې د خج بې ځایه کول
تاوان لري -

۲۹ - په خپل عروضي نظام کښې
چې د رکنونو کوم شکلونه او ډولونه
بیان شوي دي په هغو کښې د ګوتو وهلو
ډېر کم ګنجائش دے خو که بیا هم
څوک څۀ نا څۀ کول غواړي نو هغه د
بحرونو په وروستینیو رکنونو کښې
کېدې شي لکه دا چې ، که د یوۀ بحر

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

پهٔ پلې کښې نيمګړے رکن وي نو بيا
هغه ورپوره کړے شي يا که پهٔ پاي کښې
پوره رکن وي نو بيا هغه نيمګړےکړے
شي خو شرط به دا وي چې پهٔ دغسې
کولو سره بحر کوم شکل اخلي پهٔ هغهٔ
کښې به اهنګ هم وي او لهٔ خپله وزنه
به وځي هم نه -

۳۰ - پهٔ تقطيع کښې دا اړينه
(ضروري) نهٔ ده چې زوَر ته مخامخ زوَر
، يا پېش ته مخامخ پيش او يا زېر ته
مخا مخ زېر راشي -

OWNED BY 0300 9792115

۳۱ - د تقطيـــــــــــــــــع
دار و مدار پهٔ اواز بانديٖ دے نهٔ پهٔ حرفونو بانديٖ
-

۳۲ - آ (الف ممدوده) پهٔ
پښتو کښي نهٔ شته خو که چرته د عربي پهٔ يوهٔ
ټکي کښې راشي نو دا به د "اَ" برابر وي او يو
سېلاب وي -

۳۳ - چې پهٔ کوم حرف
باندې شد (ّ) وي هغه حرف د دوو حرفونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

برابر وي لکه محبت (محب + بَت) او تصوّر (تصو + وُر) -

۳۴ - تنوين د نون برابر حسابيږي لکه په فوراً کښې (فورَن) -

۳۵ - د عربۍ ټکی اخير ساکن الف غورځيږي لکه "لا تقنطوا" کښې -

۳۶ - الف مقصوري ( ) د الف برابر حسابيږي لکه رحمٰن او رحمان -

۳۷ - د داؤد او د طاؤس "ؤ" د دوو واوونو برابر دے لکه "داوود" - په دې ټکي کښې دوه واوونه يو سپلاب جوړوي -

OWNED BY 0300 9792115

۳۸ - دا ذکر شوې قاعدې په ذهن کښې محفوظولو نه پس ، د يوې مصرعې د تقطيع په وخت پکار ده چې د دې مصرعې د ويئلو سره د دې بحر وپيژند شي - په دې لړ کښې د مصرعې لومړي څلورو سپلابونو ته فکر کيږي چې لومړے ،که دويم ، که دريم ، که څلورم سپلاب يې خجن دے - که لومړے

(c) ketabton.com: The Digital Library

سپلاب يې خجن وي نو پهٔ دې مصرعه کښې
لومړے اوږدرکن پهٔ کار راو شوے دے-اوس
د څلورو څلورو سپلابونو رکنونه جوړوو که دا
لومړے اوږد رکن يو ځل را وي نو دا د
لومړي اوږد رکني بحر د لومړي ښاخ مصرعه ده
،که دوه ځله دا رکن را وي نو دا لومړي اوږد
رکني بحر د دويم ښاخ مصرعه ده که درې ځله دا
رکن را وي نو دا د لومړي اوږد رکني بحر د
دريم ښاخ مصرعه ده - که څلور ځله دا رکن
تکرار شوے وي او يا دا مصرعه د لومړي ښاخ د
مصرعې غبرګ صورت وي نو بيا دا مصرعه د
لومړي اوږد رکني بحرد څلورم ښاخ مصرعه ده -
لنډه دا ده چې د خجن سپلاب نمبر(شمېر) به
درکن نوم وي د رکن نمبر (شمېر) به د بحر نوم
وي او د رکن تکرار (يو ، دوه ، درې ، څلورځله)
به د دې بحر د ښاخ نوم وي -

٣٩ - پهٔ يوې مصرعی باندې

غور کولو نه پس که دا معلومه شي چې هر دريم
سپلاب يې خجن دے بيا به د دې تقطيع پهٔ لنډ
رکن (درې سپلابيز) باندې کوو- طريقه به د

OWNED BY 0300-9702115

(c) ketabton.com: The Digital Library

قاعدې نمبر۳۸ کارولې شي - بيا به د لنډۍ رکني
بحر هم معلوم شي او ددۀ ښاخ هم-
۴۰ - پۀ ځينې ځای کښې پۀ
يوۀ شعري ځېل کښې د يوې ځپې يا زيا د
وزن تاوان نۀ لري پۀ دې لړ کښې هغه شعري ځېل
راځي چې لۀ خچپاي سربيت (مطلع) سره شروع
شوے وي يا به داسي ووايو چې د مطلع شعر يې
پۀ اخيري خجن سېلاب پوره شي - اوس به قافيه
دارې مصرعې د بې قافيه (ناپښېليزو) مصرعو نه
يو يو سېلاب کمې وي - د بېلګې پۀ توګه د دريم
اوړد ۱۲ رکني بحر دريم ښاخ به واخلو کوم چې
سېلابونه مصرعه لري- د دې مصرعې اخيري
خجن سېلاب يولسم دے - اوس که يوه مصرعه
پۀ يولسم سېلاب پوره شي نو دا اخيري خجن
سېلاب اوږد شي او د دوو سېلابونو ځاي ونيسي
او بحر ته هيڅ زيان هم نۀ ورکوي اوس د د دې
غزل ټولې قافيه دارې مصرعې يولس سيلابه
راځي او بې قافيه مصرعې به دولس سېلابه
راځي لکه د خوشال خان دا غزل:

بيا لۀ کومه را پيدا شو دا بهار

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۱

چې پهٔ هر لوري يې ملک کړلو ګلزار

۱۱

درست پښتون لهٔ قند هاره تر اټکه

۱۲

سر ه يو د ننګ پهٔ کار پټ و اشکار

۱۱

۴۱ – د تقطيع پهٔ کار کښې د رکن سېلابونه يوهٔ تر بله لرے او جدا ليکل کېږي ولې چې د خجن سېلاب پهٔ پېژنګلو کښې څهٔ ابهام نهٔ شي پا ـ

OWNED BY 0300-9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم باب

د پښتو شاعرۍ دودیز (مروج) بحرونه

بحرونه په دوه قسمه دي یو اوږد رکني بحرونه دي ا و بل لنډ رکني بحرونه - اوږد رکني بحرونه د اوږدو رکنونو نه او لنډ رکني بحرونه د لنډو رکنونو نه جوړېږي - په دې باب کښې مې د رکنونو په قالبونو کښې د سېلابونو په ځاي اعداد (هندسې) لګولي دي او د خجن سېلاب د پاره مې په هند سه باندې ضمه () لګولې ده خو د مصرعو په تقطیع کښې مې صرف په خجن سېلاب ضمه () لګولې ده او په سپکو سېلابونو د نخښې ضرورت نۀ شته - د تقطیع په وخت د مصرعې په اخیري رکن کښې د نخښې ¯ نه مراد د نیمګړي رکن غورځېدلي سېلاب ته اشاره ده -

اوږد رکني بحرونه

دا بحرونه دڅلورو اوږدو رکنونو نه جوړېږي - لومړے اوږد رکن لومړے اوږد رکني بحر ، دویم اوږد رکن دویم اوږد رکني بحر ، دریم اوږد رکن دریم اوږد رکني بحر ، څلورم اوږد رکن څلورم اوږد رکني بحر، او په اخیر کښې یو ځل بیا څلورم اوږد رکن پنځم اوږد رکني بحر جوړوي - د هر یوۀ بحر بیا څلور څلور ښاخونه دي ما سوا د پنځم اوږد رکني بحر نه چې هغه پنځۀ ښاخونه لري -

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړے اوږد رکني بحر

دا بحر د لومړي اوږدۀ رکن | ۱۲۳۴ | چې لومړے سپِلاب يې خجن دے ، د تکرار څخه جوړېږي - د دې رکن دويم، دريم او څلورم سپِلابونه سپک وي - د رکن د تکرار په لحاظ د دې بحر څلور ښاخونه دي او هر ښاخ يې د درو سپِلابونو نيمګړے رکن هم غواړي -

۱ - لومړے اوږد رکني بحر (لومړے ښاخ) : په دې بحر کښې لومړے اوږد رکن | ۱۲۳۴ | يو ځل په پوره توګه راځي او په اخير کښې درې سپِلابيز نيمګړے رکن غواړي - د دې بحر مصرعه اووۀ (۷) سپِلابه وي - دا مصرعه د دې بحر تر ټولو لنډه مصرعه ده -

OWNED BY 0300 9792115

اوس د رحمت الله درد د يوۀ غزل نه خوشعرونه را اخلم :

يا خالقه ! لمر مې کړې
زيرے د سحر مې کړه
ما سوا لۀ خپل وجود
يا الله ! کافر مې کړه
زۀ د شبنم څاڅکےيم
خدايه ! سمندر مې کړه
تۀ سنګ پارس او زۀ
کاڼے يمه زر مې کړه
مينه د انسان راکړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

درد یم چاره کرمې کړه

د لوستلو نه پس یې د دې ښاخ پهٔ رکنونو کښې تقطیع کوم :

| ۱۲ ۳ ۴ | ۵ ۶ ۷ ۸ |

| یا خا ل قه | لمر مې کړه – |

| زي رے د س | حر مې کړه – |

| ما س وا لهٔ | خپل و جود – |

| یا الله کا | فر مې کړه – |

| زهٔ د شب نم | څاخ یم – |

| خدا یه !س من | در مې کړه – |

| تهٔ سن ګ پا | رس او زهٔ – |

| کا نړے ي مه | زر مې کړه – |

| مي نه د ان | سا ن راک ړه – |

| درد یم چا ره | کر مې کړه – |

نیمګړے رکن -------۱

د دې بحر د مصرعې لومړے او پنځم سېلابونه خجن وي او نوره یې سپک وي - لکه څنګه چې د باندې قالب نه ښکاره کېږي - دا شعرونه پهٔ څلور سېلابیز رکنونو کښې ووېشل شول نو معلومه شوه چې د مصرعې لومړے او پنځم سېلابونه خجن دي که لږ نور فکر وکړے شي نو د اتم سېلاب خانې د پاره زمونږ سره بل

(c) ketabton.com: The Digital Library

سپلاب نهٔ شته يعنې د اتم سپلاب ځاي خالي دے - لومړے اوږد رکن اول ځل پهٔ پوره توګه او بيا پهٔ نيمګړي درېي سپلابيز شکل کښې را -اوس که چرته د اول ا و يا د پنځم خجنو سپلابونو پهٔ ځاي سپک سپلاب راشي نو بحر ماتېږي -

۲ - ~~لومړے اوږد رکني بحر (دويم ښاخ)~~ : دا بحر هم د لومړي اوږدهٔ رکن ا ا ۲ ۳ ۴ ا د تکرار څخه جوړېږي د دويم ښاخ مصرعه د لومړي ښاخ د مصرعې نه څلور سپلابه اوږده وي - دا ذکر شوے رکن دوه ځله پهٔ پوره توګه او يوځل پهٔ نيمګړي درېي سپلابيز شکل کښې راځي - د دې بحر مصرعه يولس(۱۱) سپلابه وي او خجن سپلابونه يې لومړے، پنځم او نهم دي - پهٔ دې ښاخ کښې د عبد الرحيم مجذوب د يوهٔ غزل نه څو شعرونه عرض کوم :

OWNED BY 0300 9792115

خو مې کتلي درته سم نهٔ دي لا
تم شه ګله اوښکې مې لا تم نهٔ دي
غم د جدا يي پهٔ زړهٔ غلبېل يمه
دا شانې سيخونه خو د زغم نهٔ دي
ښکلي مې چې وګوري مسکاکوي
زهٔ به لېو يمه دوي ګرم نهٔ دي
زخم مې داغي دا مې علاج کوي
سوے دے مسلسل دا خو ملهم نهٔ دي
پوه دے دمجذوب پهٔ زړګي پوه دے ښهٔ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښکلي که وليان نۀ دي څۀکم نۀ دي

اوس هم دغه شعرونه د دې ښاخ پۀ رکنونو کښې داسې

وېشلي شوي دي :

| ۱۲ ۱۱ ۱۰۹ |۸ ۷ ۶ ۵ |۴ ۳ ۲۱ |

ا لُا خو مې ک | تُ لي د ر ته | سُم نۀ دي ـ |

| تُم شه ګ له | اُوښ کې مې لا | تُم نۀ دي ـ |

| غُم د ج دا | يُي پۀ زړۀ غل | بُېل ي مه ـ |

| دُا شا نې سي | خُو نه خو دا | زغُم نۀ دي ـ |

| ښکُ لي مې چې | وُ ګو ري مس | کُا کوي ـ |

| زُۀ به لې و | زُي مه دوي | ګرُم نۀ دي ـ |

| زُخم مې دا | غُي دا مې ع | لُاج کوي ـ |

اسوُ ے دے م سل | سُل دا خو مل | هُم نۀ دي ـ |

| پُوه دے د مج | ذُوب پۀ زړګي | پُوه دے ښۀ ـ |

| ښکُ لي که ول | يُان نۀ دي څۀ | کُم نۀ دي ـ |

ا ـ ـ ـ ـ ـ ـ ـ ـ ۲ ـ ـ ـ ـ ـ ـ نيمګړے رکن

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ - ~~لومړے اوږد رکني بحر (دريم ښاخ)~~ :پۀ دې ښاخ

کښې هماغه لومړے اوږد رکن پۀ پوره توګه درې ځله تکرار کېږي او پۀ اخير کښې د درو سپلابونو نيمګړے رکن هم غواړي- د دې ښاخ هره مصرعه پنځلس (۱۵) سپلابه وي او د دويم ښاخ د مصرعې نه شلور سپلابه زياته وي - خجن سپلابونه يې لومړے ، پنځم ، نهم او ديارلسم دي او باقي نوره سپلابونه يې سپک دي -

دې نه پس پۀ دې ښاخ کښې شوے د خوشال خان د غزل نه څو شعرونه وړاندې کول شي :

نۀ شته پۀ دا شهرڅوک چې نۀ دي خريدار ستا
څۀ رنګه ډېر تو د دے چې مې وليدۀ بازار ستا

ښه ده سروې ونه ، نۀ چې ښه د ه ستا ترقده
شهد که شېرين دے ، نۀ شېرين دےتر ګفتارستا

چا چې تا ته کړے يونظر دے پۀ درست عمر
څو پۀ دنيا پايي نور به تل وي طلبګار ستا

ډېر طبيبان راغلل لکه راغلل هسې لاړل
راشه حال يې ګوره چې څۀ حال لري بيمار ستا

سر لري خوشال درته پېش کش که دې پکاروي
نوره تر دا څۀ چې د چا سر راشي پکار ستا

د خوشال بابا د دغو شعرونو لۀ لوستلو پس ، د دې بحر پۀ رکنونو کښې يې لاندې تقطيع کېږي :

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

| ۱ ُ ۲ ۳ ۴ | ۵ ۶ ۷ ۸ | ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ | ۱۳ ُ ۱۴ ۱۵ ۱۶ |

ا نُۀ شته پۀ دا ا شُ هر څوک چې ا نُۀ دي خ ري ا دُار ستا (¯) ¯ ا

ا څُۀ رن ګه ډېر ا تُود دے چې مې ا وُ لي دۀ با ا زُار ستا (¯) ¯ ا

ا بنُه ده سر وې ا وُنه ، نۀ چې ا بنُه ده ستا تر ا قُ د ه (¯) ¯ ا

ا شُ هد که شې ا رُ ین دے ، نۀ شې ا رُین دے تر ګف ا تُارستا (¯) ¯ ا

ا چُا چې تا ته ا کُړے یون ا ظُر دے پۀ درست ا عُ مر (¯) ¯ ا

ا څُو پۀ دن یا ا پُا يي نور به ا تُل وي ط لب ګُار ستا (¯) ¯ ا

ا ډُېر ط بي بان ا رُاغ لل ل که ا رُاغ لل ه سې ا لُا ړل (¯) ¯ ا

ا رُا شه حال يې ا کُو ره چې څۀ ا حُال ل ري بې ا مُار ستا (¯) ¯ ا

ا سُر ل ري خو ا شُال در ته پېش ا کُش که دې پ ا کُار وي (¯) ¯ ا

ا نُو ره تر دا ا څُۀ چې د چا ا سُر را شي پ ا کُار ستا (¯) ¯ ا

ا ـــــــــ ۲ ـــــــــ ۳ ـــــ نيمګړے رکن

ياده دې وي چې د دې بحر مصرعه ۱۵ سېلابونه لري

خود دغو باندينو شعرونو ټولې مصرعې څوارلس (۱۴) سېلابونه لري

پۀ دې کښې اخيرې خجن سېلاب (ديارلسم) د اوږد سېلاب پۀ توګه

کارو شوے دے پۀ تقطيع کښې د نخښې (¯) نه دغه مراد دے او

د اخېري ¯ نه درې سېلابيز نيمګړي رکن ته اشاره ده -

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴ - لومړے اوږد رکني بحر (څلورم ښاخ) :

کوم وخت چې د پښتو ژبه د خپلوعروضو سره لا اشنا شوې نۀ وه نو هغه وخت کښې چې کوم شعرونه پۀ بحرِ مدید کښې لیکلي شوي وو ، نن د هغوي لۀ تجزیې دا معلومېږي چې د خپلو عروضو پۀ رڼا کښې هغه شعرونه د "لومړي اوږد رکني بحر" د څلورم ښاخ پۀ عروضي چوکاټ کښې ځایېږي لکه د رحمان باباؒ دا لاندې شوے غزل-

د لومړي اوږد رکني بحر ټولو وره مصرعه د لومړي ښاخ اووۀ (۷) سپلابیزه مصرعه ده ، لۀ دغو اووۀ سپلابیزو دوو مصرعو څخه جوړه شوې یوه غبرګه مصرعه پۀ دې څلورم ښاخ کښې راځي نو ځکه به د څلورم ښاخ د مصرعې اوږدوا څوارلس (۱۴) سپلابه وي- اوس یو ځل د دې بحر پۀ دې ښاخ کښې شوے د رحمان باباؒ لۀ غزل نه څو شعرونه عرض کوم ، پس لۀ هغې به یې د دې بحر پۀ رکنونو کښې تقطیع کوم :

سر زما سامان زما ، زار شه تر جنان زما
زار شه تر جنان زما ، سر زما سامان زما
زیان زما نقصان زما ، واړه د یار هجر دے
واړه د یار هجر دے ، زیان زما نقصان زما
مشک زما زعفران زما ، ستا د کوڅې خاورې دي
ستا د کوڅې خاورې دي ، مشک زما زعفران زما

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

باغ زما بوستان زما ، بې تا مېوه نهٔ نیسي

بې تا مېوه نهٔ نیسي ، باغ زما بوستان زما

زړهٔ زما چشمان زما ، بې تا هیڅ حال نهٔ لري

بې تا هیڅ حال نهٔ لري ، زړهٔ زما چشمان زما

د لومړي اوږد رکني بحر د خلورم ښاخ پهٔ رکنونو کښې تقطیع :

| ۱ ۲ ۳ ۴ | ۵ ۶ ۷ ۸ | ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ | ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ |

|سُر ز ما سا|مُان ز ما ⁻| |زُارشه ترج|نُان ز ما ⁻|

|زُار شه تر ج|نُان ز ما ⁻| |سُر ز ما سا|مُان ز ما ⁻|

|زیُان ز ما نق|صُان زما ⁻| |وُا ړه د یار|هُ جر دے⁻|

|وُا ړه د یار|هُ جر دے⁻| |زیُان ز ما نق|صُان ز ما ⁻|

|مُشک زما زعف|ران ز ما⁻| |ستُا د کو خپې|خُاو رې دي⁻|

|ستُا د کو خپې|خُاو رې دي⁻| |مُشک زما زعف|رُان زما ⁻|

|بُاغ ز ما بوس|تُان ز ما⁻| |بُې تا مې وه|نُهٔ نې سي⁻|

|بُې تا مې وه|نُهٔ نې سي⁻| |بُاغ ز ما بوس|تُان ز ما ⁻|

|زړُهٔ ز ما چش|مُان ز ما ⁻| |بُې تا هیڅ حال|نُهٔ ل ري ⁻|

|بُې تا هیڅ حال|نُهٔ ل ري⁻| |زړُهٔ زما چش|مُان زما ⁻|

۱---نیمګړے رکن ----- ۲---نیمګړے رکن

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

پۀ دې تقطیع کښې دا ښکاره ده چې لومړے اوږد رکن اول ځل پوره ، بیا نیمګړے، بیا پوره او بیا نیمګړے را دے - دا د لومړي ښاخ د اووۀ سېلابیزې مصرعې غبرګ شکل دے - د دې ښاخ مصرعه څوارلس(۱۴) سېلابه راغله - خجن سېلابونه یې لومړے ، پنځم ، نهم او دیارلسم دي - چونکه دلته اتم سېلاب د غورځېدلو (لومړي نیمګړي رکن) لۀ سببه د غبرګې مصرعې پۀ اووم سېلاب سکته یا وقفه راځي نو لوستو به پۀ اووم سېلاب لږ غوندې تم کېږي - لوستو پۀ پیوسته توګه او روانۍ سره دغه مصرعه لۀ سره تر اخیره پورې نۀ شي لو -

دلته دي یوه بله نکته هم بې د لیکلو نۀ وي پاتې ، هغه دا چې که څوک وغواړي نو د لومړي بحر د د دې څلورم ښاخ غبرګه مصرعه بېرته پۀ دریم ښاخ کښې هم بدلولې شي - د دې غبرګې مصرعې د غورځېدلي ا تم سېلاب ځاې ته به یو سېلاب ورننه کړي نو بیا به د دریم ښاخ پۀ پنځلس سېلابیزې مصرعې کښې بدله شي ، هم دغه شان که د دریم ښاخ مصرعه څلورم ښاخ ته اړول غواړي نو بیا به د مینځ اتم سېلاب ترېنه وغورځوي ، د اتم سېلاب د غورځولو نه پس به یوه څوارلس سېلابیزه غبرګه مصرعه ترېنه جوړه شي -

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم اوږد رکني بحر

دا بحر د دويم اوږدۀ رکن | ۱ ُ۲ ۳ ۴ | چې دويم سېلاب يې خجن دے ، د تکرار نه جوړيږي - د دې رکن لومړے، دريم او څلورم سېلابونه سپک وي - د رکن د تکرار لۀ مخې د دې بحر څلور ښاخونه دي - هر ښاخ يې د درو سېلابونو نيمګړے رکن هم غواړي -

۱ - دويم اوږد رکني بحر (لومړے ښاخ) : دا بحر د دويم اوږد رکني بحر تر ټولو لنډ ښاخ دے -پۀ دې بحر کښې دويم اوږد رکن | ۱ ُ۲ ۳ ۴ | يو ځل پۀ پوره توګه راځي او بيا پۀ بل ځل د درې سېلابيز نيمګړي رکن پۀ صورت کښې - د دې بحر مصرعه اووۀ (۷) سېلابه وي - د دې ښاخ پۀ مصرعه کښې خجن سېلابونه دويم او شپږم دي - د غازي سيال يو نظم چې عنوان يې دے "کشميريه ازاديږي" پۀ هم دې ښاخ کښې شوے دے ، د نمونې پۀ طور لومړي څو شعرونه ترېنه راخيستي شوي دي :

OWNED BY 0300 9792115

کشميريه ازاديږي
دا خوب به رښتيا کيږي
تر څو به پۀ دا خاوره
دا سرې وينې بهيږي
پۀ دغه سرو لمبو کښې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګلان به زرغونېږي
فریاد د مظلومانو
تر عرشه به رسېږي
د خوښدو لوپتو نه
بېرغ به راجوړېږي

یو ځل د لوستلو نه پس د دغو شعرونو د دې بحر په
رکنونو کښې داسې تقطیع کوم :

۱ ۲ ۳ ۴	۵ ۲ ۷ ۸
اکش مُیر به ا	زا دُې ږ ي -
ادا خُوب به رښ	تیا کُې ږي -
تر څُو به پهٔ	دا خُاو ره -
ادا سرُې وي نې	ب هُې ږي -
پهٔ دُ غه سرو	لم بُو کښې -
ګ لُان به زر	غو نُې ږي -
فر یُاد د مظ	لو مُا نو -
تر عرُ شه به	ر سُې ږ ي -
د خوُین دو لو	پ تُو نه -
بې رُغ به را	جو ړُې ږي -

ا ـ ـ ـ ـ ـ ـ ـ نیمګړے رکن

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ - دویم اوږد رکني بحر (دویم ځاخ) : ددې

ښاخ مصرعه د لومړي ښاخ د مصرعې نه څلور سپلابه اوږده ده- پۀ دې بحر کښې دویم اوږد رکن | ۱ ۲ ۳ ۴ | دوه ځله پۀ پوره توګه راځي او بیا پۀ اخیر کښې پۀ درې سپلابیز نیمګړي شکل کښې - د دې بحر مصرعه یولس (۱۱) سپلابه وي - اوس به د دې ښاخ یو غزل را اخلم :

پر سد وم لېو کړم د یا ر سترګو
زۀ هم د کار سړے کړم د یار سترګو
بې مینې ژوند پۀ مرګ باندې حساب دے
زۀ مړ وم را ژوند ےکړم د یار سترګو
پو هېږ مه چې هیڅ لا هم نۀ یم
ورځمه که یو کړم د یا ر سترګو
کېد ے شي که و یار ته مې ورخپل کړي
لۀ ځانه خو پرد ے کړم د یار سترګو
چې مات شومه د خپل زړګي پۀ سر کښې
زۀ د اسې یو ا غز ے کړم د یار سترګو

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې بحر پۀ قالب کښې يې پۀ لاندېنۍ توګه تقطيع کوم :

| ۱ ۲ ۳ ۴ | ۵ ۶ ۷ ۸ | ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ |

|پر سُد وم لې |و ُکړم د |يار سټرُګو -|

|زۀ هُم د کار |س ړُے کړم د |يار سټرُګو -|

|بې مُي نې ژوند |پۀ مُرګ بان دې |ح سُاب دے -|

|زۀ مُر وم را |ژون دُے کړم د |يار سټرُګو -|

|پو هُې ږ مه |چې هُېڅ لا |هم نُۀ يم -|

|ور ځُ مه که |يو ُکړم د |يار سټرُګو -|

|کې دُے شي که |و يُار ته مې |ور خپُل کړي -|

OWNED BY 0300 9792115

|لۀ ځُا نه خو |پر دُے کړم د |يار سټرُګو -|

|چې مُات شو مه |د خپُل زړګي |پۀ سُر کښې -|

|زۀ دُا سې يو |اغ زُے کړم د |يار سټرُګو -|

۱ ـ ـ ـ ـ ـ ـ ـ ـ ۲ ـ ـ ـ ـ ـ ـ نيمګړے رکن

پۀ تقطيع کښې دا ليد شي چې د دولسم سېلاب خانه خالي ده ، نو د ا خلور واره مصرعې يولس يولس (۱۱) سېلابونه لري - د دغو مصرعو څجن سېلابونه دويم، شپږم او لسم دي - دويم او درېم رکن هم دوه ځله پۀ پوره شکل کښې را دے او يو ځل پۀ نيمګړي شکل کښې -

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ - دویم اوږد رکني بحر (دریم ښاخ) : په دې

ښاخ کښې هم هغه دویم اوږد رکن | ۱ ۲ ۳ ۴ | کارو شي خو

دا ښاخ د دې بحر د دویم ښاخ نه په دې وجه بېل دے چې په دې

کښې دغه رکن په پوره شکل کښې درې ځله تکرار کېږي او په اخیر

کښې په درې سیلابیز نیمګړي شکل کښې - اوس د لوستلو د پاره د

مطیع الله قریشي یو غزل چې په هم دې بحر کښې دے ، وړاندې

کوم :

اشنا ! خپله وعده لږه محکمه کړه چې څمه

زړګے مې بیا د بل دیدن په طمعه کړه چې څمه

ستا غم مې غموي که په شهرت مې خفا کېږے

خپل غم راځینې واخله ما بې غمه کړه چې څمه

شپه لاړه د رخصت په اخیستو کښې سپین صبا شو

ته زلفې را خورې کړه رڼا کمه کړه چې څمه

ما ستا له دره بېرته د تلو لار لید لې نه ده

دا لار خو تر څۀ ځایه را ته سمه کړه چې څمه

په تلو کښې یې ویئل چې قریشي بیا به راځمه

خوسترګو یې ویئل چې خاطر جمعه کړه چې څمه

د غزل د لوستلو نه پس یې د دې ښاخ په رکنونو کښې تقطیع کوم :

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

| ۱ ۲ ۳ ۴ | ۵ ۶ ۷ ۸ | ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ | ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ ||

اش نُا خپ له | وع دُه ل ږه | مح كُ مه كړه | چې ځُ مه ⁻ |

زړ ګُړے مې بيا | د بُل دي دن | پهٔ طُ معه كړه | چې ځُ مه ⁻ |

استا غُم مې غ | م وُي كه پهٔ | شه رُت مې خ | فا كُې ږے ⁻ |

خپل غُم را ځي | انې واُخ له ما | بې غُ مه كړه | چې ځُ مه ⁻ |

شپه لُا ړه د | رخ صُت پهٔ ا | خيس تُو كښې سپين | ص بُا شو ⁻ |

تهٔ زُل فې را | خو رُې كړه ر | نا كُ مه كړه | چې ځُ مه ⁻ |

ما ستُا لهٔ د | ره بُېر ته د | تلو لُار لي د | لې نهٔ ده ⁻ |

د ا لُار خو تر | خهٔ ځُا يه را | ته سُ مه كړه | چې ځُ مه ⁻ |

OWNED BY 0300 9792115

پهٔ تلُو كښې يې | وي ئُل چې ق | رې شُي بيا به | را ځُ مه ⁻ |

خو ستُرګو يې | وي ئُل چې خا | طر جُ معه كړه | چې ځُ مه ⁻ |

۱ــــــــ۲ــــــــــــ۳ــــــــ نيمګړے ركن

د دې ښاخ مصرعه پنځلس (۱۵) سېلابه وي د تقيطيع پهٔ تجربه كښې دا ښكاره شوه چې دويم او دريم ركن دريې ځله پوره او پهٔ اخير كښې دريې سېلابيز نيمګړي شكل كښې را او خجن سېلابونه يې دويم، شپږم، لسم ا و څوارلسم دي - دا ښاخ هم پهٔ پښتو شعر كښې زيات ليدل كېږي - د ښاخ د اهميت او شهرت لهٔ مخې ، د تمرين د پاره د سليم قرار لهٔ يوهٔ غزل نه څو شعرونه وړاندې كوم لوستونكي كولې شي چې پخپله يې د تقطيع هڅه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړي ولې چې د تقطيع مهارت پۀ مشق منحصر دے -

ولاړ را ته واعظ دے د جنت پۀ منارې
وهلې مې تکيه ده د رحمت پۀ منارې
کوترې به د امن بچي چرته زېږوي
تاو شوي چې ماران دي د قيادت پۀ منارې
خپل وس پرې حاسدانو ، جابرانو کړ تمام
لا خو نخښې لرو د مروّت پۀ منارې
بيا هم راباندې ګران دے داسې ګران لکه جنان
رقيب که وي ولاړ د رقابت پۀ منارې
قراره ! اور چې لګي پۀ جونګړې د ښائست
لړزان دې ولې راشي د جرأت پۀ منارې

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴ - دویم اوږد رکني بحر (لورم ماخ)

بحر مضارع د عربی عروضو د مرکب (د مفرد بحرونو د ګډون نه مرکب بحر جوړیږي) بحرونو څخه یو مشهور بحر دے په دې بحر کښې نرمي او پست وا وي- د بحر مضارع سالم وزن داسې وي :

مفاعیلن فاعلاتن مفاعیلن فاعلاتن

د دې بحر د مصرعې په اوله برخه کښي دوه جلا جلا رکنونه راځې ، دویمه برخه کښې یې تکرار دے نو په دې وجه دا مصرعه په دوو سمو حصو کښې تقسیمیږي -

د دې بحر یو زحاف بحر مضارع مثمن (په یوه مصرعه کښې څلور او په دوو مصرعو کښې اته رکنونه) اخرب دے چې وزن یې داسې دے :

OWNED BY 0300 9792115

مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن

په دې زحاف کښې هم په دوو جلا جلا رکنونو مصرعه شروع شي او د مصرعې په دویمه برخه کښې د لومړۍ برخې تکرار وي - د بحر مضارع سالم په مصرعه کښې شپاړس سیلابونه وي او په زحاف مثمن اخرب کښې دولس - سالم شکل وي که زحاف ، د دې بحر مصرعه یوه غبرګه مصرعه وي -

د عبد العلي کاکړ یو غزل چې په بحر مضارع مثمن اخرب کښې شوے وو ، ترینه یوه مصرعه را اخلو :

(c) ketabton.com: The Digital Library

یار درومي او زۀ نۀ مرم هرګوره بې وفا یم

د دې مصرعې پۀ اولې برخې کښې داسې رکن استعمال شوے دے چې دویم سېلاب یې خجن دے ، دا رکن دوه ځله تکرار شوے دے د دې مصرعې د اولې برخي وزن هم د مفعول فاعلا تن وزن دے - د مصرعې دویمې برخې کښې د اولې برخې تکرار دے -دا مصرعه د اوو سېلابونو غبرګه مصرعه ده-

د دې بحث نه پس سړے دې نتیجې ته را رسي چې د عروضو تصور نه مخکښې د پښتو کوم شعرونه چې پۀ بحر مضارع کښې لیکلي شوي وو هغه نن د پښتو خپلو عروضو "دویم اوږد رکني بحر" پۀ څلورم ښاخ کښې راځي-

OWNED BY 0300 9792115

دا ښاخ هم د دویم اوږدۀ رکن (۱ ۲ ۳ ۴) د تکرار څخه جوړېږي- د دویم اوږد رکني بحر تر ټولو وړه مصرعه د لومړي ښاخ اووۀ (۷)سېلابیزه مصرعه ده - دا اووۀ سېلابیزه مصرعه چې دوه ځله یوه پۀ بلې پسې کړې شي نو د څوارلسو (۱۴)سېلابونو یوه غبرګه مصرعه به ترېنه جوړه شي - دا غبرګه څوارلس سېلابیزه مصرعه د دې بحر پۀ څلورم ښاخ کښې راځي - د څلورم ښاخ هره مصرعه څلور رکنونه لري چې لومړے او دریم رکن یې پۀ پوره شکل تکرار کېږي خو دویم او څلورم رکن یې پۀ نیمګړي شکل کښې-اوس د غازي سیال هغه نظم(کشمیر به ازادېږي) چې ددې بحر پۀ لومړي ښاخ کښې دے ، دلته پېش کوم :

(c) ketabton.com: The Digital Library

کشمیر به ازاد یږي
دا خوب به رښتیا کیږي
ترڅو به پهٔ دا خاوره
دا سرې وینې بهیږي
پهٔ دغه سرو لمبو کښې
ګلان به زرغونیږي
فریاد د مظلومانو
تر عرشه به رسیږي
د خوېندو لوپټو نه
بیرغ به را جوړیږي

OWNED BY 0300 9792115

د دې نظم هره مصرعه اووهٔ (۷) سپلابه ده او خجن سپلابونه یې دویم او شپږم دي اوس به د دغو مصرعو نه لږ ساعت د پاره خوارلس (۱۴) سپلابیزې غبرګې مصرعې جوړول پکار وي چې د دې ښاخ پهٔ سانچه کښې ځاي شي - لاندینې پنځهٔ غبرګې مصرعې به پهٔ دې ډول پهٔ لاس راشي -

کشمیر به ازاد یږي دا خوب به رښتیا کیږي
ترڅو به پهٔ دا خاوره دا سرې وینې بهیږي
پهٔ دغه سرو لمبو کښې ګلان به زرغونیږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

فریاد د مظلومانو ترعرشه به رسېږي
د خوبندو لوپتو نه بېرغ به را جوړېږي

اوس به دا مصرعې د دې ښاخ پهٔ رکنونو کښې تقطیع غواړي ؛

| ۱ ُ ۲ ۳ ۴ | ۵ ُ ۶ ۷ ۸ | ۹ ُ ۱۰ ۱۱ ۱۲ | ۱۳ ُ ۱۴ ۱۵ ۱۶ |

| کش مُیربه | زا دُې ږ ي ‾ | دا خُوب به ربښ | تیا کُې ږي ‾ |

| ترڅُو به پهٔ | دا خاُو ره ‾ | ادا سرُې وي نې | ب هُې ږ ي ‾ |

| پهٔ دُغه سرو | لم بُو کښې ‾ | ګ لُان به زر | غو نُې ږي ‾ |

| فر یُاد د مظ | لو مُا نو ‾ | تر عُر شه به | ر سُې ږ ي ‾ |

| د خوُبن دو لو | پ تُو نه ‾ | بې رُغ به را | جو ړُې ږي ‾ |

۱-------نیمګړے رکن-------۲-------نیمګړے رکن

OWNED BY 0300 9792115

د دې ښاخ د مصرعو د میځیني نیمګړي رکن

(اتم سپلاب د غورځېدو) لهٔ کبله به لوستو پهٔ اووم سپلاب لږ غوندې ایسارېږي ، پهٔ روانه توګه یا بې د وقفې یې نه شي لو - د دې ښاخ د مصرعې خجن سپلابونه دویم ، شپږم، لسم او څوارلسم دي خو چې کله یې یو لوستو لولي نو د وینا پهٔ وخت کښې وروستیني دوه خجن سپلابونه یوه درجه را مخکښې شي او نهم او دیار لسم شي ، دا ځکه چې وقفه یا سکته د وینا پهٔ وخت کښې پهٔ سپلاب نهٔ حسابېږي -

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم اوږد رکني بحر

کوم وخت چې نړۍ د ازاد نظم سره لا اشنا شوې نهٔ وه او کوم وخت چې د پښتو ادب د عروضو سره نهٔ وو اشنا شوې ، هغه وخت (۱۶۰۳ - ۱۶۱۲عیسوي) اخون درویزه باباؒ مخزن وو، چې پهٔ کوم ادبي صنف کښې یې وو هغې ته نن ازاد نظم وایي او چې پهٔ کوم وزن کښې یې وو هغې ته نن د پښتو عروضو "دریم اوږد رکني بحر" وایي (پهٔ دې مفروضو باندې باید چې خبرنې وکړې شي) - د مخزن اتهٔ سپلابیزې کرښې د ذکر شوي بحر پهٔ دویم ښاخ کښې راځي ، دولس سپلابیزې کرښې یې پهٔ دریم ښاخ او شپاړس سپلابیزې کرښې یې پهٔ څلورم ښاخ کښې راځي -

دا بحر د دریم اوږدهٔ رکن | ا ۲ ۳ُ ۴ | چې دریم سپلاب یې خجن دے ، د تکرار نه جوړېږي - د دې رکن لومړے، دویم او څلورم سپلابونه سپک وي - د رکن د تکرار لهٔ مخې د دې بحر څلور ښاخونه دي - د دې بحر ځانګړتیا دا ده چې د دې هیڅ یو ښاخ هم نیمګړے رکن نهٔ غواړي بلکه د خپل سالم شکل پهٔ تکرار سره مصرعه پوره کو شي - دا بحر پهٔ پښتو شاعرۍ کښې تر ټولو بحرونو زیات کارو شوے دے-

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ - د ريم اوږد رکني بحر (لومړے باخ)

پۀ دې ښاخ کښې دريم اوږد رکن |۱ ۲ ۳ ۴| پۀ پوره توګه يو ځل راځي او نيمګړي رکن ته اړتيا نۀ لري - د دې ښاخ مصرعه څلور(۴) سپلابه ده او دريم سپلاب يې خجن دے او لومړے ، دويم او څلورم سپلابونه يې سپک دي -دا د پښتو شاعرۍ تر ټولو وړه مصرعه ده - هم دا وجه ده چې د دې بحر دا ښاخ ډېر کم کارو شوے دے -

اوس يو ځل د لوستلو د پاره د غازي سيال د يوۀ غزل نه لومړي څو شعرونه را اخلم :

OWNED BY 0300 9792115

تۀ مغرور
زۀ مجبور
خاورې شه
ستا غرور
تۀ مې خان
زۀ مزدور
زۀ دې ورور
تۀ تربور
نيت کښې شته
څۀ فتور

اوس يې د دې ښاخ پۀ سانچه کښې يې ځايوم :

(c) ketabton.com: The Digital Library

| ۱ ۲ ۳۴ |

| تهٔ مغ رُور - |

| زهٔ مج بُور - |

| خاو رې شُه - |

| ستا غ رُور - |

| تهٔ مې خُان - |

| زهٔ مز دُور - |

| زهٔ دې ورُور - |

| تهٔ تر بُور - |

| نيت کښې شتُه - |

| څهٔ ف تُور - |

۱

OWNED BY 0300 9792115

لکه څنګه بانديې ذکر وشو چې د دې ښاخ مصرعه څلور سېلابونه لري ، خو دا مصرعه درې (۳) سېلابونه لري - اوس چې درې سېلابونه ولې لري ؟ ګران لوستونکي به د تېرو پاڼو پهٔ مرسته د دې سوال د پاره جواب ولټوي -

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ - د ریم اوږد رکني بحر (دویم ښاخ)

د لومړي ښاخ نه د دې دویم ښاخ مصرعه څلور سېلابه اوږده ده، څکه چې په دې ښاخ کښې دریم اوږد رکن| ۱ ۲ ۳ ۴ | په پوره توګه دوه ځله تکرار کېږي ،او نیمګړے رکن هم نۀ غواړي - د دریم اوږد رکني بحر ټول ښاخونه داسې دي چې هغه د خپل سالم شکل په تکرار مصرعه پوره کولې شي- د دې ښاخ مصرعه اتۀ (۸) سېلابونه لري - د نورو بحرونو د لنډو ښاخونو سره که دې ښاخ مقابله کوو نو دا ښاخ ډېر زیات کارو شوے دے ؛ غزل ، نظم او اولسي شاعرۍ هم په دې ښاخ کښې ډېره زیاته شوې ده - اوس د رحمان باباؒ د یوۀ غزل نه څو شعرونه وړاندې کوو چې هم دې ښاخ کښې دے-

OWNED BY 0300 9792115

د دلبرو په درګاه
نۀ حرمت لرم نۀ جاه
غو څوي مې د زړۀ ولې
د چشمانو په نګاه
هومره قدر مې هم نۀ شته
لکه قدر د ګیاه
هیڅ خبر لۀ ځانه نۀ یم
چې زۀ څۀ لرم ګناه
د رحمان په خیر دې نۀ شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

حا ل ا حو ا ل د چا تباه

د رحمان باباؒ لۀ غزل لوستلو نه وروستو يې اوس د دې

ښاخ پۀ رکنونو کښې تقطيع کوم :

|۱ ۲ ۳ُ ۴ | ۵ ۶ ۷ُ ۸ |

| د دل بُ روا پۀ در گُاه (ـ) |

| نۀ حر مُت ل ا رم نۀ جُاه (ـ) |

| غو خ وُي مې ا د زړۀ وُلې |

| د چش مُا نو ا پۀ ن گُاه (ـ) |

| هوم ره ق دُر ا مې هم نُۀ شته |

| ل که ق دُر ا د ګ يُاه (ـ) |

| هيخ خ برُ لۀ ا ځا نه نُۀ يم |

| چې زۀ څُۀ ل ا رم ګ نُاه (ـ) |

| د رح مُان پۀ ا خبر دې نۀ شي |

| حال اح وُال د ا چا ت بُاه (ـ) |

۱ــــــــــــــ۲

د دې ښاخ مصرعه اتۀ (۸) سپلابه ده ا و خجن سپلابونه

يې دريم او اووم دي -که پۀ ژور نظر ورته وکتل شي نو دا هم ترينه

څرګنديږي چې دا ښاخ د دريم بحر د لومړي ښاخ غبرګ شکل

دے - پۀ دې تقطيع کښې دا هم ښکاره شوه چې مطلع او هره

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

همقافیه مصرعه اووهٔ (۷) سېلابه ده او بې قافیه مصرعه اتهٔ (۸) سېلابه ده او بحر ته هیڅ تاوان هم نهٔ دے رسېد - د دې خبرې سپیناوي د پاره به یو ځل بیا لوستونکو ته د اوږد سېلاب ځانګړ تیاوې کتل پکار وي -

۳ - د ریم اوږد رکني بحر (د ریم ۱اخ)

پهٔ دې ښاخ کښې هم هغه دریم اوږد رکن | ۱ ۲ ۳ُ ۴ | چې دریم سېلاب یې خجن وي ، کارو شي خو دا ښاخ د دې

OWNED BY 0300 9792115

بحر د دویم ښاخ نه پهٔ دې وجه بېل دے چې پهٔ دې کښې دغه رکن پهٔ پوره شکل کښې درې ځله تکرار کېږي نو د دې ښاخ مصرعه به دولس (۱۲) سېلابه اوږده وي- لکه د دې بحر نورو ښاخونو،دا ښاخ هم پهٔ اخیر کښې نیمګړي رکن ته اړتیا نهٔ لري - خجن سېلابونه یې دریم،اووم او یولسم دي- دا ښاخ هم ډېر زیات کارو شوے دے - لهٔ پخوانیو شاعرانو واخله تر ننه پورې پهٔ دې ښاخ کښې غزل او د نظم پهٔ صورت کښې ډېر زیات لیکل شوي دي ، او نن هم لهٔ ډېرو بحرونو زیات قبول کړے شوےدے - پهٔ دې بحر کښې د رحمان بابا رح د یوهٔ غزل نه څو شعرونه وړاندې کوم:

(c) ketabton.com: The Digital Library

پۀ ښائست زما د يار نۀ دي خبرڅوک

که خبرشي پرې به نۀ بېدي دغه درڅوک

د دنيا چارې همه واړه فاني دي

برناحقه خاورې نولي پۀ خپل سر څوک

که زما د يار پۀ مخ د چا نظر شي

و بۀ نۀ کاندي بل خوا وته نظر څوک

د ديدن طاقت يې هيچا سره نۀ شته

و افتاب ته نۀ شي برابر څوک

چې بېلتون پۀ سترګو ويني اشنايي کا

د رحمان پۀ څېر به نۀ وي باهنر څوک

OWNED BY 0300 9792115

د لوستلو نه وروستواوس يې د دې ښاخ پۀ رکنونو کښې

تقطيع کوم :

| ۱ ۲ ۳ ۴ | ۵ ۶ ۷ ۸ | ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ |

| پۀ ښا ئُست زا | ما د يارُ نۀ | دي خ بُر څوک |

| که خ بُر شي | پرې به نُۀ بېدي | د غه دُر څوک |

| د دن يُا چا | رې ه مُه وا | ړه فا نُي دي |

| بر نا حُ قه | خاو رې نُو لي | پۀ خپل سُرڅوک |

| که ز مُا د | يار پۀ مُخ د | چا ن ظُر شي |

| و به نُۀ کان | دي بل خُوا و | ته ن ظُر څوک |

| د دي دُن طا | قت يې هُي چا | س ره نُۀ شته |

(c) ketabton.com: The Digital Library

ا و اف تُاب ته ا ك نُۀ شي ا ب را بُر ځوك ا

ا چې ببل تُون ېۀ ا ستر ګو وُي ني ا ا ش نا يُي كا ا

ا د رح مُان ېۀ ا ښېر به نُۀ وي ا با ه نُر ځوك ا

ا ــــــــ ۲ ــــــــ ۳

۴ - د ريم اوږد ركني بحر (لو رم اخ)

پۀ دې څلورم ښاخ كښې هم هغه دريم اوږد ركن ا ا ۲ ۳

۴ا چې دريم سېلاب يې خجن وي ، كارو شي خو دا ښاخ د دې بحر د دريم ښاخ نه پۀ دې وجه ببل دے چې پۀ دې ښاخ كښې دغه ركن پۀ پوره شكل كښې څلور ځله تكرار كېږي نو د دې ښاخ مصرعه به شپاړس (۱۶) سېلابه اوږده وي - دغاړو اتۀ سېلابيزې دوې مصرعې د دې ښاخ يوه غبرګه مصرعه جوړوي - لكه د دې بحر نورو ښاخونو دا ښاخ هم پۀ اخير كښې نيمګړي ركن ته اړتيا نۀ لري - خجن سېلابونه يې در يم،اووم ، يولسم او پنځلسم دي - پۀ پښتو شاعرئ كښې دا ښاخ هم ډېر زيات كارو شوے دے - د خوشال خان بابا د يوۀ نظم (د دنيا بې ثباتي او بې وفايي) نه څو شعرونه وړاندې كوم :

همراها نو د دې كوچ وكړ واړه لاړل تر منزله

تۀ لا كلك پۀ خوب اودۀ يې، اې زما دله غافله

لۀ نيستئ نه و هستئ ته لۀ هستئ نه و نيستئ ته

كا ر و ا نو نه دي چلېږي ، قوا فله ، قوا فله

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دنیا پهٔ دریاب ډوبه ! د پایاب طمعه و مه کړه
دا پایاب دې ډېرو غوښتي خبر نهٔ شول لهٔ ساحله
چې ګفتار کردار يې واړه موافق سره يو رنګ شي
هله هر رنګه خبره ، اثر کاندي لهٔ قایله
پهٔ زېبا ګفتار دې هېڅ تقصیر و نهٔ کړهٔ خوشاله !
که کردار دې هم زېبا وه ، چار به ولې وه مشکله

او يې د دې ښاخ پهٔ عروضي قالب کښې اچوم :

|١ ٢ ٣ ٤| ٥ ٦ ٧ ٨| ٩ ١٠ ١١ ١٢| ١٣ ١٤ ١٥ ١٦|

هم را هاُ نو	دې کوچ وکړ	وا ړه لاُ ړل	تر من زُ له
تهٔ لا کلُک پهٔ	خوب او دهٔ يې	اې زماُ د	له غا فُ له
لهٔ نېس تې نه	و هس تې نه	لهٔ هس تې ته	و نېس تې ته
کار وا نو نه	دې چ لې بې	ق وا فُ له	ق وا فُ له
د دن يا پهٔ	دریاب ډوبه	د پا ياب ط	معه و مه کړه
دا پا ياب دې	ډېرو غوښ تي	خ بر نهٔ شول	لهٔ سا حُ له
چې ګف تار کر	دار يې واُ ړه	م وا فُق س	ره يو رنګ شي
ه له هر رن	ګه خ بُ ره	ا ثر کاُن دي	لهٔ قا يُ له
پهٔ زې باُ ګف	تار دې هېُ څ	تق صير و نهٔ	کړهٔ خو شاُ له !
که کر داُر دې	هم زې باُ وه	چار به و لې	وه مش کُ له

١ ــــــــ ٢ ــــــــ ٣ ــــــــ ٤

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم اوړد رکني بحر

دا بحر د څلورم اوږده رکن | ۱ ۲ ۳ ۴ | چې څلورم سېلاب یې خجن دے ، د تکرار څخه جوړېږي - د دې رکن لومړے، دویم او دریم سېلابونه سپک وي - د رکن د تکرار له مخې د دې بحر هم لکه د نورو بحرونوڅلور ښاخونه دي - د ا بحر هم لکه د لومړي او دویم اوږد رکني بحر درې سېلابیز نیمګړے رکن غواړي او د خپل سالم شکل په تکرار سره مصرعه نه شي پوره کولې - د دې رکن په څلورم سېلاب بانديې خج وي نو په نیمګړي رکن کښې دا اخیري (څلورم) خجن سېلاب وغورځېږي او درې سپک سېلابونه یې نیمګړے رکن | ۱ ۲ ۳ -| جوړوي -

OWNED BY 0300 9792115

۱ - لو رم اوږد رکني بحر (لومړے ښاخ)

په دې ښاخ کښې څلورم اوږد رکن | ۱ ۲ ۳ ۴ | یوځل په پوره توګه او بل ځل په درې سېلابیز نیمګړي شکل کښې راځي - د دې نیمګړي رکن یې خجن (څلورم) سېلاب غورځېد وي ځکه د دې ښاخ د مصرعې وزن فقط په یوه (څلورم) سېلاب بانديې ولاړ وي - د دې ښاخ مصرعه اووه (۷) سېلابه وي - په دې ښاخ کښې غزل هم شته او نظم هم -

د غازي سیال یو غزل چې په دې ښاخ کښې دے ،ترېنه څو شعرونه را اخلم :

(c) ketabton.com: The Digital Library

و رکه شه دا زندګي
دا بې لهٔ تا زندګي
څهٔ به څوک ناز پرې وکړي
نهٔ شوه د چا زندګي
زهٔ د هغې زندګي
هغه زما زندګي
چا ته پرانستې غېږه
چا نه خفا زندګي
وایه تېرېږي څنګه
سیاله ! پهٔ تا زندګي

OWNED BY 0300 9792115

اوس دا باندیني شعرونه د دې ښاخ پهٔ رکنونو کښې وېشم :

۱ ۲ ۳ ۴	۵ ۶ ۷ ۸
ور که شه دا	زن د ګي -
دا بې لهٔ تا	زن د ګي -
څهٔ به څوک ناز	پرې وک ړي -
نهٔ شوه د چا	زن د ګي -
زهٔ د ه غې	زن د ګي -
ه غه ز ما	زن د ګي -

(c) ketabton.com: The Digital Library

چا ته پرا نُس	تپ غې ږه -
چا نه خ فُا	زن د ګي -
وا یه تې رُپ	ږي خن ګه -
سیا له پۀ تُا	زن د ګي -

ا ـــــــ نیمګړے رکن

۲ - لو رم اوږد رکني بحر (دویم ا خ)

پۀ دې ښاخ کښې څلورم اوږد رکن | ا ۲ ۳ ۴ | دوه ځله پۀ پوره توګه او بل ځل پۀ دريېم سپلابېز نیمګړي شکل کښې راځي - د دې نیمګړي رکن يې خجن (څلورم) سپلاب غورځېد وي ځکه د دې ښاخ د مصرعې وزن فقط پۀ دوو خجنو (څلورم او اتم) سپلابونو باندې ولاړ وي - د دې ښاخ مصرعه یولس (۱۱) سپلابونه لري - پۀ دې ښاخ کښې غزل هم شته او نظم هم - پۀ دې ښاخ کښې لیکلي شوي د جاوېد احسا س د یوۀ غزل نه څو شعرونه وړاندې کېږي :

زما لۀ خلقو ائینه ورکه ده
پۀ ائینه کښې ترې څهره ورکه ده
پۀ افسانه کښې حقیقت ورک شوے

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

پۀ حقيقت کښې افسانه ورکه ده
لۀ ما هم ستا کړې وعده هېره وه
پرېږده که ستا نه بهانه ورکه ده
ماته ستر ورور د پلارپۀ ځاي دے مګر
د دۀ د سر نه خو سايه ورکه ده
اوس مينه هم شوه تجربه د احساس
اوس پکښې زړۀ ورک دے جذبه ورکه ده

د لوستلو نه پس د جاوېد احساس د غزل تقطيع به پۀ دې ډول کېږي :

|١ ٢ ٣ ٤|٥ ٦ ٧ ٨|٩ ١٠ ١١ ١٢|

OWNED BY 0300 9792115

ز ما لۀ خُل	قو ا ئي نُه	ور که د ه
پۀ ا ئي نُه	کښې ترې څه رهٔ	ور که ده
پۀ اف سا نُه	کښې ح قي قُت	ورک ش وے
پۀ ح قي قُت	کښې اف سا نُه	ور که ده
لۀ ما هم ستُا	کړې وع دُه	هې ره وه
پرېږ ده که ستُا	نه ب ها نُه	ور که ده
ما ته ستر ورُو	د پلار پۀ ځُاي	دے م ګر
د دۀ د سُر	نه خو سا يُه	ور که ده
اوس مي نه هُم	شوه تج ربُه	د ا ح ساس

(c) ketabton.com: The Digital Library

| اوس پ کښې زړۀ اورک دے جذ بُه | ورکه ده ⁻|

ا------------۲-------------نیمګړے رکن

دا بحر هم ډېر زيات استعمال شوے دے او نن هم ډېر زيات استعمال کېږي نو د اهميت لۀ مخې ، د لوستونکو د مشق او تمرين د پاره دلته د حمزه بابا د يوۀ غزل نه څو شعرونه وړاندې کوم - لوستونکي کولي شي چې د حمزه بابا د دغو شعرونو تقطيع پۀ خپله وکړي -

تل به پۀ لار د مېړنو سره ځم

يمه پښتون د پښتنو سره ځم

پام کوه زۀ هغه نظر نۀ يمه

چې به پۀ دود د سپېلنو سره ځم

راستنېدے چې نۀ شي وخت خو نۀ يم

خو د حالت د تقاضو سره ځم

ولې م مستقبل ته د ماضي روايات

زۀ د خپل حال د ولولو سره ځم

حمزه ! سفر که د حجاز وي نو هم

زۀ د پښتون د قافلو سره ځم

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ - لو رم اوږد رکني بحر (دريم ‌ ‌ ‌ اخ)

رمل د عربي عروضو د مفرد بحرونو څخه یو بحر دے او د اردو مقبول ترینه بحرونو څخه یو دے د علامه اقبالؒ څلوېښت فیصده شاعري پۀ دې بحر کښې ده- د بحر رمل سالم اصلي وزن داسې دے :

فاعلا تن ‌ ‌ فاعلا تن ‌ ‌ فاعلا تن ‌ ‌ فاعلا تن

د بحر رمل سالم شکل پۀ مقابله کښې د دۀ زحاف (زحاف پۀ رکنونو کښې تغیر یا کمي بېشي ته وایي ، د زحاف پۀ ځای پۀ پښتو کښې د " نیمګړي رکن " اصطلاح شتون لري) زیات کارول کېږي - د بحر رمل یو زحاف ، بحر رمل مثمن مقصور (یوه مصرعه کښې څلور رکنونه یا پۀ دوو مصرعو کښې ا تۀ رکنونه خو چې څلورم رکن يې نیمګړے وي) دے چې وزن يې داسې دے :

OWNED BY 0300 9792115

فاعلا تن ‌ ‌ فاعلا تن ‌ ‌ فاعلا تن ‌ ‌ فاعلن/ فاعلات

د بحر رمل سالم یا اصلي وزن شپاړس سېلابونه لري او دا ذکر شوے زحاف يې پنځلس - پۀ بحر رمل سالم کښې "فاعلا تن " رکن څلور ځله پوره تکرار شوے دے او پۀ رمل مثمن مقصور کښې درې ځله پوره صورت کښې تکرار شوے دے او پۀ څلورم ځل پۀ نیمګړي صورت کښې - د میاشرف یوغزل چې بحر رمل مثمن مقصور کښې ‌ ‌ ‌ شوے وو ، ترینه یوه مصرعه را اخلو :

اې چې بلبل د عطا تل پۀ چمن ستا کا چغار

(c) ketabton.com: The Digital Library

پهٔ دې مصرعې کښې يو داسې رکن کارو   شوے دے چې هر څلورم سېلاب يې خجن دے ، دا رکن څلور ځله تکرار شوے دے، درې ځله پهٔ پوره صورت کښې او يو ځل پهٔ نيمګړي صورت کښې -

د دې بحث نه سرے دې نتيجې ته را رسي چې د عروضو تصور نه مخکښې د پښتو کوم شعرونه پهٔ بحر رمل کښې ليکلي شوي وو هغه نن د پښتو خپلو عروضو پهٔ " څلورم اوږد رکنې بحر " دريم ښاخ کښې راځي -

پهٔ دې ښاخ کښې هم هغه څلورم اوږد رکن | ۱ ۲ ۳ ۴ُ | درې ځله پهٔ پوره توګه راځي او بل ځل پهٔ پاې کښې پهٔ درې سېلابيز نيمګړي شکل کښې - د دې نيمګړي رکن يې خجن (څلورم سېلاب غورځېد   وي ځکه د دې ښاخ د مصرعې وزن پهٔ درو خجنو (څلورم او اتم او دولسم) سېلابونو باندې ولاړ وي - د دې ښاخ مصرعه پنځلس (۱۵) سېلابونه لري - پهٔ دې ښاخ کښې غزل هم شته او نظم هم -اوس د د مساز شاهين يو غزل وړاندې کوم ، چې پهٔ هم دې ښاخ کښې   شوے دے :

خومره پاګل وو چې پهٔ خلهٔ کښې يې لمبه اخيسته
هغه سړي د تا د شونډو چې بوسه اخيسته
د لته چې چا راسره وېش د ورځو شپو کړے دے
ورځ به د دوي پهٔ برخه وه مو نږه به شپه اخيسته

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوي هم رښتيا نۀ خوښول سر تۀ يې امن غوښتو
د انسانيت پۀ قتلِ عام کښې يې حصه اخيسته
هلته د يوۀ خداي خدايي نۀ وه هرې خوا ته خداي وو
مونږ پۀ يواځې ځان به خدايه ! ستا نامه اخيسته
ژوند ، د روښانه ژوندانۀ علامت مونږ به ګڼې
مونږ به شاهينه ! د تاودې سره سره اخيسته

د لوستلو نه پس د دمساز شاهين د غزل تقطيع بۀ پۀ دې ډول کېږي:

|۱ ۲ ۳ ۴ | ۵ ۶ ۷ ۸ |۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ | ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶|

ځوم ره پا ګُل	وو چې پۀ خلُۀ	کښې يې لم بُه	ا خيس ته
اه غه س ړُي	د تا د شُون	ډو چې بو سُه	ا خيس ته
د ل ته چې چاُ	را س ره وېشُ	د ور ځو شپُو	ک ړے دے
ورځ به د دُوي	پۀ بر خه وُه	مون ږه به شپُه	ا خيس ته
دوي هم رښ تيُا	نۀ خو ښ وُل	سر تۀ يې اُ	من غوښ تو
د ان سان يُت	پۀ قت لِ عاُم	کښې يې ح صُه	ا خيس ته
هل ته د يوُۀ	خداي خدا يي نُۀ	وه ه رې خواُ	ته خداي وو
مون ږ پۀ يواُ	ځې ځان به خداُ	يه ! ستا نا مُه	ا خيس ته
ژوند د رو ښاُ	نه ژون دا نُۀ	علا مت مُون ږ	به ګڼې
مون ږ به شا هيُ	نه د تاو دُې	س ره س رُه	ا خيس ته

۱ ــــــــ ۲ ــــــــ ۳ ــــــ نيمګړے رکن

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا بحر پۀ پښتو شاعرئ کښې ډېر زيات استعمال شوے دے او نن خو تر ټولو بحرونو زيات استعمال کېږي - د دې شهرت اوعمومي قبوليت لۀ مخې د مشق ا و تمرين دپاره د عبدالسلام بېتاب يو غزل وړاندې کوم ا و تقطيع يې لوستونکو ته پرېږدم - لوستونکي به دې ته هم پام وکړي چې د دې غزل هم قافيه مصرعې د بې قافيه مصرعو څخه دکوم اصول لۀ مخې يوه څپه کمې را ځي -

د چا ګل مخي مسيحا پۀ انتظار پروت دے
ميئن دې ګله موده وشوه چې بيمار پروت دے
پۀ دې نه لوي ثبوت د تا د مينې څۀ درکړمه ؟
پۀ مرګ مې هم پۀ سينه ستا د زلفو تار پروت دے
د زړګي درد به مې پۀ دې کښې هم لا څرګند نۀ کړي
زما پۀ مخکښې زما لوټې لوټې ښار پروت دے
دا پۀ ارمان د سرو ګلونو شهيد شوے ښکاري
دا چې د سرو ګلونو هار يې پۀ مزار پروت دے
وخت يې شو تېر خو ځي جنان لا پۀ نيولي قدم
لا يې پۀ ذهن کښې د کبر زوړ خمار پروت دے

OWNED BY 0300-9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴ - لوړم اوږد رکني بحر (لوړم ځاخ)

د دې بحر تر ټولو لنډ ښاخ لومړے ښاخ دے چې مصرعه يې اووۀ (۷) سپلابه د ه ، دغسې اووۀ سپلابيزې دوې مصرعې چې يوه پۀ بلې پسې کړې شي نو پۀ دې څلورم ښاخ کښې راتلونکې يوه غبرګه مصرعه ترېنه جوړه شي - پۀ دې څلورم ښاخ کښې څلورم اوږد رکن | ۱ ۲ ۳ ۴ُ | لومړے او دريم ځل پوره تکرار کېږي خو دويم او څلورم ځل نيمګړے تکرار کېږي نو د اتم او شپاړسم سپلاب ځايونه (کوم چې خجن هم دي)به خالي راځي - اوس د اروا ښاد طاهر کلاچوي يوۀ غزل ،کوم چې د دې بحر پۀ دريم ښاخ کښې دے ، ته رجوع کوم او څو شعرونه ترېنه را اخلم :

OWNED BY 0300 9792115

داسې پۀ خيال او پۀ ډار نيسم د خوبا نو لمن
لکه چې نيسي څوک غريب د بادشا هانو لمن
چې لۀ رخساره د شفق د ناوې وينې څا څي
پرې لګېد لې د ه د چا د سرو لبانو لمن
چې بې نقابه پۀ ډک زړه د يار د يد ن وکړمه
هله به ډکه شي زما د دعاګانو لمن
د اژدها او د لړم نيونه نۀ ده ګرانه
خو ډېره ګرانه ده نيو نه د سيالانو لمن
خوشبويه څکه دے طاهره ! ستا د فکر نسيم
پرې لګېد لې ده د حسن د ګلانو لمن

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوس به پۀ دې غزل کښې لږ ساعت د پاره داسې بدلون راولم چې د څلورم اوږد رکني بحر پۀ دې څلورم ښاخ کښې ځاي شي ؛ يا به دا ووايم چې د دې بحر د لومړي ښاخ غبرګ شکل ترې جوړوم ؛

نيسم پۀ خيال او پۀ ډار ، زۀ د خوبانو لمن
لکه چې نيسي غريب د با د شا ها نو لمن
اوس د شفق د ناوې لۀ رخسار وينې څاڅي
چا لګولې ده پرې د سرو لبانو لمن
چې بې نقاب پۀ ډک زړۀ د يار ديدن وکړمه
شي به مې هله ډکه د دعا ګانو لمن
د اژدها ، د لړم نيونه نۀ ده ګرانه
خوده نيونه ګرانه تل د سيالانو لمن
طاهره ! دے خوشبو يه د تا د فکر نسيم
پرې لګېده د حسن د خوګلانو لمن

OWNED BY 0300 9792115

اوس به يې د دې ښاخ پۀ قالب کښې تقطيع وکړم :

| ١ ٢ ٣ ٤ُ | ٥ ٦ ٧ ٨ُ | ٩ ١٠ ١١ ١٢ُ | ١٣ ١٤ ١٥ ١٦ُ |

|ني سم پۀ خيُال|او پۀ ډار –| |زۀ د خو بُا | نو ل من –|

|ل که چې نُي اسيِ غ ريب –| |د باد شا هُا| نو ل من –|

|اوس د ش فُق| د نا وې –| |لۀ رخ سار وُي|نې څا څي –|

|چا ل ګ وُ| لې ده پرې –| |د سرو ل بُا | نو ل من –|

|چې بې ن قُاب| پۀ ډک زړۀ –| |د يار دي دُن|وک ړ مه –|

(c) ketabton.com: The Digital Library

ا شي به مې هٔ ا له ۍ که - ا ا د د عا ګا ا نو ل من - ا

ا د اژ د ها ا د ل ړم - ا ا ني و نه نۀ ا ده ګرا نه - ا

ا خو ده ني و ا نه ګرا نه - ا ا تل د سيا لُا ا نو ل من - ا

ا طا ه ره دے ا خوش بو يه - ا ا د تا د ف ا کر ن سيم - ا

ا پرې ل ګې ده ا د ح سن - ا ا د خو ګك لُا ا نو ل من - ا

ا------نيمګړے رکن ------۲----نيمګړے رکن

د دې ښاخ مصرعه څوارلس (۱۴) سپلابيزه غبرګه مصرعه ده - خجن سپلابونه يې صرف څلورم او دولسم دي - د هر نيمګړي رکن اخيري سپلاب د غورځېدو لۀ مخې د اتم او د شپاړسم سپلابونو پۀ ځاي کښې صرف- دا نخښنه لګولې شوې ده - د لومړي نيمګړي رکن (د اتم سپلاب د غورځېدو) لۀ مخې دلته پۀ وېنا کښې يوه فطري وقفه يا سکته راځي نو لوستو به پۀ اووم سپلاب لږ غوندې تم کېږي - د وېنا پۀ وخت به خجن سپلابونه څلورم او يولسم شي -

دلته يوه بله نکته هم د ښکاره کولو وړ ده ، چې که د دې بحر د دريم ښاخ پنځلس (۱۵) سپلابيزې مصرعې نه د مينځ اتم سپلاب لرے شي نو بيا هغه هم دې ښاخ ته راواوړي او دغه شان که د څلورم ښاخ غبرګې مصرعې ته د اتم سپلاب خانې پۀ ځاي يو بل سپلاب ور زيات کړے شي نو دا بيا د دريم ښاخ پۀ مصرعې کښې بدله شي -

OWNED BY 0300 9702115

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم اوږد رکني بحر

په څلورم اوږد رکني بحر کښې هم څلورم اوږد رکن ا ۲ ۳ ۴ ا کارو شوے وو او په دغې پنځم اوږد رکني بحر کښې هم هغه څلورم اوږد رکن کارو شي نو په دې وجه دا دواړه بحرونه يوه بل ته سره نزدې دي - د دغو دواړو بحرونو فرق يواځې په وروستيني نيمګړي رکن کښې دے- د څلورم اوږد رکني بحر نيمګړے رکن د درو سپلابونو وي او څلورم يې لوبد وي خو د پنځم اوږد رکني بحر په وروستيني رکن کښې درې سپلابونه غورځيږي او نيمګړے رکن يې فقط د يوه سپلاب پا شي -

د ټپې لومړۍ مصرعه هم ددې پنځم اوږد رکني بحر په دويم ښاخ کښې او دويمه مصرعه يې په دريم ښاخ کښې راځي - د رکن د تکرار له مخې دا بحر هم لکه د نورو بحرونو څلور ښاخونه لري ، خو نن صبا د نوي غزل په لړ کښې نوې نوې تجربې کيږي- له دغو تجربو څخه يوه دا هم ده چې د دې رکن تکرار د زياتولو سره يې يو پنځم ښاخ هم مخې ته راځي ا و د دې پنځم ښاخ د مصرعې اوږدوا شلو سپلابونو ته رسي - اګرچه داسې بېلګې ډېرې لږې دي خو نن صبا دا رجحان په زياتېدو دے -

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ - پنځم اوږد رکني بحر (لومړے ڼاخ)

پۀ دې ښاخ کښې هماغه څلورم اوږد رکن | ۱ ۲ ۳ ۴ | يو ځل پۀ پوره توګه او بل ځل د يوۀ سپلاب پۀ نيمګړي شکل کښې راځي معنا يې دا ده چې د پاي رکن نه يې درې سپلابونه وغورځېږي - د دې ښاخ مصرعه پنځۀ (۵) سپلابه وي - خجن سيلاب يې څلورم وي اونوره پکښې سپک وي - د دې ښاخ مصرعه د پنځم بحر تر ټولو لنډه يا وړه مصرعه ده - د جاپاني اهنګ دوې هايکوګانې وړاندې کوم :

دعبدالسلام بېتاب هايکو : ۱ ګيله د چا نه

۲ مونږ همېشه ويشتي يو

۳ خپلو د شا نه

د دمساز شاهين هايکو : ۱ چې زړۀ و نۀ خوري

۲ نوره پۀ دې ګرانئ کښې

۳ غريب به څۀ خوري

پۀ دې هايکو ګانو کښې درې درې مصرعې دي چې لومړۍ مصرعه يې پنځۀ (۵) ، دويمه يې اووۀ (۷)او دريمه يې بيا پنځۀ (۵) سپلابونه لري - د دې هايکوګانولومړۍ او دريمه مصرعه د پنځم اوږد رکني بحر پۀ دې لومړي ښاخ کښې راځي خو دويمه

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

مصرعه يې د څلورم اوږد رکني بحر پهٔ لومړي ښاخ کښې راځي - لوستونکي د دويمې مصرعې د تقطيع مشق د څلورم اوږد رکني بحر پهٔ لومړي ښاخ کښې کولې شي- د لومړۍ او دريمې مصرعې تقطيع به پهٔ دې ډول کېږي :

| ۱ ۲ ۳ ۴ُ | ۵ ۶ ۷ ۸ُ |

لومړۍ مصرعه | - - - | نه چُا | د له ګي |

دريمه مصرعه | - - - | نه شُا | لو د خپ |

رکن نيمګړے ------|

| ۱ ۲ ۳ ۴ُ | ۵ ۶ ۷ ۸ُ |

OWNED BY 0300-9792115

لومړۍ مصرعه | - - - | خوري | نهٔ و زړهٔ چې |

دويمه مصرعه | - - - | خوري | څهٔ به ريب غ |

د تقطيع نه وروستو پهٔ عملي توګه دا ښکاره شوه چې د جاپاني اهنګ د هايکو لومړۍ او دريمه ، دواړې مصرعې ، پهٔ هم دې ښاخ کښې دي- د پاې پهٔ رکن کښې دا نخښې - - - درې غورځېدلي سپلابونه (يو سپلابيز نيمګړے رکن) ظاهروي - د دې ښاخ د پنځهٔ سپلابيزې مصرعې وزن پهٔ څلورم خجن سپلاب باندې ولاړ دے - د دغې څلورم خجن سپلاب پهٔ ځاې که سپک سپلاب راشي نو دا مصرعه به موزونه پاتې نهٔ شي ،خو که د سپکو سپلابونو پهٔ ځاې خجن سپلاب وي نو هيڅ فرق نهٔ غورځوي -

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ - پنځم اوږد رکني بحر (دويم ښاخ)

د دې ښاخ مصرعه د لومړي ښاخ د مصرعې نه څلور څپې زياته ده ولې چې څلورم اوږد رکن ۱ ۲ ۳ ۴ | پۀ پوره توګه پۀ دې ښاخ کښې دوه ځله تکرار کېږي او د پاي نيمګړے رکن يې هماغه شان د يوۀ سپلاب دےنو ځکه د دې ښاخ مصرعه نهۀ (۹) اوږده ده - دغه ښاخ زياتره پۀ بدلو او سندرو کښې ليد شي - د ټپې دوا ړې مصرعې پۀ پنځم اوږد رکني بحر کښې دي اوله (لنډه) نهۀ سپلابيزه مصرعه يې پۀ دې دويم ښا خ کښې ده - د غازي سيال يو غزل ، چې پۀ هم دې بحر کښې دے ، دلته ترېنه څو شعرونه پېش کوم :

OWNED BY 0300 9792115

چې زوروي ، چې ژړوي مې
را ته خپل زور د حسن ښايي
ستا د مزاج غوندې نا زکه
دا خلق پرخه ورته وايي
هغه پۀ ځان کښې نۀ ځائېږي
سيال پۀ سندره کښې يې ستايي

د تقطيع دپاره د غه درې شعرونه د دې ښاخ پۀ رکنونو کښې اچوم :

| ۱ ۲ ۳ ۴ | ۵ ۶ ۷ ۸ | ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ |

(c) ketabton.com: The Digital Library

|چې زو ر وُي|چې ژ ړ وُي|مې - - -|

|را ته خپل زُور|د ح سن ښُا|يې - - -|

|استا د م زُاج|غون دې نا ز ُ|که - - -|

|دا خ لق پُر|خه ور ته واُ|يې - - -|

|ه غه پۀ ځُان|کښې نۀ ځا ئُې|ږې - - -|

|سيال پۀ سن دُ|ره کښې يې ستُا|يې - - -|

۱--------۲-------- نيمګړے رکن

مونږه وينو چې پۀ دې تقطيع کښې د پاي رکن نه اخيرينې درې (لسم ، يولسم او دولسم) سپلابونه غورځېدلي دي نو پۀ دې وجه د پاي رکن نه يو سپلابيز نيمګړے رکن جوړ شو۔ د دې ښاخ مصرعه نهۀ (۹) سپلابه راغله او خجن سپلابونه پکښې څلورم او اتم دي۔

OWNED BY 0300 0702115

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ - پنځم اوږد رکني بحر (دریم ساخ)

د دې ښاخ مصرعه د دویم ښاخ د مصرعې نه څلور څپې زیاته ده ولې چې څلورم اوږد رکن |۱ ۲ ۳ ۴| پۀ پوره توګه پۀ دې ښاخ کښې درې ځله تکرار کېږي او د پاي نیمګړے رکن یې هماغه شان د یوۀ سېلاب دے نو ځکه د دې ښاخ مصرعه دیارلس(۱۳) اوږده ده - دغه ښاخ زیاتره پۀ بدلو او اولسې سندرو کښې لید شي - د ټپې دوارې مصرعې پۀ پنځم اوږد رکني بحر کښې دي، دویمه (اوږده) دیارلس سېلابیزه مصرعه یې پۀ دې دریم ښا خ کښې ده - د درویش درانی یو غزل ، چې پۀ هم دې ښاخ کښې دے ، دلته را اخلم:

OWNED BY 0300 9792115

د ګل ګرېوان دے ، د ظالم اغزي لاسونه
خاونده مات شۀ دي د دې سپرلي لاسونه
ما ستا د پاره مانۍ جوړه کړه لۀ ستورو
خپلې جونګړې لره ځم زخمي لاسونه
دا ازادي ده چې هر څوک دې ربېي ژبې
دا اجازه نۀ شته چې وکري لاسونه
دومره به یاد سا چې بل پۀ کا نو و
پر مخ د زمکې هر سړے لري لاسونه
لۀ ډېره وخته یو لۀ بله ګیله من دي
ز ما درویش تشه لمن ، سخي لاسونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تقطیع دپاره د غه غزل د دې بحر په رکنونو کښې

اچوم :

| ۱ ۲ ۳ ۴ُ | ۵ ۶ ۷ ۸ُ | ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ُ | ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ُ |

| د ګل ګرې وُان | دے د ظا لُم | اغ زي لا سُو | نه - - - |

| خا ون ده مُات | ښۀ دي د دُې | سپر لي لا سُو | نه - - - |

| ما ستا د پُا | ره ما نې جُو | ړه کړه لۀ ستُو | رو - - - |

| خپ لې جون ګُك | رې ل ره څُم | زخ مي لا سُو | نه - - - |

| دا ا زا دُي | ده چې هر څُوك | دې رې بي ژُ | بې - - - |

| دا ا جا زه نُۀ | شته چې وكُ | ري لا سُو | نه - - - |

| دوم ره به يادُ | سا چې بُل | پۀ كا ښو وُ | - - - |

| پر مخ د زمُ | كې هر س ړُے | ل ري لا سُو | نه - - - |

| لۀ ډې ره وُخ | ته يو لۀ بُ | له ګي له مُن | دي - - - |

| ز ما در وېُش | ت شه ل مُن | س خي لا سُو | نه - - - |

۱ ---------- ۲ ---------- ۳ ---- نيمګړے رکن

مونږه وينو چې پۀ دې تقطيع کښې د پاي رکن نه اخيريني درې (څوارلسم ، پنځلسم او شپاړسم) سپلابونه غورځېدلي دي نو پۀ دې وجه د پاي رکن نه يو سپلابيز نيمګړے رکن جوړ شو- د دې ښاخ مصرعه ديارلس (۱۳) سپلابه راغله او خجن سپلابونه پکښې څلورم ، اتم او دولسم دي-

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴ - پنځم اوږد رکني بحر (لورم اخ) : د

پنځم اوږد رکني بحر تر ټولو وړه (لنډه) مصرعه د لومړي ښاخ پنځۀ (۵) سپلابیزه مصرعه ده ، دغسې دوې پنځۀ سپلابیزې مصرعې چې یوه پۀ بلې پسې کړې شي نو د دې څلورم ښاخ غبرګه لس (۱۰) سپلابیزه مصرعه ترینه جوړېږي -

څنګه چې د نورو ژبو شاعرانو د رباعي (څلوریزې) د پاره بحرونه ځانګړي کړي دي هم دغه رنګ زمونږ کلاسیکي شاعرانو پۀ پښتو کښې دغه بحر د رباعي دپاره ټا دے خو د دې سره سره مونږ پۀ دې بحر کښې نظمونه او غزلې هم لرو -

OWNED BY 0300 9792115

د محمد نوازخان طائر د یوۀ نظم (طوفان را) ، چې پۀ هم دغه بحر کښې دے' څخه لومړي پنځۀ شعرونه عرض کوم :

هله تا دي کړه ، ګوره باران دے
شابه مړدي کړه ، ګوره طوفان دے
لږ شان نظر کړه ، اسمان پرقېږي
دغه استازے ، د زول باران دے
بزد له پاسه ، اوس خو بیدار شه
د اسمان تندر ، ماتې تمبې کړې
قبلې ته ګوره ، تورې وریځې
بیرغ پۀ لاس کښې ، دي را روانې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پهٔ کړو وروځو ، کښې يې ورا دے

پکښې سېلاب دے، ترينه امان دے

د دې ښاخ پهٔ قالب کښې اوس دغه شعرونه د تقطيع د پاره اچوم :

| ١ ٢ ٣ ٤ | ٥ ٦ ٧ ٨ | ٩ ١٠ ١١ ١٢ | ١٣ ١٤ ١٥ ١٦ |

| ه له تا دي | کړه - - - | کو ره با ران | دے - - - |

| شا به مړ دي | کړه - - - | کو ره طو فان | دے - - - |

| لړ شان ن ظر | کړه - - - | اس مان پر قې | بږي - - - |

| د غه اس تا | زے - - - | د زول با ران | دے - - - |

| بز د له پا | سه - - - | اوس خو بي دار | شه - - - |

OWNED BY 0300 9792115

| د اس مان تن | در - - - | ما تې تم بې | کړي - - - |

| قب لې ته کوا | ره - - - | تو رې ور يئ | ځې - - - |

| بې رغ پهٔ لاس | کښې - - - | دي را ر وا | نې - - - |

| پهٔ ك بړو ورو | ځو - - - | کښې يې ورا نړ | دے - - - |

| پ کښې سې لاب | دے - - - | ترې نه ا مان | دے - - - |

١- - - - نيمګړے رکن - - - - - - ٢- - - - نيمګړے رکن

پهٔ دې قالب کښې مونږ ګورو چې څلورم اوږد رکن اول او دريم ځل پهٔ پوره شکل کښې تکرار شوے دے خو پهٔ دويم او څلورم ځل پهٔ نيمګړي شکل کښې -لکه څنګه چې د تقطيع د قالب نه ښکاره ده 'دا مصرعه يوه غبرګه مصرعه ده - د وېنا پهٔ وخت به

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوستونکي په پنځم سېلاب لږ وقفه کوي بیا به مخکښې پاتې مصرعه وايي- داسې مصرعه په روا نه وېنا کښې خپل ابلاغ نهٔ شي کولې - په قالب کښې يې خجن سېلابونه څلورم او دولسم دي خو د وېنا په وخت به يو خجن سېلاب څلورم او بل نهم شي -

۵ - پنځم اوږد رکني بحر (پنځم ماخ)

د پنځم اوږد رکني بحر تر ټولو وړه (لنډه) مصرعه د لومړي ښاخ پنځهٔ (۵) سېلابيزه مصرعه ده ، دغسې دوې پنځهٔ سېلابيزې مصرعې چې يوه په بلې پسې کړې شي نو د څلورم ښاخ غبرګه لس (۱۰) سېلابيزه مصرعه ترېنه جوړېږي اوس چې داغبرګه لس سېلابيزه مصرعه يو ځل بيا غبرګه کړې شي نو د دې پنځم ښاخ شل (۲۰) سېلابيزه مصرعه ترېنه جوړېږي - نن صبا په نوي کهول کښې ، د غزل په لړ کښې د شل سېلابيزو مصرعو جوړولو رجحان په زياتېدو دے -

اوس په دې ښاخ کښې شوے د ادريس خان ادريس د غزل نه څو شعرونه وړاندې کوم :

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

لهٔ دې ماحوله لهٔ دې رواجه ساه مې ډوبېږي د ژوند پهٔ لارکښې
د ګل پشانې هر يو ارمان مې وينم رېژېږي د ژوند پهٔ لارکښې
مينه پهٔ لرے او نزدے نهٔ ده ځهٔ که جدا شو مونږ يو تر بله
زړهٔ کښې ساتم دې زړهٔ کښې ساته مې وخت به تېرېږي د ژوند پهٔ لارکښې
تا خو به وېل چې دا کېدے نهٔ شي چې تا زهٔ پرېږدم تنها جنانه
نن راته وايې پهٔ نيمه لارکښې لارې دوې کېږي د ژوند پهٔ لارکښې
جنانه راشه د خدا ای دپاره زړهٔ مې درزېږي پهٔ ځان يرېږم
هسې نه مړ يم چې تهٔ را درو حادثې کېږي د ژوند پهٔ لارکښې
ادريسه ورشه جنان خبرکړه چې درومي دومره پهٔ سفر لرے
بيا دې قسمت دے چې ځهٔ رادرومي ځهٔ را پېښېږي د ژوند پهٔ لارکښې

لاندې د ادريس د غزل تقطيع کوم؛

OWNED BY 0300 9792115

|۱ ۲ ۳ ۴ُ|۵| ۶ ۷ ۸ ۹ُ| ۱۰|| ۱۱ ۱۲ ۱۳ ۱۴ُ| ۱۵ |۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ُ|۲۰|

لهٔ دې ماحُوالهٔ	لهٔ دې رواُ	اجهٔ		ساه مې ډوبُې	ا بږي	ا د ژوند پهٔ لُار	اکښې
اد ګل پ شاُ انې	اهريوارمُان	امې	اوي نم رې ژُې	ابږي	اد ژوند پهٔ لُار	ا کښې
امي نه پهٔ لُ	ا رے	او نز دے نُهٔ	ا دهٔ	اځهٔ که ج داُ	اشوامونږ يو تر بُ	ا لهٔ
ازړهٔ کښې ساتُم	ادې	ازړهٔ کښې ساتُه	امې	اوخت به تې رُې	ابږي	ادژوند پهٔ لُار	ا کښې
اتا خو به وُېل	اچې	اداکې دے نُهٔ	اشي	اچې تا زهٔ پرېږُ	ا دم	اتن هاج نُا	انهٔ
انن را ته وُا	ايې	اپهٔ ني مه لُار	اکښې		الا رې دوې کُې	ابږي	اد ژوند پهٔ لُار	اکښې
اج نا نه رُا	اشهٔ	ا د خداي دپُا	ا رهٔ		ا زړهٔ مې در زُې	ابږي	اپهٔ ځان ي رُې	ابږم
اه سې نه مُړ	ايم	اچې تهٔ راد رُو	ا		احا د ثې کُې	ابږي	اد ژوند پهٔ لُار	اکښې
اد ري سه ورُ	اشهٔ	اج نان خ بُر	اکړهٔ		اچې درو مي دُوم	اره	اپهٔ س فر لُ	ارے
ابيا دې قس مُت	ادے	اچې ځهٔ رادرُو	امي	اځهٔ را پې ښُې	ابږي	ادژوند پهٔ لُار	کښې

(c) ketabton.com: The Digital Library

چونکه د دې ښاخ مصرعه اوږده ده نو پۀ قالب کښې مو د نیمګړي رکن د یوۀ سپلاب دپاره فقط یوه هندسه رکن جوړکړے دے لکه |۵| ، |۱۰| ،| ۱۵ | ، او | ۲۰ | - مونږ به د ځان سره دا خبره پۀ ذهن کښې یاده ساتو چې د یوې هندسې رکن نه درې سپلابونه غورځېدلي دي -

پۀ دې تقطیع کښې دا هم ښکاره شوه چې څلورم اوږد رکن پۀ پوره توګه هم څلور ځله تکرار شوے دے او هم دغه رکن بیا پۀ نیمګړي صورت کښې هم څلور ځله تکرار شوے دے- د دې ښاخ مصرعه شل سپلابه راغله او خجن سپلابونه يې څلور (څلورم،نهم،څوارلسم ، ا و نولسم) دي- د دې بحر پۀ څلورم ښاخ کښې خجن سپلابونه دوه وو -

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډ رکني بحرونه

کوم بحرونه چې لۀ لنډو (درې سپلابیزو) رکنونو |ا ۲ ۳ |
څخه جوړېږي هغوي ته لنډ رکني بحرونه وايي - د دغو بحرونو هم شمېر کم دے او هم يې کارونه - د پښتو پۀ ټولې شاعرۍ کښې د دغو بحرونو کارونه پۀ اوږو کښې د مالګې برابره هم نۀ ده - د دغو رکنونو پۀ تکرار سره چې کوم "اهنګ" پيدا کېږي هغه لۀ ساده وېنا نه ډېر لرے دے نو ځکه پۀ دغو بحرونو ژبه اړول لږ ګران وي پۀ خلاف د اوږد رکني بحرونو چې پۀ هغوي باندې ژبه پۀ اسانه روانېږي -

بحرونو ته د نومونو ورکولو پۀ لړ کښې دې ته کتنه کېږي چې خجن سېلاب يې څويم دے او رکن پکښې کوم يو را دے - پۀ دې وجه پېل لۀ هغه بحره څخه کېږي چې لومړے سېلاب يې خجن وي - پۀ دغسې بحر کښې رکن هم لومړے راځي نو نوم هم د لومړي بحر ورکوو:

لومړے لنډ رکني بحر

تر نزدې ماضي پورې لومړي لنډ رکن ته خالي رکن او بحر ته يې خالي بحر ويئل کېدل ولې چې دا رکن د عروضو د پوهانو تر نظره نۀ وو تېر شوے - هر علم د ارتقا تر مدارجو لۀ تېرېدو پس وده مومي يعني پوهه يا علم جمود نۀ قبلوي - د علم د دې ارتقا يې فطرت لۀ کبله د علمِ عروض پۀ لړ کښې نوے دريافت داهم دے چې اوس لومړے لنډ رکن او هم يې بحر موند شوے دے -

OWNED BY 0300.9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا بحر د لومړي لنډ رکن |اُ ٢ ٣| چې لومړے سېلاب يې خجن دے د تکرار څخه جوړېږي - د دې رکن دويم او دريم سېلابونه سپک وي - د رکن د تکرار پۀ لحاظ د دې بحر دري ښاخونه دي او هر يو ښاخ يې د يوۀ سېلاب نيمګړے رکن هم غواړي-

ا - لومړے لنډ رکني بحر (لومړے ښاخ) : پۀ دې ښاخ کښې لومړے لنډ رکن |اُ ٢ ٣| پۀ پوره توګه دوه ځله تکرار کېږي او پۀ اخير کښې د يوۀ سېلاب نيمګړے رکن هم غواړي - مصرعه يې اووۀ (٧) سېلابونه لري او خجن سېلابونه پکښې لومړے ، څلورم او اووم وي-

OWNED BY 0300 9792115

د بېلګې پۀ طور پۀ دې رکن جوړ شوي د محمد نور څلور شعرونه پېش کوم :

خوند کوي چين پۀ جبين د نګار
سوال نۀ جواب وي نۀ دار و مدار
وران به کړي واړه پۀ جل جل جل
زلفې لري ا لول- و ل- و ل
ماه د فلك دے كه جن كه ملك
لمر كه قمر كه سما كه سمك
پا تې به شي يو ځل ځل ځل
زلفې لري- ا لو ل- و ل -و ل

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوس د باندینیو شعرونو څخه دوه شعرونه (دویم او څلورم) د لړ بدلون سره لیکم چې هره مصرعه یې اووۀ سېلابه اوږده وي او د قاعدې تر مخه پۀ دې لومړي ښاخ کښې ځاي شي:

وران به کړي واره پۀ جل

زلفې لري الو ول

پاتې به شي پۀ یو ځل

زلفې لري الو ول

مونږه ګورو چې دا مصرعې پۀ لومړي خجن سېلاب شروع شوې دي ، اووۀ اووۀ سېلابونه لري ، هر دریم سېلاب (لومړے ، څلورم او اووم) یې خجن دے او هره مصرعه اووۀ (۷) سېلابونه لري - اوس دغه شعرونه د عروضو پۀ قالب کښې اچوم :

OWNED BY 0300 9792115

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹
ورُان	به	کړي	وُا	ره	پۀ	جُل	-	-
زُل	فې	ل	رُي	ا	لو	وُل	-	-
پُا	تې	به	شُي	پۀ	یو	ځُل	-	-
زُل	فې	ل	رُي	ا	لو	وُل	-	-

۱ ۲

نیمګړے رکن

(c) ketabton.com: The Digital Library

٢ - ~~لومړے لنډ رکني بحر (دويم ښاخ)~~ : پهٔ دې ښاخ کښې لومړے لنډ رکن | ١ ٢ ٣ | پهٔ پوره توګه درې ځله تکرار کېږي او پهٔ اخير کښې د يوهٔ سپلاب نيمګړے رکن هم غواړي - مصرعه يې لس (١٠) سپلابونه لري او خجن سپلابونه پکښې لومړے ، څلورم ، اووم او لسم وي -

اوس د لومړي لنډ رکني بحر پهٔ شروع کښې ليکلې شوو د محمد نور څلورو شعرونو څخه دوه شعرونه (لومړے او دريم) يو ځل بيا دلته وړاندې کوم ، کوم چې پهٔ هم دغې دويم ښاخ کښې دي :

خوند کوي چين پهٔ جبين د نګار
سوال نهٔ جواب وي، نهٔ دار و مدار
ماه د فلک دے که جن که ملک
لمر که قمر که سما که سمک

OWNED BY 0300 9792115

د لوستلو نه پس دا شعرونه د دې ښاخ پهٔ عروضي پيمانه ګزوم :

| ١ ٢ ٣ | ٤ ٥ ٦ | ٧ ٨ ٩ | ١٠ ١١ ١٢ |

| خونُد ک وي | چين پهٔ ج | بين د ن | ګار - - |

| سوال نهٔ ج | واب وي نهٔ | دا رو م | دار - - |

| ماه د ف | لک دے که | جن که م | لک - - |

| لمر که ق | مر که س | ما که س | مک - - |

١ ٢ ٣ نيمګړے رکن

(c) ketabton.com: The Digital Library

د باندیني بحث په رڼا کښې د تقطیع دې تجربې ته که په غور سره وګورو نو دا شعرونه د دغې ښاخ په معیار پوره پرېوځي -

۳ - ~~لومړے لنډ رکنې بحر (دریم ښاخ)~~: په دې ښاخ کښې لومړے لنډ رکن ا ۱ ۲ ۳ ا په پوره توګه ځلور ځله تکرار کېږي او په اخیر کښې د یوۀ سپلاب نیمګړے رکن هم غواړي - مصرعه یې دیارلس (۱۳) سپلابونه لري او خجن سپلابونه پکښې لومړے ، ځلورم ، اووم ، لسم او دیارلسم دي -

اوس د محمد نور په پورتنیو دوو (لومړے او دریم) شعرونو کښې لږ داسې بدلون راولم چې مصرعې یې تر دیارلس سیلابونو پورې اوږدې شي:

OWNED BY 0300 9792115

خوند کوي چین په جبین د نګار همېشه

سوال نۀ جواب وي نۀ دار و مدار همېشه

ماه د فلک دے که جن که ملک دے جنان

لمر که قمر که سما که سمک دے جنان

اوس د دې ښاخ په رکنونو کښې د دغو شعرونو تقطیع کول دي -

ا ۱ ۲ ۳ | ۴ ۵ ۶ | ۷ ۸ ۹ | ۱۰ ۱۱ ۱۲ | ۱۳ ۱۴ ۱۵ ||

ا خوند ک وي ا چین په ج ا بین د ن ا ګار ه مې ا شه - - |

ا سوال نۀ ج ا واب وي نۀ ا دار و م ا دار ه مې ا شه - - |

(c) ketabton.com: The Digital Library

ا ماه د ف ا لُک دے که ا جُن که م ا لُک دے ج اُنان ـ ـ ا

ا لمُر که ق ا مُر که س ا مُا که س ا مُک دے ج ا نُان ـ ـ ا

ا ۲ ۳ ۴ نيمګړے رکن

پۀ دې تقطيع کښې دا صفا ليدے شي چې هره مصرعه

ديارلس (۱۳) سېلابونه لري - خج يې د لومړي سېلاب نه شروع

کېږي او بيا يې هر دريم سېلاب خجن دے پۀ هره مصرعه کښې

لومړے لنډ رکن پۀ پوره توګه څلور ځله تکرار شوے دے او پۀ اخير

کښې د يوۀ سيلاب پۀ نيمګړي صورت کښې را دے -

OWNED BY 0300 9792115

دويم لنډ رکني بحر

دا بحر د دويم لنډ رکن ا ا ۲ ۳ ا چې دويم سېلاب يې

خجن دے ، د تکرار څخه جوړېږي- د دې رکن لومړے او دريم

سېلابونه سپک وي - د رکن د تکرار پۀ لحاظ د دې بحر درې

ښاخونه دي- دا دويم لنډ رکن چې څو ځله هم پۀ مصرعه کښې

تکرار کېږي نو پۀ پوره توګه تکرار کېږي او نيمګړے رکن نۀ غواړي-

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ – ~~دویم لنډ رکني بحر (لومړے ښاخ)~~: پۀ دې ښاخ کښې

دویم لنډ رکن پۀ پوره توګه دوه ځله تکرار کېږي او نیمګړے رکن

هم نۀ غواړي د دې ښاخ مصرعه شپږ (۶) سېلابه وي خو پنځۀ (۵)

سېلابه هم کېدې شي- خجن سېلابونه یې دویم او پنځم دي - اوس

پۀ دې ښاخ کښې شوے یو خپل غزل وړاندې کوم :

هغه نۀ څۀ کار کړي

نۀ کار نه ا نکار کړي

هر کار نه اسان دے

تنقید چې بسیار کړي

د غم استقبال کښې

خوشي کله بار کړي

اغیارنه به څوك کړي

ګیله یار لۀ یار کړي

سا لك بیرنړدے دے

خو وار ته به وار کړي

د لوستلو نه وروستودا غزل د تقطیع د پاره د دې ښاخ پۀ

رکنونو کښې اچوم ؛

| ۱ ُ ۲ ۳ | ۴ ۵ ُ ۶ |

| ه غُه نۀ | څۀ کُار کړي |

| نۀ کُار نه | ان کُار کړي |

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

| هر کُار نه | ا سُان دے |

| تن قيُد چې | بس يُار کړي |

| د غُم اس | تق بُال کښې |

| خو شُي ك | ډه بُار کړي |

| اغ يُار نه | به څُوك کړي |

| ګي لُه يار | لۀ يُار کړي |

| سا لكك بِّي | ړن دُے دے |

| خو وُار ته | به وُار کړي |

ا-------۲

OWNED BY 0300 9792115

۲ - ~~دويم لنډ رکني بحر (دويم ښاخ)~~ : پۀ دې ښاخ کښې دويم لنډ رکن پۀ پوره توګه درې ځله تکرار کېږي او نيمګړے رکن هم نۀ غواړي - ددې ښاخ مصرعه نهۀ (۹) سېلابه وي خو اتۀ (۸) سېلابه هم کېدې شي- خجن سېلابونه يې دويم ، پنځم او اتم دي - پۀ دې ښاخ کښې شوے خپل يو غزل وړاندې کوم ، پس لۀ لوستلو به يې د دې ښاخ پۀ رکنونو کښې تقطيع کوم:

يو ځل چې را ضي شي جنان بيا

د قرب مساوي شي هجرا ن بيا

چې غم شي د زغم نه با هر نو

ضرور سو د ا يي شي ا نسان بيا

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې ذوق او اخلاص را پيدا شي
پۀ عشق کښې کافي شي سامان بيا
چمن مې لۀ تندې و چېړي
مګر که ساقي شي اسمان بيا
سالک د زرۀ ملک جوګه نۀ دے
پکښې چې جاري شي بحران بيا

اوس يې د دې بناخ پۀ رکنونو کښې ځايوم؛

|۱ ۲ ۳ | ۴ ۵ ۶ | ۷ ۸ ۹|

|يو ځُل چې| را ضُي شي| ج نُان بيا|
|د قُرب م| سا وي شي| هج رُان بيا|
|چې غُم شي| د زغُم نۀ| با هُر نو|
|ض رُور سوا| دا يُي شي| ا ن سُان بيا|
|چې ذُوق او| اخ لُاص را| پي دُا شي|
|پۀ عُشق کښې| کا فُي شي| سا مُان بيا|
|چ مُن مې| لۀ تُن دې| و چُې ړي|
|م ګُر که| سا قُي شي| ا س مُان بيا|
|سا لُک د| زرۀ مُلک جوا| ګه نُۀ دے|
|پ کُښې چې| جا رُي شي| بح رُان بيا|

۱ـــــــــ۲ـــــــــ۳

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ - ~~دویم لنډه رکني بحر (دریم ښاخ)~~ : پهٔ دې ښاخ کښې

دویم لنډ رکن پهٔ پوره توګه څلور ځله تکرار کېږي او نیمګړے رکن هم نهٔ غواړي - ددې ښاخ مصرعه دولس (۱۲) سېلابه وي خو یولس (۱۱) سېلابه هم کېدې شي - خجن سېلابونه یې دویم ، پنځم ، اتم اویولسم دي - اوس پهٔ دې ښاخ کښې د امر دین شاعر لهٔ یوې اولسي سندرې څخه پنځهٔ مصرعې دلته را اخلم :

غریب امر دینه یغبال دي کوټه شو
چې یار نازنین اوس لهٔ تا بېګانه شو
ساقي رخصت راکړ چې ځه مېخانې ته
مطرب حواله کړم سارنګ و طبلې ته
بلبل روانه کړمه باغ و باغچې ته

OWNED BY 0300 9792115

اوس یې د عروضو پهٔ رکنونو کښې اچوم ؛

| ۱ ُ ۲ ۳ | ۴ ُ ۵ ۶ | ۷ ُ ۸ ۹ | ۱۰ ُ ۱۱ ۱۲ |

غ رِیب ا	مر دِي نه	یغ بُال دي	کو ټُه شو
چې یُار نا	ز نُین اوس	لهٔ تُا بې	ګا نُه شو
سا قُي رخ	صت رُا کړ	چې ځُه مې	خا نُې ته
مط رُب ح	وا لُه کړم	سا رُنګ و	طب لُې ته
بل بُل ر	وا نُه کړ	مه بُاغ و	باغ چُې ته

۱ــــــــ۲ــــــــ۳ــــــــ۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم لنډ رکني بحر

دا بحر د دريم لنډ (درې سپلابيز) رکن | ا ۲ ۳ُ | چې دريم سپلاب يې خجن وي ، د تکرار څخه جوړېږي - د اخير رکن نه يې دوه سپلابونه غورځېږي نو نيمګړے رکن يې تش د يوه سپلاب پا شي-

کله چې مونږ د يوهٔ بحر تر ټولو لنډ يا لومړے ښاخ معلومول غواړو نو د هغهٔ بحر د يوهٔ پوره رکن او بل د نيمګړي رکن سپلابونه سره جمع کوو - د دغې اصول لهٔ مخې اوس چې د دريم لنډ رکني بحر تر ټولو لنډ يا لومړے ښاخ جوړوو نو چې د يوهٔ پوره رکن (درې سپلابيز) او بل د يوهٔ سپلاب نيمګړي رکن سپلابونه سره جمع کړو نو څلور سپلابونه لاس ته راځي او هغه هم پهٔ دې ډول چې پهٔ دې څلورو سپلابونو کښې دريم سپلاب خجن وي اوس ستونځه دا ده چې د دريم اوږد رکني بحر د لومړي ښاخ جوړښت هم داسې دے چې پهٔ څلور سپلابه مصرعه کښې يې دريم سپلاب خجن وي - د دغو دواړو جلا جلا بحرونو د مصرعو عروضي جوړښت به پهٔ يوهٔ شان داسې وي :

| ا ۲ ۳ُ ۴ |

اوس به دا ابهام پيدا کېږي چې يوه خاصه مصرعه مونږ د کوم بحر وشمارو ؟

د دې ستونځې د هوارولو د پاره دا اصول وضع کړے

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوے دے چې د دريم لنډ رکني بحر د لومړي ښاخ پهٔ جوړولو کښې به دريم لنډ رکن دوه ځله پهٔ پوره توګه او يو ځل پهٔ يوهٔ سيلابيز د نيمګړي شکل پهٔ توګه تکرار کيږي نو بيا به د دې ښاخ مصرعه اووهٔ (۷) سپلابه راشي او د دريم اوږد رکني بحر سره به يې توپير (فرق) ښکاره شي -

ا - دريم لنډ رکني بحر (لومړے ښاخ): د پورتني بحث پهٔ رڼا کښې د دې ښاخ مصرعه د دريم لنډ رکن |١ ٢ ٣| چې دريم سپلاب يې خجن وي ، د تکرار څخه جوړيږي - دا ذکر شوے رکن دوه ځله پهٔ پوره ډول او يو ځل پهٔ يوهٔ سپلابيز نيمګړي ډول تکرار کيږي - مصرعه يې اووهٔ (۷) سپلابه اوږده وي او خجن سپلابونه پکښې دريم او شپږم وي - پهٔ دې ښاخ کښې شوے يو خپل غزل د لوستلو دپاره پيش کوم :

OWNED BY 0300 9792115

د اقا ستا مقام دے
د زما د غلام دے
چې مريد د مراد شم
د طلب مې انجام دے
ګناه ګار مقتدي يم
محبت مې امام دے
اوس توبه شوه راياده
دځواني چې مابښام دے

(c) ketabton.com: The Digital Library

سالکٓ يارته اشعارکښې
ور لېږ سلا م دے

د لوستلو نه پس يې اوس د دې ښاخ پۀ عروضي سانچه

کښې اچوم :

| ۱ ۲ ۳ُ | ۴ ۵ ۶ُ | ۷ ۸ ۹ُ |

| د ا قُا | ستا م قُام | دے- - |

| د ز مُا | د غ لُام | دے- - |

| چې م رُيد | د م رُاد | شم - - |

| د ط لُب | مې ان جُام | دے- - |

| گٓ نا ه گُار | مق ت دي | يم - - |

| م حب بُت | مې ا مُام | دے- - |

| اوس تو بُه | شوه را يُا | ده - - |

| د څوا نُیٔ | چې ما ښُام | دے - - |

| سا لکٓ يا | ته اش عُار | کښې - - |

| ور لي ږُ | س لُام | دے- - |

ا۔۔۔۔۔۔۲۔۔۔۔۔نيمګړے رکن

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ – ~~دریم لنډ رکني بحر (دویم ښاخ)~~

بحرِ خفیف د عربي عروضو د مرکب بحرونو څخه یو مشهور بحر دے - دا بحر د وعظ او اخلاقي مضمونونو د پاره زیات مشهور دے-د بحرِ خفیف سالم وزن داسې دے:

فاعلاتن مستفعلن فاعلاتن

د دې بحر سالم وزن کم او زحافات یې زیات استعمال کېږي - د دې بحر یولس وزنونه دي -

دا بحر د مسدس (یوه مصرعه کښې درې او دوو مصرعو کښې شپږ رکنونه) په صورت کښې زیات کارو کېږي - د عروضو د تصور نه مخکښې د پښتو کوم شعرونه چې په بحرِ خفیف کښې لیکلي شوي وو هغه نن د پښتو خپلو عروضو د " دریم لنډ رکني بحر" په دویم ښاخ کښې راځي لکه د دولت لواڼي له یوه غزل نه اخیستې شوې دا مصرعه :

دا جهان دے په مثل بهار

د دې ښاخ مصرعه د دریم لنډ رکن |۱ ۲ ۳ُ | چې دریم سېلاب یې خجن وي ، د تکرار څخه جوړېږي - دا ذکر شوے رکن درې ځله په پوره ډول او یو ځل په یوه سېلابیز نیمګړي ډول تکرار کېږي، مصرعه یې لس (۱۰) سېلابه اوږده وي او خجن سېلابونه پکښې دریم ، شپږم او نهم وي- په دې ښاخ کښې اولسي سندرې هم ویئلې شوي دي- دلته د نمونې په حیث د حاجي استرانه بلوچستاني

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سندرې څخه لوم ړۍ نیمه برخه را اخلم :

بلبلان نن پر لور د بوستان ځي

د بهار موسم را خزان ځي

بورا ګان نن د ګل کړي سپلونه

عندلیب پهٔ باغچې کښې خندان ځي

طبیبان د عا لم سو بې خوند ه

لهٔ علاج یې واپس بیما ران ځي

د ترکانو پر ملک لوي خطر دے

نن عراق ځي کابل ځي ایران ځي

پهٔ دنیا کښې هر خوا خرخشې دي

ټول قومونه د جنګ پر میدان ځي

OWNED BY 0300-9792115

د سندرې دا برخه د دې ښاخ پهٔ عروضي ساخت کښې ګورم :

|۱ ۲ ۳ ُ| ۴ ۵ ۶ ُ| ۷ ۸ ۹ ُ| ۱۰ ۱۱ ۱۲ ُ|

|بل ب لُان| نن پر لُور| د بوس تُان| ځي - -|

|د ب هُار| مو سم رُا| خ زُان| ځي - -|

|بو را ګُان| نن د ګُل| کړي سپ لُو| نه - -|

|عن د لیُب| پهٔ باغ چُې| کښې خن دُان| ځي - -|

|ط بي بُان| د عا لُم| سو بې خوُن| د ه - -|

|لهٔ ع لُاج| یې وا پُس| بي ما رُان| ځي - -|

|د تر کُا| نو پر مُلک| لوي خ طُر| دے - -|

(c) ketabton.com: The Digital Library

ا نن ع راُق ا ځي کا بُل ا ځي اې راُن ا ځي - - ا

ا پهٔ دن يُا ا کښې هر خواُ اخر خ شُې ادي - - ا

ا تهول قو موُا نه د جُنګ ا پر مي داُن ا ځي - - ا

ا ـــــــــــ ۲ ــــــــــ ۳ ـــــ نيمګړے رکن

۳ - ~~دريم لنډ رکني بحر (دريم ښاخ)~~ : د دې ښاخ مصرعه د دريم لنډ رکن ا ا ۲ ۳ ا چې دريم سپلاب يې خجن وي ، د تکرار څخه جوړېږي - دا ذکر شوے رکن څلور ځله پهٔ پوره ډول او يو ځل پهٔ يوهٔ سپلابيز نيمګړي ډول تکرار کېږي، مصرعه يې ديارلس (۱۳) سپلابه اوږده وي او خجن سپلابونه پکښې دريم ، شپږم، نهم او دولسم وي- پهٔ دې ښاخ کښې غزل هم شتون لري او نظم هم - پهٔ دې ښاخ کښې لکلې شوې د درويش دراني د يوې سندرې څخه سر بيت او دوه بندونه را اخلم :

تهٔ مې ګل زهٔ بلبل، ستا د مخ صفت وايم
تهٔ د بل شوے جنانه خو زهٔ به تل ستا يم
ستا دلارې اغزي پهٔ خپل زړهٔ کښې رانغاړم
چې وي ستا پر نامه ، پهٔ هر هغه درد وياړم
د ملال پهٔ دا حال سروکال زهٔ رضا يم
دا خبره تر لمر هم روښانه ده ماته
چې غوږ نهٔ تهٔ زما شور او غوغا ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو درویش به همېش بیا هم داسې لګیا یم
تهٔ د بل شوې جنانه خو زهٔ به تل ستا، یم

اوس به دا سندره د دې ښاخ پهٔ عروضي چوکاټ کښې د ځایولو کوشش هم وکړم :

۱ ۲ ۳ُ	۴ ۵ ۶ُ	۷ ۸ ۹ُ	۱۰ ۱۱ ۱۲ُ	۱۳ ۱۴ ۱۵ُ
تهٔ مې ګُل	زهٔ بل بُل	ستا د مُخ	ص فت وُا	یم - -
تهٔ د بُل	شوې ج نُا	نه خو زُهٔ	به تل ستُا	یم - -
ستا د لُا	رې اغ زُي	پهٔ خپل زړُهٔ	کښې ران غُا	ړم - -
چې وي ستُا	پر نا مُه	پهٔ هر هُ	غه درد ویُا	ړم - -
د م لُال	پهٔ دا حُال	س رو ګُال	زهٔ ر ضُا	یم - -
دا خ بُ	ره تر لمُر	هم رو ښُا	نه د ه مُا	ته - -
چې غوږ نُهٔ	ني تُهٔ	ز ما شُور	او غو غُا	ته - -
خو در وُېش	به ه مُېش	بیا هم دُا	سې لګ یُا	یم - -
تهٔ د بُل	شوې ج نُا	نه خو زُهٔ	به تل ستُا	یم - -

۱-------۲--------۳------۴-----نیمګړې رکن

ناوېئلي دې پاتې نهٔ وي چې د ټپې دویمه مصرعه هم دیارلس (۱۳) سېلابونه لري او دا لنډه رکني دریم ښاخ هم ؛ خو د ټپې دویمه مصرعه پهٔ دې ښاخ کښې ځکه نهٔ ځائېږي چې د هغې خجن سېلابونه بېل دي او د دې ښاخ بېل دي -

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخذ لیک یاکتابیات (Bibliography)

۱ -عروض و بدیع ، ډاکټر صابر کلوروي (شعبۀ اردو پېښور یونیورسټي) ۲۰۰۱ ء علمي کتابخانه اردو بازار لاهور-

۲ -اصنافِ ادب ، رفیع الدین هاشمي ، سنګ میل پبلیکېشنز لاهور-

۳ - جوهرِعروض (اردو)، ۱۹۶۷ ء اغا صادق حسین،کوټه-

۴ _ پښتو عروض ، درویش دراني ، ۲۰۰۷ ء ، صحاف نشراتي مؤسسه کراچي-

۵- پښتو بدلمېچ ، دویم چاپ ۲۰۱۰ ء ، دوکتور مجاوراحمد زیار ، دانش خپرندویه ټولنه پېښور-

۶- د پښتو ژبې او ادب تاریخ ۲۰۰۶ ء (ایم اې پښتو او سي ایس ایس لپاره) ، پروفېسر حنیف خلیل، یونیورسټي پبلیشرز قصه خوانی پېښور-

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷- علم و ادب ، ۲۰۱۲ ء ، مقدر شاه مقدر، نیوز اېجنسي جمرود نیو مارکېټ -

۸- چاربېته (pdf file) ، شیرین یار یوسفزے ، ناچاپ نشر ۲۰۱۱ ء،
www.pukhto.net/ebook-journal.php%3Fmain-ebook-id%3D1

۹- د پښتو املاء (څوارلس حرفونه دوه ویشت اوازونه) ، منتظر بېټنے ، پرمختګ بنو ۲۰۱۲ ء-

OWNED BY 0300 9792115

۱۰- پښتو قاعده (د اول ادنیٰ د پاره)،خیبر پښتونخوا ټېکسټ بک بورډ پېښور، پښتوقومي نصاب ۲۰۰۹ ء-

۱۱- د پښتو عروض ، میاشرف ، پښتوټولنه کابل، ۱۳۴۴ل -

۱۲ - مخزن ، اخوند دروېزه باباؒ ، دویم اېډیشن ، پښتو اکېډمي پېښور ۱۹۸۷ ء -

۱۳ - د خوشال خان خټک کلیات

(c) ketabton.com: The Digital Library

،دانش خپرندویه ټولنه ۲۰۱۰ ء / ۱۳۹۱
ل -

۱۴- دیوانِ عبدالرحمان بابا مومند ، تاج محل کمپني محله جنګي قصه خوانی ، پېښور

۱۵- رنګونه بهارونه ، ۲۰۰۷ ء ، غازي سیال ، دانش خپرندویه ټولنه پېښور -

۱۶ - اکسفورډ اېډوانسډ لرنرز ډکشنري ،څلورم اېډیشن ۱۹۸۹ ء ، اکسفورډ یونیورسټي پرېس -

۱۷ - شعري غورچاڼ ، انتخاب ، ۲۰۰۷ ء ، خورو عمردراز مروت، دانش خپرندویه ټولنه -

۱۸ - وفا ، پروفېسر رحمت الله درد ، ۲۰۱۰ ء ،دانش خپرندویه ټولنه پېښور -

۱۹ - غزو ، امیرحمزه خان شینواري ، حمزه اکېډمي ، څوارلسم اېډیشن ۲۰۱۰ ء ، جدون پرنټنګ پرېس پېښور -

۲۰ - سرچینه ، جاوېد احساس ، اول

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځل ۲۰۱۰ ء ، الميزان پبلشرز لاهور -

۲۱ - بنګالي سندرې ، د قاضي نذرالاسلام نظمونه پهٔ پښتو ژبه ، ۱۹۶۴ ء، محمد نواز خان طائر، پښتو اکېډمي ، خيبر مېل پرېس پېښور -

۲۲- د مينې غېږ،طاهر کلاچوي ،الجمعيه اکېډمي محله جنګي پېښور ،۱۹۹۷ ء، منظور عام پرېس پېښور-

۲۳ - ژغږغهٔ ، مؤلف بېتاب عادلوي ، ۲۰۰۶ ء، خورو تنقيدي ټولنه بنو ،العمران پرنټرز بنو -

۲۴ - مثالونه مشالونه ، شېخ نور علي نور ، ۲۰۱۳ ء، دي پرنټ مېن پرنټرز پېښور، محکمه ثقافت خيبر پښتونخوا -

۲۵ - ناچاپ شعري اثر ، عبدالسلام بېتاب-

۲۶ - ناچاپ شعري اثر ، دمساز شاهين -

۲۷ - ناچاپ شعري اثر ، نقيب الله

OWNED BY 0300 9792115

(c) ketabton.com: The Digital Library

سالک -

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library